

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF BİNGÖL STUDIES

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Yıl/Year: 2 Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 1
Temmuz/July 2015

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF BİNGÖL STUDIES

Yıl/Year: 2 Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 1
Temmuz/July 2015

Editör/Editor in chief

Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK

Sayı Editörü/Editor-in-Chief of this Issue

Doç.Dr. Abdalbaki ÇETİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Responsible Editor-in-Chief

Müslim AYYILDIZ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü/Advertising and Public Relations Manager

M. Emin YETİŞİR

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof.Dr. İbrahim ÇAPAK, İstanbul Üniversitesi / Bingöl Üniversitesi

Prof.Dr. Hüseyin Hüsnü GÜNDÜZ, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Prof.Dr. Abdullah BAYRAM, Nişantaşı Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet BARCA, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ, İstanbul Üniversitesi

Doç.Dr. Abdulmuttalip ARPA, Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Abdulkhakim BEKİ, İstanbul Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. İsmail NARİN, Bingöl Üniversitesi

Dr. Adil BOR, Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Üniversitesi),

Prof. Dr. Abdullah DİKEN (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi),

Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Üniversitesi), Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi),

Prof. Dr. Eşret TAŞ, Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi),

Prof. Dr. H. İbrahim BULUT (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Hikmet TAN (Bingöl Üniversitesi),

Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi),

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Üniversitesi / Bingöl Üniversitesi),

Prof. Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi),

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Muhsin HALİS (Sakarya Üniversitesi),

Prof. Dr. Nazım HASIRCI (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzüncü Yıl Üniversitesi),

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Doç. Dr. Abdalbaki ÇETİN (Bingöl Üniversitesi),

Doç. Dr. Abdullah TAŞKESEN (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulkhakim KOÇİN (TBMM),

Doç. Dr. Enver ARPA (Diyanet İşleri Başkanlığı), Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi),

Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ (Bingöl Üniversitesi),

Doç. Dr. Orhan BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Ramazan SOLMAZ (Bingöl Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. Abdunasır SÜT (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAYINTU (Bingöl Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhtitın ÖZDEMİR (Bingöl Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. Ömer TOKUŞ (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Sezay KÜÇÜK (Sakarya Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. Vehbi TÜREL (Bingöl Üniversitesi), Abdullah DEMİR (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Sayı Hakemleri/Referee board of this issue

Prof. Dr. Eyüp AKMAN (Kastamonu Üniversitesi), Prof. Dr. Kâzım PAYDAŞ (Harran Üniversitesi),

Doç. Dr. Abdullah AYDIN (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Abdolvahap YILDIZ (Harran Üniversitesi),

Doç. Dr. Yaşar BAŞ (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet BEDEL (Mevlana Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. Bahadır BOZOĞLAN (Süleyman Demirel Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR (19 Mayıs Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Halil ZORER (Yüzüncü Yıl Üniversitesi),

Yrd. Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK (Bingöl Üniversitesi).

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

ISSN: 1309-369X

Dizgi ve İcduzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Ankamat Mat. San. Ltd. Şti.

Birinci basım: Eylül 2016

Derginin Yönetim Yeri

İstiklal Mah. Mithat Paşa Cad. Ağaoglu Pasajı No:9 Kat 1/4 Ümraniye/İstanbul

İÇİNDEKİLER

<i>Editörden</i>	5
<i>Sayı Editöründen</i>	7
Ergün Öz AKÇORA/Mehmet KAYA <i>Bingöl ve Bitlis'in Birinci Dünya Harbindeki Yeri ve Önemi</i>	9
Kasım TATLILIOĞLU <i>Kentleşme ve Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bingöl İlinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme</i>	29
Yılmaz IRMAK <i>Bingöl Halk Oyunları</i>	55
Vedat AVCİ/Halil GÜNEK <i>Karlıova Havzası ve Çevresinde (Bingöl) Kuzey Anadolu Fayı (Kaş) ve Doğu Anadolu Fayı'na (Dağ) Bağlı Olarak Gelişmiş Yerçekimleri</i>	75
Mehmet ÖZGER <i>Ali Haydar Haksal'ın Sanat Yaklaşımında Diriliş Düşüncesi ve Yerli Düşünce</i>	95
Abdülbaki ÇETİN <i>Kitap Tanıtımı</i>	107
Murat VAROL <i>Bingöllü Akademisyenler Buluşma ve İstişare Toplantısının Ardından</i>	109
<i>Bingöl Araştırmaları Dergisi Yayın İlkeleri</i>	123

EDİTÖRDEN

Değerli okurlar!

Bingöl Araştırmaları Dergisi'nin üçüncü sayısı ile huzurunuzdayız. Önceki sayılarda olduğu gibi dergimizin bu sayısında da Bingöl ile ilgili özgün ve nitelikli makaleler yer almaktadır.

Dergimiz Bingöl'ün tarihi ve kültürel birikiminin ortaya çıkarılmasında ve geleceğe aktarılmasında bir köprü vazifesi görmektedir.

Elinizdeki üçüncü sayımızda Bingöl'ün tarihi, coğrafyası, folkloru, ekonomik yapısı, kitabeleri vs. ile ilgili birbirinden değerli araştırma ve inceleme yazıları yer almaktadır.

Dergimiz sayı editörlüğü ile yayınına devam etmektedir. Elinizdeki üçüncü sayının editörlüğünü Üniversitemiz Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Abdülbaki Çetin üstlenmiştir. Dördüncü sayının editörlüğünü üstlenen Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Sırrı Tiryaki'nin de nitelikli bir sayı hazırlayacağı ümidindeyiz.

Dergimizin bu sayısının editörlüğünü üstlenen Doç. Dr. Abdülbaki Çetin'e, makaleleriyle katkıda bulunan yazarlarımıza; makaleleri değerlendiren hakem heyetimize ve bu sayımızın da basımını üstlenen Sayın Belediye Başkanımız Yücel Barakazi'ye teşekkür eder, dergimizin hayırlara vesile olmasını dilerim.

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK
Bingöl Üniversitesi Rektörü

SAYI EDİTÖRÜNDEN

Değerli okuyucular!

Bingöl ile ilgili yayınların merkezi konumunda olan *Bingöl Araştırmaları Dergisi*'nin 3. sayısı ile huzurunuzdayız.

Elinizdeki sayıda Bingöl'ün tarihi, coğrafyası, kültürü ile ilgili her biri araştırma ve inceleme ürünü olan makaleler yer almaktadır.

Dergimizin bu sayısında Ergüz Öz Akçora ile Mehmet Kaya'nın "*Bingöl ve Bitlis'in Birinci Dünya Harbindeki Yeri ve Önemi*" başlıklı ortak çalışmaları; Kasım Tatlılıoğlu'nun Bingöl'ün Sosyo-kültürel ve ekonomik durumunu irdeleyen "*Kentleşme ve Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bingöl İlinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme*" başlıklı çalışması; Yılmaz Irmak'ın "*Bingöl Halk Oyunları*" başlıklı makalesi; Vedat Avcı ile Halil Günek tarafından kaleme alınan "*Karlıova Havzası ve Çevresinde (Bingöl) Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı'na (DAF) Bağlı Olarak Gelişmiş Yerçekimleri*" başlıklı makale; Ömer Tokuş'un bugün Bingöl'ün Adaklı ilçesine bağlı olan *Temran (Bağlarpınar)* köyünün camii, çeşme kitabesi ve mezar taşlarını konu edinen "*Temran Köyü Camii, Çeşme Kitâbesi ile Mezar Taşları*" başlıklı makalesi ile Mehmet Özger'in "*Ali Haydar Haksal'ın Sanat Yaklaşımında Diriliş Düşüncesi ve Yerli Düşünce*" başlıklı incelemesi yer almaktadır.

Dergimizde Bingöl ile ilgili yayımlanmış kitapları tanıtan ya da Bingöl'ü konu edinen bilimsel toplantıları değerlendiren yazılara da yer verilir. Bu cümleden olarak bu sayıda Savaş Sertel'in *Tek Parti Dönemi'nde Bingöl'de Kurulan CHP Teşkilatları, Halkevleri ve Halkodaları* başlıklı kitabı tanıtılmış; 20-21 Mayıs 2016 tarihlerinde Bingöl'de gerçekleştirilen "*Bingöllü Akademisyenler Buluşma ve İstişare Toplantısı*" değerlendirilmiştir.

Dergimize makaleleriyle katkıda bulunan yazarlarımıza ve makaleleri değerlendiren hakemlerimize gönülden teşekkür ederiz.

İlgililere yararlı olması dileğiyle...

Doç. Dr. Abdülbaki ÇETİN

BİNGÖL VE BİTLİS'İN BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Ergün Öz AKÇORA*
Mehmet KAYA**

Özet

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşında birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. İlk olarak Kafkas Cephesinde Ruslara karşı savaşan Osmanlı ordusu, çetin kış şartları ve Rus ordusunun çok güçlü olması nedeniyle büyük zayıflık vermiş, Ruslar Bitlis ve Muş'u alarak batıya doğru ilerlemişlerdir. Ordunun yetersiz kalması üzerine bölge halkından milis kuvvetler teşkil edilerek, Ruslar durdurulmaya çalışılmıştır. Çapakçur, Genç, Solhan ve Kığı'daki aşiretlerden oluşturulan milis kuvvetler bölgeyi olağanüstü şartlar altında savunmuşlardır. Çanakkale zaferinden sonra bölgeye atanan Mustafa Kemal ve silah arkadaşları, milis kuvvetlerin de desteği ile Rusları bugünkü Bingöl sınırları içinde geri püskürtmeyi başarmışlardır. Dört ay içinde Muş ve Bitlis'in düşmandan temizlenmesini sağlarken, bölge halkının da çektikleri işkence ve katliamdan kurtulmasını temin etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Bitlis, Çapakçur, Ermeni, M.Kemal, I. Dünya Savaşı

THE SPOT AND IMPORTANCE OF BINGOL AND BITLIS IN THE WORLD WAR I

Abstract

Ottoman Empire had to combat in many front lines during World War I. First of all the Ottoman military combated against to Russia in Caucasian front however because of harsh winter conditions and the strength of the Russian army, they gave great casualties and Russians conquered Bitlis and Muş and proceeded West ward. Because of inadequacy of the military Russians were tried to block by composing militia force from domestic folk. Militia force composed by Çapakçur, Genç, Solhan and Kığı tribes defended the region under extra ordinary circumstances. After the Canakkale victory Mustafa Kemal and his comrades were appointed to the region and they were successful to be at back the Russians in the current Bingol boundary. Within four months Mus and Bitlis were bumped off enemy and domestic folk were rescued from torture and massacre. Today the Bitlis folk share legitimate pride with happiness because of accomplish their mission and they stand a head to be living history in point of inference about national unity and solidarity.

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Giriş

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin egemenliğinde kalan Bingöl, daha önce “Çevlik” ya da halk dilinde “ Çolig” adıyla Palu ilçesine bağlı bir bucak olarak idare edilmiştir. 1872 yılında “Çapakçur” adıyla ilçe olmuş, aynı isimle 4 -01-1936 Tarihli 3167 Sayılı Resmi Gazete de yayımlanan 2885 sayılı kanunla, il haline getirilmiştir.¹ İl merkezi, “Çapakçur” adı altında 1943 kadar bu isimle anılmıştır. 1944 yılında ise, Bingöl adını almıştır.²

Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan Bitlis ise, Van Gölü'nün batısındadır. İsmi Makedonya Kralı Büyük İskender'in, şehirdeki kaleyi yaptırttığı komutanlarından Bedlis'ten gelmektedir. Tarihsel yapıların ağırlıkta olduğu bir vadi içinde kurulduğundan “ Vadideki Güzel şehir” diye anılır.

Bitlis M.Ö. 400 yıllarında Urartular'ın yerleşim alanı olmuştur. M.Ö.11. yüzyıla kadar Urartular'ın yurdu olmaya devam eden ve 7. Yüzyıla kadar Asurlular'ın, 6. Yüzyıla kadar ise Medler'in yönetimi altında kalan Bitlis, daha sonra Pers Krallığının kurulması ile 2. Darius tarafından ele geçirilmiştir.

M.Ö. 4. yüzyılda Makedonya Kralı Büyük İskender'in yönetimi altına giren ve M.S.2. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru Trayan tarafından ele geçirilen Bitlis, 7. Yüzyıla kadar Bizans yönetiminde kalmıştır.

Türkler'in 10. Yüzyıla birlikte başlayan Anadolu akınları sırasında önemli bir uğrak yeri haline gelen ve bu tarihlerde Alparslan ve ordularını Ahlat'ta konuk eden Bitlis, Türkler'in Anadolu'ya açılmasında çok önemli bir rolü de üstlenmiştir

13. yüzyılda Eyyübiler ve daha sonra Harzemşahlılar ve Moğolların saldırısına uğrayan ve 1514 yılındaki Çaldıran Savaşıyla Osmanlı egemenliğine giren Bitlis, Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında ilim, sanat ve kültür merkezi haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı Esnasında bir süre Çarlık Rusya'nın işgali altında kalan Bitlis, Cumhuriyetin ilanından sonra il yapılmıştır

1 şevket Tektaş, “Bingöl İlinin Tarihteki Yeri, Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı ve Ekonomisi”, 2. *Bingöl Sempozyum, Temmuz 2008*, s. 347.

2 Mehmet Kaya; “Bingöl Vilayetinin Kurulması ve İdari Yapılandırılması”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Bingöl, 2011, s. 139-148.

Bingöl Vilayetinin Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşında birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. İlk olarak Kafkas Cephesinde Ruslara karşı savaşan Osmanlı ordusu, çetin kış şartları ve Rus ordusunun çok güçlü olması nedeniyle büyük zayıyat vermiş; Ruslar Bitlis ve Muş'u alarak Batıya doğru ilerlemişlerdir. Ordunun yetersiz kalması üzerine bölge halkından milis kuvvetler teşkil ederek Ruslar durdurulmaya çalışılmıştır.

Çapakçur, Genç, Solhan Kiğı'daki aşiretlerden oluşturulan milis kuvvetler bölgeyi olağanüstü şartlar altında savunmuşlardır. Çanakale zaferinden sonra bölgeye atanan Mustafa Kemal ve silah arkadaşları, milis kuvvetlerin de desteği ile Rusları bugünkü Bingöl sınırları içinde geri püskürtmeyi başarmışlardır.

Çapakçur Cephesinde Mustafa Kemal'in yanı sıra Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Mürsel Paşa ve Faik Paşa gibi birçok komutan Ruslara karşı savaşmıştır. Ayrıca milis kuvvetlerin liderleri ve bölgenin önde gelenleri Rusları durdurmak için olağanüstü çaba sarf etmişlerdir.

Bu nedenledir ki, bunların hatıralarını gelecek nesillere taşımak için bölgede üç tane şehitlik abidesi dikilmiştir. Savaştan sonra Kiğı'nın Çanakçı Köyünde Mürsel Paşa Abidesi; Karlıova'nın Azizan Köyünde Azizan Abidesi ve Şeref Meydanında Şeref Meydanı Şehitliği abidesi canlı tutulmaya çalışılmıştır.³

Bingöl'ün Birinci Dünya Savaşı başlarında en önemli faaliyetlerinden birisi şüphesiz Ermeni olaylarıdır. Bağımsız bir Ermenistan kurma hülvaları içinde Hınçak ve Taşnak komiteleri Çapakçur, Kiğı ve çevresinde bazı isyan hareketlerinden bulunmuşlardır.⁴

Buna benzer bir olayı Kiğı ve çevresinde çıkarmaya çalışan Ermeni komiteleri, bu bölgede sert tepkiler ile karşılaşmışlar ve umduklarını bulamamışlardır. Bilhassa Milis Kuvveti Başkanı Mithat Bey (Turanlı) büyük fedakârlık ve kahramanlık göstererek Türk halkının katledilmesini önleyebilmiştir.⁵

3 Mehmet Kaya, "Tek Parti Hükümeti Döneminde Bingöl'e Yapılan Kamu Yatırımları", *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül)*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 331-338.

4 Ergün Öz, Akçora, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 2007, s. 79-60.

5 Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 45.

Çapakçur ve çevresinde bu tür olaylar devam ederken, Türk ordusu da doğu hududunda kar, kış, soğuk, hastalık ve Rus ordusu ile mücadele etmiştir. Sarıkamış'ta büyük bir mücadele veren ordumuzun 80.000 şehit vermesi, Rus ordularına Doğu Anadolu kapılarını açmıştır. Bundan istifade eden Ermeni komiteleri Rus orduları ile işbirliğine geçmiş ve Türk milletine karşı tarihte misali az görülen bir katliama başlamışlardır.

Bu olaylar karşısında Türk ordusu güvenliğini sağlamak ve bölgedeki Türk vatandaşlarının Ermeniler tarafından katliamını önlemek için 24 Nisan 1915'te Ermeni komitelerinin kapatılmasına, bir ay sonra da bölgedeki Ermeni vatandaşların Anadolu içlerine gönderilerek tehcirine başlanmıştır.

Ermenilerin Doğu Anadolu'da başlattıkları katliama Rus ordularının hudutlarımızdan içeri girmesi bir işaret sayılmış ve bir anda on binlerce Ermeni, Rus ordusuna katılmıştır. Bu arada Ermeni komite kararı olarak "çocuk, kadın ve yaşlı kâmilen katledilecektir" denmiş ve bunu Rus orduları ile birlikte uygulamaya koymuşlardır. Nitekim 15 Mayıs 1915'te Van'ın işgalinden sonra resmi ve sivil bütün binalar yakılmış, şehri daha önce terk edenler canlarını kurtarıırken, şehri terk etmeyenler kâmilen katledilmişlerdir.⁶

Ermeniler Van'ı yakıp yıktıktan sonra, Bitlis ve Muş şehirlerinde de aynı uygulamalar ile Çapakçur mıntıkasına kaymaya çalışmışlardır.

Ermenilerin yaptıkları katliam o kadar acımasız olmuştur ki, kadın, çocuk, yaşlı demeden binlerce Türkü katleden Ermeniler, yayın organları ile bunu büyük bir kahramanlık örneği gibi ilan etmekten geri kalmamışlardır.

Nitekim 24 Mayıs 1915 tarihli Goçnak adlı bir gazete de "Van'da sadece 1.500 Türk kalmıştır." diyerek kahramanlıklarını (!) sergilemişlerdir.⁷

Bugün Ermenilerin katledilmedikleri, aksine yüzbinlerce Türk'ün Doğu Anadolu'da nasıl katledildikleri belgelerle gözler önüne serilecektir.

I Dünya Savaşı çerçevesinde Bingöl ve çevresindeki olaylardan birisi de 16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın burada cesaret ve üstün komutanlık anlayışını göstermesi olmuştur.

6 ATASE Bşk.lęü Arşivi: 1/1 K. 44 D. 207, F. 2.

7 Ergün Öz Akçora, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları (1896-1916)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 2007, s. 129-135.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale’de Türkün yenilmezliğini ispatlamış ve bir anda ünü bütün yurttan duyulmuştur. Buradan İstanbul’a dönmüş, dinlenmeye fırsat bulamadan 16’ncı Kolordu Komutanlığına atandığını öğrenmiştir. Derhal Diyarbakır’a hareket etmiş, yolda iken 14 Mart 1916’da generalliğe yükseldiğini öğrenmiş, aynı gün büyük bir şevkle komutanlığı ele almıştı.⁸

Bu savaş Bingöl halkının büyük fedakârlık ve kahramanlık destanının yazıldığı bir savaştır. Çapakçur Savaşının ilk etabı 27 Mart 1916’da düşmanın saldırısı ile başlamıştır. Bu saldırılar sonunda cepheyi korumakla görevli Çapakçur halkından teşkil edilen milis kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmış ancak Lice ve Hani’den gelen 700 kişilik milis ve 70 kişilik jandarma kuvveti sayesinde kahraman Çapakçur (Bingöl) milis kuvvetleri kendilerinden kat kat kuvvetli Rus birliklerini yenilgiye uğratmayı başarmışlardır. Aynı şekilde Palu bölgesine de Lice, Harput ve Hani’den gönderilen milis kuvvetleri ile düşmana karşı büyük bir mücadele verilmiş ve cephe üstünlük sağlanmıştır.⁹

Muş-Bitlisi yolu üzerinde Nuh’tan 5 km doğuda bulunan Hotayta silsilesini aşıp gelen yol ile Irak, Sokul arasındaki Mutki bölgesinde Hacı Musa komutasında gönüllü müfreze vardı. Görevi Muş Ovasına inerek Bitlis-Muş arasındaki düşmanın irtibatını kesmek idi. Nitekim bu müfreze 4 Nisan 1916’da Nuh’tan Korsuvark istikametine ilerleyen Rus kuvvetlerini mağlup etmişti.

Böyle bir zamanda Mustafa Kemal 16’ncı Kolordu Komutanlığına atanması büyük bir şanssızlık olmuştu. Çünkü Doğu Anadolu’da durum ordularımızın aleyhine gelişmiş, Van, Muş ve Bitlis Rus ordularının eline geçmişti.

Bunun üzerine Osmanlı Başkumandanlığı bazı tedbirler almış, Rusların, Çapakçur, Diyarbakır ve Elazığ mıntukalarına sarkmalarını önlemeye çalışmıştır. Bu maksatla 16’ncı Kolordu ve 2’nci orduyu Doğu Cephesine taşımaya karar vermiştir. Böylece Mustafa Kemal, Ahmet İzzet Paşa komutasındaki 2’nci ordunun da en önemli kolunu teşkil etmiştir.¹⁰

8 Ergün Öz Akçora, “Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri”, (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 57.

9 Ergün Öz Akçora, “Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri”, (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 53.

10 Uluğ İğdemir, *Atatürk’ün Yaşamı*, c. I, Ankara, 1980, s.78-80.

Mustafa Kemal, derhal düşmanın daha batıya kaymasını önlemek için harekete geçmiş, 5. Tümen ve Çapakçur Müfrezesini yerleştirmiştir. Bunun yanında milis kuvvetlerinin Hacı Musa Bey idaresinde teşkilatlanmalarını ve Bitlis bölgesine yapılacak harekâta yerlerini almalarını istemiştir. Bu hususta Sason ve Mutki bölgelerinde bulunan milis kuvvetlerine gönderdiği 6 Nisan 1916 tarihli talimatta şunları bildirmiştir:

Mutki bölgesini içerisinde ilerlemeye çalışacak, düşman çete ve kuvvetlerine karşı, adı geçen bölgeleri korumakla beraber düşmanın geri atılmasına çalışılacaktır. Her fırsattan faydalanılarak Bitlis ve Muş ovalarına doğru sarkan düşman taciz edilecektir. Hacı Musa Bey 5'inci Tümen'in Dahan Boğazı'nın batısında bulunan kuvvetiyle aralıksız olarak irtibatta bulunacak ve Bitlis'te karşı yapılacak harekâta katılacaktır. Sason bölgesinde bulunan milis ve gönüller bölgeyi koruyacak ve Çapakçur, Muş-Bitlis ulaştırma hattı üzerine doğru ilerleyerek düşmanı taciz etmeye çalışacaklardır. Mutki ve Sason bölgelerindeki müfrezeler 5'inci Tümen komutasında olacaklardır. Mahallindeki en büyük mülkiye memuru dahi müfrezelerimizin ihtiyacını sağlamak ve halkın moralini yüksek tutmak hususunda birlikte işbirliği yapacaklardır.¹¹

16'ncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal (Bu talimat Bitlis vilayetine 5'inci Tümen Komutanlığına göndermiştir.)

Mustafa Kemal bu talimatın haricinde 2'nci ordu Komutanlığına da 10 Nisan 1916 tarihli raporunda, cephenin durumunu açıklarken, düşmanın iç kısımlara sarkmasını önlemek için diğer önlemleri ele alırken cepheyi şu kısımlara ayırıyordu;

5'inci Tümen Bölgesi: Botan Suyu-Hizan Bölgesi: Burada Yarbay Ali Bey komutasındaki 1.000 kişilik piyade taburu ve 300 kişilik milis kuvveti bulunmaktadır.

Güzeldere-Bitlis arasında 5'inci Piyade Tümeni bulunmaktadır.

Sason Bölgesi: Kaza merkezi olan Sason Askerlik Şubesi Reisi Önyüzbaşı Ahmet komutasında yeni bir milis müfrezesi teşkil edilmiştir. Bunların görevi ise Sason'a gelen istikameti kapamak ve düşmanı taciz etmektir. Nitekim bu bölgede de düşman 4 Nisan 1916'da Mahbudan mevkiye yenilgiye uğratılmıştır.

17'nci Alay Bölgesi: 17'nci Alay Diyarbakır'a taşınmış fakat alay ve makineli tüfek bölüğü daha sonra Hazro üzerinden Kulp bölgesine gönderilmiştir.

11 ATASE Bşk.lığı; Türk İstiklal Harbi, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, Kısım 2, c. II, Kafkas Cephesi, Ankara, 1978, s. 54; Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetine Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 58.

Bu bölge diğer bölgedeki gibi 4 Nisan 1916 tarihinde Kazma Dağı Gediği ile Geliyekinin arasında Şin üzerine 400 kişilik bir kuvvet yenilgiye uğratılmış, düşman geri çekilerek bölgeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır.

Palu Bölgesi: Bölgede Diyarbakır, Lice, Palu ve Harput'tan getirilen ve sayıları bini geçen milis ve jandarma kuvvetinden kurulu müfrezeler bulunmaktadır. Bu müfrezeler Çapakçur Müfreze Komutanlığına bağlanmıştır.¹²

Ruslar 5 Haziran 1916` da birçok cephede saldırıya geçmişlerdir. Fakat bu taarruzda da başarı gösterememişlerdir. Birçok ölü bırakarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Kolordu karargâhına yapılan nakil ve yerleşme işlerini takip eden günlerde Mustafa Kemal, Muş bölgesinin teftişini tamamlamak üzere 5 Haziran 1916 günü Erkân-ı Harp Kaymakamı Nuri Beyle birlikte Silvan'dan hareketle 8 Haziran günü 8'inci Fırka Karargâhına gelmiştir. O günün gece yarısından sonra fırka sağ cenahında ve Anduk Dağının kuzeyinde 8'inci Fırkanın ileri karakollarına Rus ordusunun saldırdığı görülmüştür.¹³

8 Haziran 1916 tarihinde Ruslar, Çapakçur cephesine taarruza geçmişlerdir. Muğla müfrezeleri buna karşı koymuşlardır. 9 Haziranda iki piyade taburu ile takviye edilen Rus Süvarileri, Oğnut müfrezelerini Sığı istikametinden geriçekilmeye mecbur etmiştir. Ruslar, 11 Haziran 1916 da Masalla deresine taarruza geçmişlerdir. Boğlan müfrezeleri Melekhan'a doğru uzanan dağları tutmaya başlamıştır. 13 Haziran 1916 da Masalla deresi ve Sığı boğazındaki Oğnut'a taarruz eden Ruslar; 26 Haziran, 9 ve 12 Temmuz 1916'da taarruzlarını devam ettirmişlerdir.¹⁴

Bunun üzerine Binbaşı Şemsettin Bey, aldığı emirle düşmanı durdurmaya çalışmıştır. Fakat bu cephenin zamanında takviye edilmesi mümkün olmadığından Ruslar, ani olarak bir daha taarruza geçmişlerdir. Buradaki birliklerimizin başında bulunan alay kumandanı ve bazı erler şehit düşmüştür. Bu durum karşısında 18'inci alay ile 8'inci Fırka geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁵

12 ATASE Bşk.lığı; *Türk İstiklal Harbi, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, Kısım 2, c. II. Kafkas Cephesi, Ankara, 1978, s. 55-56; Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 58.

13 Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 59.

14 Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 60.

15 Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara, 1972, s. 41-43.

Çapakçur Savaşı

Belirli bir noktaya kadar geri çekilen tümen, yeniden seçilmiş olan savunma hattını tesis etmek ve düşman tarafından gelecekte tekrarlanması muhtemel görülen taarruz hareketine karşı koyabilecek esaslı bir mukavemet hattı vücuda getirmiştir.

Rusların, Çapakçur bölgesindeki büyük saldırıları Mayıs 1916'da başlamıştır. Bunun üzerine 2'nci Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşa karargâhını Bingöl'e 30 km. mesafede kurmuş ve düşmana karşı hareket geçmiştir. İlk etapta 7.000 kişilik bir Rus kuvvetini durdurmayı başarmıştır.

Bunun üzerine düşman yeni takviyeler almış ve Sığı Boğazı, Karaerbaba, Eserbaba, Bayındırbaba sırtlarından yeniden saldırılara başlamış, ancak çarpışan milis kuvvetleri ve 8'inci alay, iki gün iki gece göğüs göğüse savaşmışlar ve binlerce şehit pahasına Rus birliklerini tekrar püskürtmeyi başarmışlardır.

Düşman geri çekilirken 30.000'in üstünde ölü bırakmıştır. Düşman geri çekildikten sonra saldırılarını, aldığı yeni takviyeler ile yine sürdürmüş, Masala Deresi ve Sığı Boğazı'nda Rus birlikleri 26 Haziran 1916 tarihinde yenilgiye uğratılmıştır.

Bu saldırılar Temmuz ayında da devam etmiştir. Ancak kahraman Çapakçur ve Kiğı bölge halkı, milis kuvvetler ile ordu birlikleri tarafından büyük fedakârlık örnekleri gösterilmiş, düşmana unutamayacağı bir ders verilmiştir. Kazanılan bu zafer, bölge halkında memnunuiyet oluşturduğu gibi Elazığ, Tunceli, bölgelerinde göç etmek zorunda kalan halkın, tekrar memleketlerine geri gelmelerini sağlaması yönünde büyük önem taşımıştır.¹⁶

Ancak Rus birlikleri bölgeye yeni takviye birlikleri getirip yerli Ermeni çetelerinin desteklerinde cephe değiştirmiştir. 8.Tümeni ani bir saldırı ile yarmış ve Erzincan'ı işgal ederek burayı bir üs haline getirmiştir.

Mustafa Kemal, derhal vaziyeti kavrayarak ordu birliklerini ve milis kuvvetlerini bu cepheye kaydırmıştır. Böylece Rus birliklerine zamanında alınan tedbirler ile karşı konulabilmiştir. Neticede düşmana unutamayacağı bir ders daha verilmiş ve Rus ordularının daha aşağı kısımla-

16 Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 59.

ra sarkmaları önlediği gibi, Muş ve Bitlis'in kurtarılması için ümitler de çoğalmıştır.¹⁷

Kazanılan bu büyük ve önemli zaferde şüphesiz kahraman Çapakçur (Bingöl) halkının büyük desteği olmuştur. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Bingöl halkına bir kahramanlık beratı vererek halkın mücadeledeki azmi ve başarısını ortaya koymuştur. Çünkü binlerce şehit veren Bingöl'ün bu mücadelesi boşa gitmemiş, Bitlis ve Muş'ta bin bir türlü cefa ve eziyet çeken Türk'ün hürriyete kavuşması da sağlanmıştır.

Bu zaferin bir diğer önemi ise, kahraman lider, Mustafa Kemal Paşa'yı üç, beş gün de olsa misafir etme zevkini Bingöl halkının tatması idi. Türkiye'nin kurucusu ve kurtarıcısını ilk misafir eden beldelerden birisi olması sebebiyle Bingöl haklı bir gurur ve övünme payına sahip olmuştur.¹⁸

12 Temmuz 1916 da ise Muş cephesinden saldıran Ruslar, bu kez ağır kayıplar vererek geri çekilmeye başlamışlardır. 25 Temmuz 1916 tarihinde Ruslar Erzincan'ı alarak taarruzlarına hız kazandırmışlardır. 29 Temmuz 1916 da Celigöl ve Oğnut bölgesine saldıran Ruslar burada 1000'in üzerinde kayıp vermişlerdir. Bu saldırıdan sonra Ruslar birkaç girişimde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Ağustos ayı boyunca Ruslar taarruzlarını sürdürmüşler ve şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır.

29 Ağustos 1916 tarihinde yapılan saldırılar sonucu kolordu komutanı Faik Paşa 47. Tümenin gözetleme yerinde şehit edilmiştir. Eylülde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Ancak Rusların Çapakçur'a (Bingöl) girmeleri büyük gayretler sonucu engellenmiştir. Böylece Bingöl merkez düşman işgali görmeyen Doğu Anadolu'daki ender il merkezlerinden biri olmuştur.¹⁹

Uzun süre devam eden savaşta Osmanlı ordusu ve yerel milis kuvvetleri birlikte karşı koyarak Rus ilerleyişini durdurmuşlardır. Böylece Ruslar bölgede kolay kolay tutunamamış, ilerlemeleri Bingöl` de durdurulmuştur.

Savaşta düzenli ordunun yanında gönüllü milisler ve aşret mensubu yerel kuvvetler de çatışmalarda aktif rol almıştır. Özellikle Kığı, Karlıova, Solhan, ve Karerhatında bu milis güçlerin önemli katkıları olmuştur.

17 Ergün Öz Akçora, *a.g.e.*, s. 40-45.

18 Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 61.

19 Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 61.

Bunlar ilk bakışta düzensiz olmakla birlikte, daha sonra 2. Ordu Cephesinde Askeri birliklerle bir ahenk içerisinde düzenli hal almayı başarmışlardır.²⁰

Birinci Dünya Harbi Başlarında Bitlis ve Ermeni Mezalimi

Birinci Dünya Harbi'nin ilan edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanı ile Van, Muş ve Bitlis'te Ruslar ile birleşmenin zamanının geldiğini zanneden Ermeniler, sudan bahanelerle isyan ve ihtilal hareketlerine girişmeye başlamışlardır. Böyle bir bahane de Bitlis'te sergilenmiştir.

1915 yılı Ocak ayı ortalarında bir jandarma, birliği Hizan Kazası'na bağlı Sekur Köyü'ne, asker kaçaklarının tespiti üzerine onları yakalamaya gitmiştir. Ancak köydeki halk, komitecilerin de kışkırtmalarıyla "Biz Osmanlı Devleti'ne asker vermeyiz" diyerek silah kullanmışlar ve çatışma sonucunda jandarmaları gafil avlayarak şehit etmişler, bu da yetmiyormuş gibi gözlerini çıkarmış, kafalarını ezmişlerdir.

Yine 7 Şubat 1915 tarihinde çıkan bir isyanı bastırmaya giden jandarmalar, Taso ve Sekur Köylerinde çatışmaya girmişlerdir. Çete liderlerinden Vahon ve Kalon isimli kişiler öldürülünce isyan genişlemiş ve Muş ovalarına sıçrayarak önü alınamaz olmuştur. Aynı gün Bitlis Jandarma Alay Komutanı ile beraberindeki müfrezesinin Karkar Deresi'nde yollar kesilmiş, pusuya düşürülmüş, jandarmanın birçoğu şehit edilmiştir.²¹

8 Şubat 1915 tarihli Bitlis Vilayeti'nden çekilen şifreli telgrafta ise:

Hafik Nahiyesi'nde isyan eden Ermenilerin zamanında alınan tedbir ile yapamamış oldukları engellenmiştir. Ayrıca bugün Akcan Nahiyesi'ne bağlı Kümes Köyü'ne giden nahiyeye müdürü ile jandarma müfrezesi buldukları binada ateşe tutulmuş, dokuz jandarma şehit düşmüş, nahiyeye müdürüğüç bela kurtulmuştur.²²

denilerek durumun vahameti izaha çalışılmıştır.

Ancak bütün imkânsızlıklara rağmen bu çeteye karşı jandarma kuvvetleri bazı darbeler indirmiştir. Nitekim 28 Nisan 1915 tarihli 3. Ordu Komutanı Mahmut Kamil Bey, Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirdiği şifreli telgraf bunu göstermektedir. Telgrafta özetle "Bitlis ihtilal reislerinden Haço ve

20 Okan Alay, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, 2. baskı, Elazığ, 1996, s. 29, 30, 31; Ergün Öz Akçora, "Bingöl Vilayetinin Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri", (ATASE), S. 23, Ankara, 1987, s. 62.

21 *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Hareket-i İhtilaliyesi*, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1916, s. 175.

22 ATASE Başkanlığı Arşivi, No. 1/1, Kls. 2287, Dos.32/12, Fih.6-2, 6-3.

biraderi İsko ile birlikte 25 kadar çeteci ile Hizan dâhilinde çıkan çatışmada Ermeni komitecilerin birçoğu ölü olarak ele geçirilmiştir.”²³denilerek isyanların maksatlarını da ortaya koymuştur. Yani askeri kuvvet ve birlikleri meşgul etmek en önemli stratejilerini teşkil etmiştir.²⁴

Bitlis'in Ruslar Tarafından İşgali

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne katılması ve seferberliğin ilanı ile ülkenin her tarafında yoğun bir faaliyet başlamıştı. Bu çağrıya uymak suretiyle yurdun her köşesinden asker alınmaya başlanmıştı. İşte bu çağrıya uyan Bitlis'in kahraman halkı 40.000 kişilik bir grupla Van'da bulunan 10. Kolordu'ya iltihak etmiştir. Ancak bu yiğit evlatların birçoğu Sarıkamış Harekâtı'nda şehit düşmüş, sağ kalanlar ise yeni cephelere katılmış ve bir daha geri dönmemiştir.

Van Şehrimizde olduğu gibi Bitlis de çocuk, kadın ve yaşlıların müdafasına kalmıştır. Yani herhangi bir düşman saldırısında şehrin başına her türlü felaket gelebilirdi. Nitekim Rus ordularının doğu hudutlarımızdan içeri girdiği haberi alınır alınmaz Ermeni çeteciler bekledikleri anın geldiğini zannedip kin ve nefretlerini dökmeye başlamışlardır.

Öncelikle bu mezalim ve katliamdan Van zarar görmüş 16 Mayıs 1915'te Rus orduları Ermeni çeteciler ile birlikte şehre girmiş ve Vantamamen yakılmış ahalinin büyük bir kısmı katledilmiştir. Nitekim Ermeniler, Amerika'da yayınladıkları bir bildiri de Van Şehri'nde sadece 1.500 Türkün kaldığını belirtmişlerdir.

Ermenilerin yaptıkları mezalimi bir de bizim belgelerimizden okuyalım; 1 Eylül 1916 tarihli Hariciye Nezareti'nin İstanbul'daki misyonlara çektiği telgrafta Ermenilerin yaptığı mezalimin küçük bir kısmı açıklanırken şunlar yazıyordu:

Van düşmeden önce 1.200 kadın ve çocuk, Bitlis'e kaçmak istemişler, ancak 700 kişi ulaşabilmiş, Maharan civarında 10.000 kişi, Şamran Mahallesi'nde Mehmet Bey'in evine sığınan 200 kişi, Hıms, Akşani Köyleri'nde 500 kişi, Şeyhayne Köyünde 200 kişi, yalnız Zeve Köyü'nde 2.000 kişi, Vustan, Etkil Nahiyelerinde. 1.200 kişi, Gevaş, Mukasılçelrinde 3.000 kişinin katledildiği

23 ATASE Başkanlığı Arşivi, No. 1/13, Kls. 2287, Dos.No. 32, Fih.13-1, 13-2; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi Ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Ve Etüt Ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 25.

24 Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi Ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Ve Etüt Ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 26; Abdulah Yaman, *Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1977, s. 78-79.

tespit edilmiştir. Ayrıca çocuklar öldürülmüş, kadın ve kızlara tecavüzlerde bulunulmuştur. Bunun yanında gemiler ve kayıklar ile göç edenlerden gölün üstünde 10.000'in üstünde ceset sayılmıştır.²⁵

Van'ın resmi ve sivil binaları tamamen yakıldığı ve 50.000 kişinin katledildiğini söylersek Ermeni mezaliminin insafsızlığını daha iyi anlamış oluruz.

Van'daki mezalimini yaşamış Bekir Yörük'ten de canlı şahit olarak şunlar işitilmiştir:

Van'ın işgal edileceğiduyunca, şehirin boşaltılmasına karar verildi. Bizim kafile gemilerle Tatvan'a zorlukla geçtik. Oradan Bitlis'e gitmek üzere hareket ettik.

Su yok, yiyecek yok. Tifüs ve kolera almış yürümüş, bir yandan da Ermeni çetelerinin her an basması korkusu içinde idik, 1.200 kişiden ancak 700 kişi Bitlis'e vardık. Bitlis halkı haklı olarak önce bize, Van'ı terk edip göçtüğümüz için sitem ettiler. Ancak durumun vahametini anladıklarında hak verip bizi misafir ettiler.²⁶

O günleri yaşayan ve bir asker olan Hulki Saral ise şunları anlatıyordu:

Van'dan göç edip büyük güçlükler içinde ve hasta olarak Tatvan'a vardım. Göç edenlerin büyük bir çoğunluğu yollarda telef oldu. Biz yoldaiken Van'da kalanların kamilen katledildiğim öğrendik. Birçok işkence ve zulüm ile çocuk, kadın, yaşlı demeden öldürmüşlerdi.

Mezalimi bir Hıristiyan olup o günlerde Osmanlı ordusunda görevli olan ve yapılanları kaleme alan Rafael de Nogalis'ten dinleyelim:

*Bugöçten civar il ve ilçelerle birlikte 200.000 kişi etkilenmişti. Bunların birçoğu hastalık ve Ermeni çetelerinin kurbanı olmuşlardı. Etraf cesetlerle dolu olup sıcaaktan kokuşmaya başlamıştı. Kaçabilenlerin çok az birbölümü Bitlis'e varabilmişti. Ancak bunların da büyük bir kısmı Bitlis Deresi'nde öldürülmüşlerdi. O kadar çok ölü vardı ki, Bitlis Deresi Türkölüleriyle doluğu için dere kan renginde akıyordu.*²⁷

25 HEM; K. 110, D. 12, No. 87029-62; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi Ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik ve Etüt Ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 27.

26 Ergün Öz Akçora, Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları (1896-1916): Bkz. Geniş bilgi için *Röportaj Bekir Yörük-Van*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İkinci baskı, İstanbul, 2007, s. 7218-274-188-206.

27 Rafael De Nogalis, *Hilali Altında Dört Yıl*, İstanbul, 1931, s. 39; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Ve Etüt Ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 27, Ankara, 1988, s. 72-76.

Ruslar ve Ermeni çeteleri, Van'ı tamamen yakıp, Türkleri katlettikten sonra stratejik önemi olan, Akdeniz'e inmeleri için işgal etmelerinin elzem olduğuna inandıkları Bitlis'i, ele geçirmek için harekete geçtiler.

Bitlis'in sivil halkı kendilerini koruyacak güç ve silahtan yoksun olduklarından iç bölgelere göç etmeye karar verdiler. Bu arada, ordu birlikleri, aşiret alayları ve milis kuvvetleri Rusların Bitlis'e girmemesi için büyük gayret sarf ettiler.

Bu savaşı, o günlerin canlı şahidi emekli General Rüştü Pakdemir'den dinleyelim:

1916 senesi başında Rus taarruzu başlayınca Türk ahalişi perişan bir halde batıya ve güneye göçe başladı. Halk ve ordunun iâşe ve giyecekleri içler acısı durumda idi. Bitlis Valisi Mahmut Bey ve polis müdürü İrfan Bey büyük gayretler sarf ederek faydalı olmaya çalıştılar. Kış çok etkili idi, üşümemizi önleyecek bir giyeceğe sahip değildik. Savaş esnasında yaraları saracak doğru dürüst bir hastanemiz yoktu. Ancak şehrin doğusundaki Avih denen semtteki bir hastanemiz vardı. Yanibütün şartlar bizim aleyhimize idi. Ruslar her yönden bizden kuvvetli ve hazırlıklı idiler.

Bitlis bölgesinde Ruslar ile yapılan savaş iki safhada gerçekleşti. Birinci safhada; Türk ordusunun başında Yarbay Ali Bey (Çetinkaya) bulunuyordu. Van Cenup Müfrezesi'ni idare ediyordu. Ali Bey Tatvan'ın batısındaki sırtlara çekilirken Katum bölgesinde Yüzbaşı Rüstem Bey idaresinde küçük bir birliği bırakmıştı.

Bu safhada Türk ordusunun kuvveti, subay ve erler ile yalnız 1.400 kişi idi. Ayrıca, 21 topu bulunuyordu. Rusların ise 15.000 mevcudu ve 14 topu bulunmakta idi. Rus ordusu 21 Şubat'ta Tatvan istikametinde batıya doğru Nemrut Dağı eteklerini takip ederek ilerlemeye başlamış, ancak kış şartları ve kar yürüyüşlerini güçleştirmişti. Düşman Taşlı Tepe'ye bir an önce varmak için büyük gayret sarf ediyordu. İlk mangaları tepeye çıkınca büyük bir ateşle karşılaşmış, 8 ölü bırakarak geri çekilmişlerdi.²⁸

İkinci safhada ise; 24 Şubat'ta Türk kuvvetleri Bitlis boğazını tutmuşlardı. Yarbay Osman Bey'in kıtası Başhan civarına, Cenup Müfrezesi, bazı küçük jandarma birlikleri ve Binbaşı Asım Bey'in taburu Por Köyü'ne gitmişlerdi. 26 Şubat'a kadar herhangi bir çatışma olmamıştı. Ancak şiddetli soğuklar birliğimizi fazlasıyla etkilemişti ve birçoğu siperlerde donmuştu. Fakat Rüstem Bey ve Sefer Bey birlikleri geri çekilip şehri mü-

28 ATASE Arşivi Yayınları, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi*, c. II, Kısım 2, Kafkas Cephesi, 2 nci Ordu Harekatı (1916-1918), Ankara, 1978, s. 40, 41; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik ve Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 28.

dafaya karar vermiş, 27 Şubat'ta savunma hattını kurmuş, 28 Şubat'ta da müthiş bir mücadeleye girmişti.

Düşman kuvvetleri bizden çok kuvvetli olmalarına rağmen yayılıp bizim birlikleri sarmak imkânını bulamamış ve geri püskürtülmüşlerdi. Ancak düşman hiç beklemediğimiz bir anda 29 Şubat günü Dideban Tepesi'ne hücumla geçmiş ve burayı ele geçirmişti. Taarruz bütün gün devam etmiş, 1 Mart'ta kayıplarımız çoğalmıştı. Bütün bunlara rağmen Rus birliklerine Bitlis halkının da desteğiyle güzel bir ders verilmişti.

Ancak 2 Mart sabahı şafakla beraber hiç ummadığımız bir durumla karşı karşıya kalmıştık. Ruslara ani bir baskını bizim düşünmemize rağmen onlar bizden daha atik davranmış bizi gafil avlamışlardı. Bir anda kışlanın bulunduğu meydana gelmişlerdi. Meydan bir anda Türk şehitleri ile dolmuştu. Çaresiz, sonunda teslim olmuştuk. Bitlis işgal edilmeye başlamıştı.

Rusların diğer birlikleri de şehire dolmuşlardı. Gördüğümüz manzara içler acısı idi. Bizi en çok üzen bir durum da, bugüne kadar yüzümüze gülüp arkamızdan vurmak isteyen Ermeniler idi. Ruslar ile işbirliği sonucu şimdi karşımızda idiler. Ruslardan daha acımasız olan bu Ermeni komiteleri, önlerine çıkan kim olursa olsun katletmeye başlamışlardı.

Buna sebep ise Rusların vaatlerine inanarak ulaşmak istedikleri bağımsız bir Ermeni devleti kurmaktı. Hâlbuki Rusların onları bir maşa olarak kullandıkları bir gerçektir. Bizler esir olduğumuzda bir Rus subayı bu durumu çok güzel açıklamıştı; o an da Ermeniler etrafımızda kin ve nefret dolu bakışlar ile dolaşüyor, süngülerini göğsümüze batırmak için fırsat gözlüyorlardı.

Ruslar bunun farkına varmışlardı. Ermenileri sert davranarak etrafımızdan uzaklaştırmışlardı. Daha sonraları temas edebildiğimiz Ruslar ve "Ermeni istiklali" bahsi açıldığında galiz küfürler savurarak 'istiklal mi? Mensup olduğu devlete en nazik zamanda ihanet edenlerin hakkı uşaklıktır' diyorlardı. Bu hakikati hainler de anladı ama pek geç."²⁹

Bitlis'in Kurtuluşu

Mustafa Kemal Paşa'nın, bu zaferden sonra Bitlis ve Muş'un geri alınacağı hususundaki ümitleri daha da artmıştır. Kendisi, askeri birliklerin

29 Rüştü Pakdemir, "Bitlis'in Ruslar Tarafından İşgali", (Basılmamış Makale), Harp Tarihi Dairesi Kütüphanesi.

harp malzemelerinin eksik olmasına rağmen ordunun taarruz kabiliyetine ve cesaretine inanmıştır.

Bitlis halkı, yaşadıkları karşısında yeise düşmemiş, her an kurtulacağı ve Türk ordusunun Bitlis'e gireceği günü sabırsızlıkla beklemiştir. Bilhassa aşiret ağaları, milis teşkilatlarının devamlı baskıları, ayrıca 2. Ordu'nun Çanakkale Cephesi'nden, Doğu Anadolu Cephesi' ne kaydırılması ve nihayet komutan Mustafa Kemal Paşa'nın 16. Kolordu Komutanlığı'na atanması bu ümitleri daha da arttırmıştır. Nitekim ümit etmekte haksız olmadıkları pek kısa zamanda ortaya çıkmıştır.³⁰

Mustafa Kemal Paşa, 27 Mart'ta, kahraman Bingöl halkının da desteğiyle, Ruslara Çapakçur'da iyi bir ders vermiş, neticede Rusların büyük kayıplar vererek buradan çekilmelerini sağlamıştır. Düşman derhal yeni takviyeler almış ve Temmuz ayında yeni bir saldırı daha düzenlemiştir. Bundan da bir sonuç alamayan Ruslara karşı, Mustafa Kemal Paşa 5 ve 8 nci Tümenlerin derhal bütün hazırlıklarını tamamlamalarını temin ettikten sonra 5 Ağustos 1916 günü iki cepheden taarruza, geçilmiştir.

Bunlardan 5. Tümen cephe boyunca taarruz ederken, Ruslar Bitlis'i elden çıkarmamak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Ancak kahraman Türk ordusu düşmana büyük bir darbe daha vurmuş ve mukavemeti kırarak Bitlis'e girmeyi başarmıştır.

8 Ağustos günü Türk ordusunun şehre girişi büyük sevinç yaratırken, çekilen çile ve mezalimin son bulacağı ümidi boşa çıkmamıştır. Bitlisliler, kahraman Türk ordusu ile muzaffer komutanını, büyük sevinç gösterileri ile bağrılarına basmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa, derhal 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa'ya müjdeli haberi şöyle vermiştir: "Bitlis'e girilmiştir, düşman takip edilmektedir."

2. Ordu Komutanı ise tebriklerini bildirmiş, onun şahsında kahraman Türk ordusunu kutlamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, altın kılıçlı imtiyaz madalyası ile taltif edilmiştir.³¹

30 Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, s. 40-43; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Strateji ve Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 29.

31 Şevket Baysanoğlu, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır Üniversitesi 100.yıl yayını, Diyarbakır, 1981, s. 80; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik ve Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 49.

Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra Silvan'a dönmüş ancak üç ay sonra tekrar Bitlis'e gelebilmek, yeni savunma hattını görmek ve incelemelerde bulunmak üzere 7 Kasım 1916 tarihinde hareket ederek 11 Kasım günü Bitlis'e avdet etmiştir.

Burada bazı kuruluşları ve askeri birlikleri kontrol ettikten sonra tekrar, başka vilayetlere gitmek üzere Bitlis'ten 21 Kasım günü harekete geçmiştir. Böylece Bitlis halkı yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Türk Milletinin kurtarıcısını bu tarihlerde iki defa misafir etmenin sevincini yaşamışlardır

Diğer cephe, yani 8'inci tümen bölgesinde ise, Buyrukaltı mevkiinden taarruza geçilmiş ve düşman burada da hayli gerilere atılmıştır. Neticede 7 Ağustos 1916 günü Muş da düşmandan kurtarılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, gelişinden itibaren dört ay içinde Muş ve Bitlis'in düşmandan temizlenmesini sağlarken, bölge halkının da çektikleri işkence ve katliamdan kurtulmasını temin etmiş oluyordu. Bu başarı hükümet nezdinde olduğu kadar müttefik devletlere karşı arzu edilen olumlu bir sonucu da getirmiş oluyordu. Ayrıca bölgeyi terk eden yüzbinlerce Türk göçmenin de kazanılan bu zaferle geri dönmeleri sağlanmış oluyordu.³²

16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, kazandıkları zaferi 2. Ordu Komutanlığına çektiği 8 Ağustos 1916 tarihli telgrafta şunları bildiriyordu; "*Muş dün ve Bitlis bugün kolordumuz tarafından zapt ve işgal edilmiştir. Mağlup edilmiş düşman kuvvetleri takip edilmektedir.*"

Zafer haberi bütün yurttan sevinçle karşılanırken 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa cevabi telgrafta;

'Bitlis'te 16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa hazretlerine: Kumandanızda bulunan askerlerinizi hüsnü muhafaza ederek lüzumu zamanında gösterdiğiniz dahiyâne kudret ve hamasetler ifa buyurduğunuz kahraman hizmetten dolayı zatiâlinizi tebrik eder teşekkürlerimi bildiririm.' diyordu. ³³

Muş ve Bitlis'in geri alınması üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya altın kılıçlı imtiyaz madalyası verilmiş ve taltif edilmiş, böylece kadirşinas Türk Milleti O'nu kahramanlığından ve Türk Milletine Hizmetten dolayı mükâfatlandırılmasını bilmiştir.

32 A.g.e., s. 48-52.

33 Şevket Baysanoğlu, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır Üniversitesi 100'üncü Yıl Yayın, Diyarbakır, 1981, s. 80.

Sonuç

Yukarıda açıkladığımız başarılı bazı muharebelere rağmen büyük bir harbin içinde olan Türk Milletinin rahat bir nefes alması mümkün olmamıştır.

Ruslar Doğu Anadolu'da aldıkları yenilgiler ve 1917 yılında çıkan ihtilal üzerine Doğu Anadolu'dan çekilmeye başlamışlar ancak bölgeyi kendilerinden daha acımasız Ermeni eşkıyalarının insafına terk etmişlerdir. Bu durum Türklerin daha da aleyhine tezahür etmiş, fırsatı ganimet bilen Ermeni eşkıyaları kadın, çocuk, yaşlı demeden büyük bir katliama girişmişlerdir.

Bu duruma Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin çok ağır şartlarda bir mütareke imzalamasına etki etmiştir. Ermeniler yanında diğer azınlıkların da Türk milletinin yok edilmesine çalıştıkları görülmüştür. Milletimiz zor günler geçirmiş ancak hiçbir zaman karamsarlığa düşmemiştir. Çünkü zor zamanlarda daima bir lider çıkarmış ve hürriyetinden asla vazgeçmemiştir.

Bingöl, Kiğı ve çevre vilayetler de bu çağrıya uyarak Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri kapsamında derhal faaliyetlere geçmiş vatanın savunulması için kararlar almışlardır. Ayrıca, Erzurum'da toplanacak kongreye delegeler gönderilmesine karar vermişlerdir. Bunlar arasında; Müftü Dursun Bey, Hakkı Efendi, Yusuf Ziya Bey, Hacı Dede Efendi, Mehmet Dursun Bey, Zeynelzade Mustafa Bey, İbrahim Bey ve Süleyman Bey'i söyleyebiliriz.

Bölgede milis kuvvetleri başında Mithat (Turanlı) Bey büyük yararlıklar gösterirken, Erzurum'da fikir ve kalem adamları da çok faydalı çalışmalar içinde bulunmuşlardır.

Bingöl, Ruslara Çapakçur'da büyük bir darbe vurup Bitlis ve Muş'un geri alınmasına yardımcı olurken, TBMM'nin açılışına, sonrasında Kuva-yi Milliye'nin oluşmasına, sonradan kurulacak milli ordunun teşkil edilmesine en son kalan evlatlarını da göndermekten çekinmemişlerdir.

Kahraman Bingöl halkı bununla da kalmamış TBMM açılışında derhal seçilen milletvekillerini Ankara'ya göndermiş ve yeni Türk hükümetinin kuruluşunda yerini almıştır. Ankara'ya gelen milletvekilleri arasında, Ali Vasıf Bey, Fikri Bey, Şeyh Fikri Efendi, Dr. Ali Haydar Bey ve Hamdi Bey'i görüyoruz.

Birinci Dünya Harbi sırasında Bitlis'in işgali ve Ermeni mezalimi ile göç olayları Bitlis'in nüfusunu azaltmıştır. Hatta bir ara nüfusun birkaç yüz kişiye düştüğü söylenmiştir. Nitekim 1919 yılında Bitlis Valisi Mazhar Müfit Kansu bu durumu şöyle anlatmıştır:

Bitlis'i tahayyül ve tasavvur ettiğimden çok daha perişan bir halde bulmuştum. Osmanlı Devleti'nin her türlü imkânlarından istifade etmiş olarak yürüyen ve doğu şehirlerimizin en mamurlarından biri olan Bitlis bir harabeden farksızdı. Rus istilası ve Ermeniler şehri tamamen yıkmış ve yakmış, göç, şehirde insan ve aile bırakmamıştı. Şehirde ve harabeler arasında ancak 200'ü geçmeyen insan olduğunu söylersem buna asla hayret edilmesin. O insanlar da açlıktan, her çeşit yoksulluktan perişan ve bitkin durumda idiler.³⁴

Bu dunun karşısında Bitlis halkının yeniden toparlanması ve göç edenlerin geri gelip tekrar yerleşmeleri zaman almış ve milli mücadeledeki yerini alabilmek için büyük gayret sarf etmesi gerekmiştir.

Bitlis halkı, çektikleri acılara rağmen bu gayreti göstermiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın Bitlis için yaptıklarını unutmuyarak onun Erzurum Kongresi'nde aldığı kararları desteklemiştir. Bunun için seçtikleri delegelerden Emekli Binbaşı Süleyman Paşa ile birlikte Hacı Hafız Mehmet Efendi ve Hafız Cemil Efendi'yi göndermişlerdir.

Bitlis TBMM'nin açılması sırasında da seçtiği milletvekillerini birinci dönem milletvekilleri olarak Ankara'ya (Arif Bey, Derviş Bey, H. Hüsnü Bey, Resul Bey, Sadullah Bey ve Vehbi Bey) göndermiştir. Böylece kahraman Bitlis halkı bugün hür ve müstakil olarak yaşamamız için kendine düşen görevi yapmanın mutluluğu içinde haklı bir gururu paylaşırken, milli birlik ve beraberliğimizin sağlanmasında alacağımız dersler yönünden canlı bir tarih olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiyemizin bu güzel beldesi bugün eski günleri bir daha yaşamamak üzere geleceğe güvenle bakmakta ve değerli devlet adamlarını sine-sinden çıkarıp vatan hizmetine sunmanın kıvancını yaşamaktadır.

Ecdadına yakışır bir şekilde hareket ederek şerefini, namusunu ve kutsal değerlerini ayaklar altına almak isteyen düşmana karşı Mustafa Kemal'in liderliğinde müttefik düşman ordularına karşı, İnönü'de Sakarya'da ve Büyük Taarruzda kahramanca savaşarak Türk yurdunun ve milletin parçalanmasına göz yummamışlardır.

Bugün ecdadının kahramanlık ve fedakârlıklarını bilen, onlarla haklı bir gurura sahip olan Bingöl halkı güzel beldelerinde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vilayetinde hür olarak yaşamının sevincini tatmaktadır.

34 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c. I, Ankara, 1966, s. 69; Ergün Öz Akçora, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi ve Bitlis'in Kurtuluşu", *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik ve Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 29.

KAYNAKÇA

- Akçora, Ergün Öz, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- Akçora, Ergün Öz, *Röportaj Bekir Yörük*, Van, 1984.
- Akçora, Ergün Öz, "Bingöl Vilayetine Dünya Savaşı ve Milli Mücadelemizdeki Yeri" *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik ve Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1987, s. 79-87.
- Akçora, Ergün Öz, "Bitlis'te Rus-Ermeni Mezalimi Ve Bitlis'in Kurtuluşu" *Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik ve Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı (ATASE)*, S. 23, Ankara, 1988, s. 48-49.
- Alay, Okan, *Kültür Dünyamızda Bingöl*, 2. baskı, Elazığ, 1996.
- Armanoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1983.
- Atase Başkanlığı Arşivi, 1/1 K. 44 D. 207, F. 2.
- Atase Başkanlığı; *Türk İstiklal Harbi, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kısım 2, c. II. Kafkas Cephesi*, Ankara, 1978.
- Baran, Şadiye, *Bingöl Tarihi*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü, Elazığ, 1990.
- Baysanoğlu, Şevket, *Atatürk ve Diyarbakır*, Diyarbakır Üniversitesi 100. Yıl Yayını, Diyarbakır, 1981.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Ankara, 1942.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *1914-1918 Genel Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.
- Bayur, Yusuf Hikmet, "I. Dünya Savaş Sırasında Osmanlı Devleti'nin payalaşması Hakkında Yapılan Anlaşmalar", *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara, 1975.
- Bayur, Yusuf Hikmet *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 3, Kısım I, Ankara, 1991.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.
- Bulmuş, Mehmet, *Çevlik'te Yaşadılar*, Ankara, 1995.
- Carfi, Gönül, *Bingöl Tarihi*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Elazığ, 2012.
- Ermeni Komitelerinin A'mal ve Hareket-i İhtilaliyesi*, Matbaayı Amire, İstanbul, 1916.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 1/1, Kls. 2287, Dos. 32/12, Fih. 6-2, 6-3.
- Genelkurmay ATASE Yayınları, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi*, c. II, Kısım 2, Kafkas Cephesi, 2 nci Ordu Harekatı (1916-1918), Ankara, 1978.
- Heyet, *Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XII, İstanbul, 1993.
- İğdemir, Uluğ; *Atatürk'ün Yaşamı*, c. I, Ankara, 1980.
- Kafalı, Mustafa, "Kerkük Türkleri", *Töre Dergisi*, Ankara, 1972.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c. I, Ankara, 1966.
- Karal, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, İstanbul, 1969.
- Kaya, Mehmet, "Bingöl Vilayetine Kurulması ve İdari Yapılandırılması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Bingöl, 2011, s. 139-148.
- Kaya, Mehmet, "Tek Parti Hükümeti Döneminde Bingöl'e Yapılan Kamu Yatırımları", *III. Bingöl Sempozyumu (17-19 Eylül)*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 331-338.
- Kodaman, Bayram, *Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 12, s. 179-180.

- Köni, Hasan, "Türk Arap ilişkileri ve karar verme Analizi", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S. 289, Ankara, 1984, s. 18.
- Kuran, Ercüment, "1. Dünya Savaşı" *Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 197.
- Mışıroğlu, Kadir *Musul Mes'alesi ve Irak Türkler*, İstanbul, 1985.
- Nogalis, De Rafael, *Hilali Altında Dört Yıl*, İstanbul, 1931.
- Rüştü, Pakdemir, "Bitlis'in Ruslar Tarafından İşgali", (Basılmamış Makale), Harp Tarihi Dairesi Kütüphanesi.
- Soylu, Hasbi, *şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma Bingöl*, Erzurum, 2003.
- Tansel, Selahettin, *Mondorostan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Ankara, 1977.
- Tektaş, şevket, "Bingöl İlinin Tarihteki Yeri, Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Yapısı ve Ekonomisi", *2. Bingöl Sempozyum*, Temmuz 2008, s. 347.
- Tezer, şükrü; *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara, 1972.
- Yaman, Abdullah, *Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1977.

KENTLEŞME VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNDE BİNGÖL İLİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK DURUMU ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Kasım TATLILIOĞLU*

Özet

Kentleşme bir değişme sürecidir. Kentlerin asıl gelişmesi ise sanayi devriminden sonra olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler kentleşmeyi, ileriye dönük, kalkınma hedeflerine varmada hızlandırıcı ve yön verici bir araç olarak kullanmakta ve kalkınma planlarını da bu doğrultuda hazırlamaktadırlar. Kentleşme, aynı zamanda o toplumda ekonomik ve toplumsal yapıyla da ilintilidir. Kentleşme olgusu, bir yandan ekonomik, sosyal ve teknolojik değişmelerin, diğer yandan bunlara bağlı gelişmeler sonucunda toplumun yapısında ve insanın tutum ve davranışlarında meydana gelen değişimleri de kapsamaktadır. Bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken o nüfus hareketini yaratan toplumsal ve ekonomik değişmelere de yer verilmesi gerekir. Bu amaçla kentleşme, "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci" olarak tanımlanabilir. Kentleşme sonucunda insanların hem doğayla, hem toplumla, hem de birbirleriyle olan ilişkileri köklü olarak değişmektedir. Bu nedenle kentleşme kavramı toplumsal kalkınma kavramı ile birlikte ele alınmalıdır. Toplumsal kalkınma, makro düzeyde her ülke için mikro düzeyde ise her şehir ve bölge için önemli bir süreçtir. Kalkınma sadece ekonomik değil insani, sosyal, siyasal ve kültürel aşamaları da olan bir süreçtir. Bingöl ve yöresi, eko-turizmi için kaçınılmaz bir fırsattır. Yörenin kültürel zenginlikleri, doğal ayrıcalıkları ve bölge insanının donanımı, gecikmiş de olsa kültür turizminin boyutunun geliştirilmesi ve bunun için alt yapının hazırlanması gerekli görülmektedir. Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de görülmektedir. Genel bir ifadeyle, Bingöl'ün sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin, ülke genelinin çok altında olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, kentleşme sürecinde Bingöl ilinin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu üzerine genel bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bingöl, doğal ve turistik değerler bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahip olmasına rağmen, iç ve dış turizm açısından yeterli bir gelişme sağlanamamıştır.

Anahtar kelimeler: Bingöl, kentleşme, sürdürülebilir kalkınma, sosyo-kültürel değişim, eğitim, eko-turizm.

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

AN OVERALL ASSESMENT ON SOCİO-CULTURAL AND ECONOMIC SITUATION OF BINGOL PROVINCE URBANIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT PROCESS

Abstract

Urbanization is a transition process. The actual development of the city is started after the industrial revolution. The developing countries uses urbanization as an accelerator and collimator tool to reach prudential development goals and these countries prepare the development plans in this direction. At the same time, urbanization is also linked with the economic and social of the society. ;The urbanization fact includes the economic, social and technological change. On the other hand, this fact contains the changes which are occurred in the structure of society and people's attitudes and behaviors. Therefore, when defining the urbanization, it is better to include the social and economic changes which create this population movement. For this purpose, the urbanization is defined as" Procreator that means increasing the number of cities results enlargement of cities in parallel with industrialization and economic development, it increasingly creates an organization, the division of labor and specialization in the structure of society, and it is a population accumulation causing the unique changes in human behaviors and relationships in cities. As a result of urbanization, people's relationship with nature, and society, also the relationship with each other are fundamentally changed. Therefore, the concept of urbanization must be considered together with the concept of social development. Social development is a important process for every country in macro level and for every region and city in micro level. Development is not only economical; it is such a process that has also humanitarian, social, political and cultural steps. Bingol and environment is a good opportunity that shold not be lost for eco-tourism. Developing cultural treasures, natural privileges, equipment of residents of the region; albeit belated; the size of cultural tourism and preparing infrastructure for these are thought to be crucial. Inter regional socio-economic development differences is seen in Turkey as in other countries. Generally speaking, it is obvious that socio-economic development level of Bingöl is well below the country average. In this study, there is an overall assessment on socio-cultural and economic situation of Bingöl city during the urbanization process. Although the city has a great potential of natural and social tourism, domestic and foreign tourism have not developed enough.

Key words: Bingöl, urbanization, sustainable development, socio-cultural change, education, eco-tourism.

1. GİRİŞ

Bingöl, göller bölgesi anlamındadır. Mingöl kelimesi de zamanla halk tarafından Bingöl şeklinde telaffuz edilmiş bin tane göl anlamındadır. Daha sonra Bingöl'e Çevlik denmiştir. Bağ-bahçe anlamındadır. Bu ad, günümüzde yöre halkı tarafından halen kullanılmaktadır. 1514'de Yavuz Sultan Selim Bingöl'ün kuzeyini, Erzincan, Tercan ve Erzurum'u Osmanlıların hakimiyetine sokmuştur. Çapakçur beylerinden Süleyman Bey,

Osmanlıların egemenliğini kabul ederek, Çapakçur'u (Bingöl) Osmanlılara geçirmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerin kaldırılmasından sonra Çapakçur, Bitlis Vilayeti'nin Genç Sancağı içerisinde yer alan ve aynı adı taşıyan Kaza'nın merkezi olmuştur. Bingöl ili, Osmanlı zamanında komşu illere bağlı olarak idare edilmiş ancak, Cumhuriyet devrinde il haline gelmiştir.

Bingöl, ülkemizin gelişmekte olan illerinden birisi olup, sosyokültürel, jeopolitik ve stratejik fonksiyonları olan bir şehirdir. 1935 yılında, 1298 nüfusa sahip bir köy iken Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre (2009) bugün merkez, ile ve köylerle birlikte 158 bin nüfusa sahip bir şehirdir. Yine aynı nüfus sayımı sonucuna göre, il merkezi nüfusu 89.224, ilin nüfus yoğunluğu ise km² başına 31 kişidir. 2015 TÜİK verilerine göre ise, şehir merkezinde ve kırsalda toplam 267 bin nüfusa sahiptir. TÜİK'in Hacettepe Üniversitesi işbirliği ile yaptığı "2023 projeksiyonuna" göre, Türkiye nüfusu 81-83 milyon kişiye, Bingöl'ün nüfusunun ise ile ve köyleriyle 300 bin olacağı tahmin edilmektedir. 1990 yılına kadar, kırsal kesimden Bingöl il merkezine hızlı bir göç yaşanırken, bu tarihten itibaren ise il merkezinden başta İstanbul olmak üzere diğer illere göç başlamıştır. Bingöl, geri kalmış bir kent olarak, 1968 kararnamesinden beri 1. Dereceden "kalkınma öncelikli yöre" kapsamındadır. Diğer taraftan Bingöl, bir bölgesel kalınma projesi olan "Doğu Anadolu Projesi'nin (DAP) kapsam alanındadır. Bingöl'ün ekonomisi, çevre kentlerin ekonomisinden ve Türkiye ekonomisinden ayrı düşünülemez. Bugünkü haliyle Bingöl, kendi alt bölgesinde en geri kalan il olarak kabul edilmektedir. 2006 - 2009 Yıllarında bölgeye sağlanan kamu yatırımlarının ortalama % 26'sı Bingöl'e yapılmıştır. Kamu yatırımlarına bakıldığında Bingöl'de enerji, sağlık ve eğitim sektörlerinin ön plana çıktığı, turizmin ise en son sırada yer aldığı görülmektedir (www.fka.org.tr).

Bingöl; tarihi, kültürel ve tabii turistik değerler bakımından oldukça zengin bir yöredir. Yerleşme tarihi M.Ö. 4000-5000 yıllarına kadar inen Bingöl ve çevresi, Urartular, Asurlular, Hititler, Persler, Romalılar, İslam Devleti, Selçuklular ve Osmanlılar gibi pek çok kavim ve devletin hâkimiyet sahası içerisinde kalmıştır. Yapılan araştırma ve belgelere göre, Bingöl'ün tarihi, tarih öncesi devirlerin üçüncüsü olan Neolitik devrin sonlarına rastladığı sanılmaktadır. Neolitik (Cilalıtaş) dönemden beri yerleşim yeri olarak kullanılan ilin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Yazılı dönem öncesi Bingöl ile ilgili bilgilerimiz yetersizdir (Yılmaz, 1995).

Bingöl tarihi süreç içerisinde uzun bir geçmişe sahip önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Bingöl ilinin merkez ilçesini oluşturan Bingöl Genç, Karlıova, Solhan, Kiğı, Adaklı, Yayladere ve Yedisu ilçeleri birlikte yedi ilçeden oluşmaktadır. Bingöl İslam öncesi ve sonrası zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bingöl ili Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü içerisinde $41^{\circ} 20^{\circ}$ ve $39^{\circ} 54^{\circ}$ kuzey enlemleri ve $38^{\circ} 27^{\circ}$ doğu boylamları arasında yer alır. 8125 km^2 lik yüzölçümü ile ülke topraklarının %16'sını oluşturur. Bingöl il genelinde nüfus yoğunluğu 30,1 kadardır. Çevresine göre nüfus yoğunluğu fazla olan bir ildir. Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre, Bingöl'de yıllık ortalama sıcaklık 12.1°C 'dir. Temmuz ayı sıcaklığı 26.6°C iken Ocak ayı ortalama sıcaklığı ise -2.2°C 'dir. Bingöl ve çevresinde kış 362,8 mm, ve ilkbahar 326,4 mm ile mevsimleri en yağışlı mevsim olurken, yaz mevsiminde ise yağış miktarı 32,9 mm'dir. İklim koşulları genel olarak ele alındığında, Akdeniz ve Karasal yağış rejimi arasında kendine has bir özellik taşıdığı görülmektedir. İklim bakımından İç Anadolu Bölgesi'nin kara iklimi hüküm sürmektedir. İlkbahar ve yaz mevsimi başlarında yükselen rakım değerleri özellikle yaz aylarında düşüş eğilimi göstermektedir. Karasal iklime has step bitki örtüsü hâkimdir. (<https://tr.wikipedia.org>).

Bingöl ili, temel ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan, geçim kaynaklarının çok sınırlı oluşu nedeniyle göç veren, potansiyel kaynakları çeşitli ve zengin olmasına rağmen yeterince değerlendirilmemiş, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sorunlarına çözüm bekleyen ve kalkınması için belirli hizmet ve yatırımlara ihtiyaç duyulan, ülkemizin birçok yönden geri kalmış illerinden birisi durumundadır.

Doğal ve beşeri turistik değerler bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahip olunmasına rağmen, iç ve dış turizm açısından halen yeterli bir gelişme gösterememiştir. Bu durumun nedeni, bölgenin turizm açısından yeterince tanıtılmamasının yanı sıra, turizme hizmet verebilecek, nitelikli tesislerinin az sayıda olmasıdır. Bingöl'ün yerleşim yerinde, ovayı çevreleyen alanın yüksek dağlık sahadan oluşması, kar yağışlarının yerde kalma süresinin uzun olmasına neden olmuştur. Bu durum ise, ekilen ürünlerin yetiştirme devrelerinin kısılmasına ve özellikle de yöredeki kırsal yerleşmelerin temel ekonomik faaliyetlerinin tarımdan ziyade hayvancılık faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. (Soylu, 2010: 413-415).

Bugün ülkemizde belli kent merkezlerinin, kısıtlı ekonomik, fiziksel

ve toplumsal olanaklarını aşırı bir kentleşme olayını hep beraber yaşamaktayız. Bazı nedenlerden dolayı, Bingöl ilinin de son yıllarda hızlı göç alması düzensiz kentleşmenin doğurduğu sonuçlara paralel olarak bazı sorunları kaçınılmaz kılmıştır. İlin geçim kaynakları sınırlı olup ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Bingöl şehrinin önemli bir ticari potansiyeli olmasına rağmen, plansız, kontrolsüz ve dağınık yerleşmeler bu durumu olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de yaşanan kentleşme maalesef, aşırı, hızlı, sahte, dengesiz ve az bütünleşmiş bir durum arz etmektedir. Artan küreselleşme ve küresel hareketlilik karşısında, kitle turizminin kontrolsüz büyümesi ve buna yanıt vermek için gerçekleşen kentsel büyüme ve yatırımlar çevrenin doğal ve tarihi güzelliklerini tahribata uğratmıştır. (Timuçin, 2003; Baydar ve Gül, 2012).

Sürdürülebilirliğin kent için anlamı, kentsel alan ve bölgelerde, toplumun arzuladığı yaşam kalitesini sağlayan fonksiyonların mevcut ve gelecek nesiller için sağlanmasıdır. Sürdürülebilir kentleşmede en önemli sacayaklarından bir tanesi kentsel planlamadır. Brundtland Raporu’nda sürdürülebilir gelişmeyi, bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da dikkate alarak karşılamak olarak tanımlamaktadır (Özden, 2008). Hem sürdürülebilir kentleşme hem de sürdürülebilir kalkınmanın temel ve nihai amacı, bugünden başlayarak gelecek nesillerin haklarını güvence altına almaktır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Ülkelerin, bölgelerin, yörelerin bir kısmı refah içinde yaşarken, bir kısmı ise yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmektedir. Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkış nedenleri olarak; doğal, ekonomik, teknik, demografik, sosyal, yapısal ve tarihsel faktörleri sayabiliriz. Dünyanın ve Türkiye’nin gündeminden hiç düşmeyen toplumsal ve ekonomik sorunlar, bölgeler için olduğu gibi kent düzeyindeki bir yerleşim yeri için de önemlidir. Neoliberal ekonomi politikasının ve yeni dünya düzeninde “küreselleşme” adı verilen iş gücü, mal ve sermayenin hızla dönmesi önceki dönemlerden daha hızlı bir sermaye birikimini yaratması süreci, Türkiye’de ve dünya coğrafyasında her alanda bir çok değişimlere neden olmuştur. Toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal etkenlerin bir araya gelmesiyle küreselleşme adı verilen bu süreçte bölgesel dengesizliklerde de bir hayli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kalkınmanın önemli ilkesi, gelir ve mal varlığı ile ilgili olan yoksulluğu gidermek ya da en az düzeyde indirmek ve bunun önündeki engelleri ortadan kaldırmaktır.

Kalkınma sadece bugünkü ihtiyaçları karşılamak değil, gelecek nesilleri ve evrenin sağlığını da düşünmektir. Bu çalışmanın amacı, kentleşme ve sürdürülebilir kalkınma sürecinde, Bingöl ilinin sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişlik durumunu ortaya koymaktır. Bu amaçla, literatür (alan yazın) taraması yapılmıştır.

3. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

3.1. Kentleşme İle İlgili Temel Kavramlar

a. Kent

Kent, sözcüğünün değişik tanımları yapılmıştır. İbn Haldun'a göre şehirler, belli bir refah düzeyine ulaşmış halkın, güvenliğini sağlamak ve daha rahat yaşama ulaşmak amacıyla istikrarlı bir yapıda hayatlarını sürdürme isteğinden ortaya çıkmıştır. İbn Haldun, organizmacı bir şehir kuramı anlayışını benimseyerek şehirlerin de tıpkı insanlar gibi, doğduğunu, yaşadığını, geliştiğini ve yok olduğunu ifade etmektedir. İbn Haldun, insanların toplumsal birer varlık olduklarını belirterek, yaşamlarını sürdürebilmeleri için birbirleriyle yardımlaşmak, tehlikelere karşı birbirlerini korumak, kısaca sosyo-ekonomik sorunlarını çözebilmek için bir araya gelmelerinin bir zorunluluk olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir ve şehirler istenilen ölçüde refaha ve bolluğa ulaşmış artık rahat ve huzurlu bir hayatı tercih eden toplumların edinmiş oldukları bir istikrar ve yerleşim yeridir. Aristo'ya göre, kentler, içinde yaşayan bireylere güven ve mutluluk verecek biçimde düzenlenmelidir" (Alp, 2014).

b. Kentleşme

Kentlerin ortaya çıkma, gelişme ve değişme süreci ise "kentleşme" kavramı ile ifade edilir. Keleş'e (1998) göre dar anlamda kentleşme, "kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması" iken; geniş anlamda ise kentleşme, "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi ile birlikte toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü, uzmanlaşmanın görüldüğü, kentte yaşayan nüfusun büyük oranının tarım dışı işlerle uğraştığı, insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci"dir (Aslanoğlu, 1998). Kentleşme olgusu tarihsel süreçte özellikle sanayi devriminden sonra hem nitelik hem de nicelik olarak belirgin hale gelmiştir. Kentleşme sürecinin insan tutum ve davranışlarında oluşturduğu değişimler ve sağlıklı kentleşme sürecinde göçün

sonucunda ortaya çıkan suç ve şiddet olgusu kent merkezlerinde ve gecekondu bölgelerinde temel sorunlar olarak görülmektedir (Yıldırım, 2004).

c. Kentleşme

Kentleşme ise, kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin, insan davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması sürecidir. 1950 yılından itibaren, ülkemizde var olan kentleşme, kentleş(me)me tartışmalarına, bugün yönleşim, katılım ve yerel demokrasi tartışmaları eklenmiştir. Kentin dinamizmi içinde bir yandan farklılıkların, çoğulculuğun gözlenmesi; diğer yandan bir araya gelme ve bütünleşmenin vurgulanması, toplumun bu amaçlara ulaşmada çeşitli yollar üretmesini beraberinde getirmiştir (Keleş, 1998; Bumin, 1998; Özgür ve Uluocak, 2011).

d. Kentlilik Bilinci

Bilinç denildiğinde insanın nörolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyal ve biyolojik özelliklerini dikkate almak gerekir. Kentlilik bilinci kavramı ile ifade edilmek istenen, kentte yaşayanların kentle bütünleşmesi, kendini kente ait hissetmesi ve dolayısı ile yaşadığı kente karşı sorumluluk duymasıdır. İnsan toplumlarında, sosyo-kültürel devamlılığı sağlayan çeşitli faktörlerden en önemlisi sosyalizasyon sürecidir. Bu süreç ile bireyler toplumun standart ve ortak değerlerini benimseyerek davranışlarını ayarlarlar. Kent, sadece yeni bir ekonomik teşkilatlanma ve değişmiş bir fiziki çevreyi belirtmez. Aynı zamanda bireylerin duygu, düşünce ve davranış biçimlerini de etkilemektedir. Çağdaşlık, "insani değerlerden uzaklaşan bir kimliksizleşme" asla olmamalıdır ve böyle anlaşılmalıdır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Kentleşme Şurası, 2009). Her şehir kendi bilincine sahiptir. İnsan bilinci aynı zamanda, şehrin bilinci bireylerin bilincini belirler, ama şehir bilinci bireylerin bilincinden bağımsız değildir. Birey bilinci tamamen bireyin kendisiyle ilgilidir. Şehir, bilincini bireye aktarır. Bireyin bilincini biçimlendirir. Her şehir, kendine özgü bir bilince sahiptir ve buda ancak bireylerin bilincinde gözlenebilir. Her birey de şehrin bilincini kendine göre biçimler (Erkan, 2004).

3.2. Kentleşme Sürecinde Şehirlerde Ortaya Çıkan Sorunlar

Gelişmekte olan ülkelerin en belirgin niteliklerinden biri, bu ülkelerde görülen nüfus artış hızının, gelişmiş ülkelere oranla, yüksek bir düzeye sahip olmasıdır. Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonra yoğunluk kazanmaya başlayan kırsal kent göçünün temelinde, diğer gelişmekte olan ülke-

lerde olduğu gibi ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafik, demografik ve siyasi gelişmelerin egemen olduğunu söyleyebiliriz. Bu alanda yapılan araştırma sonuçlarına baktığımızda, işsizlik faktörü göçün en önemli itici unsurlarının başında gelmektedir (Uslu, 2014). Günümüzde suç, şiddet ve korku sarmalı kentin politik gündeminde üst sıralarında yer almaktadır. Barınma ihtiyacı bağlamında ortaya çıkan gecekondu olgusu ise önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Yaşanan değişim ve dönüşümler çerçevesinde esnek bir yapıda işleyen toplumsal kurumlar, suçun ve şiddetin de yaygınlaşmasına davetiye çıkarmaktadır. Küreselleşme ile birlikte kent- sel bölgelerin sosyal güvencesiz, kronik yoksul ve patolojik semptomların gözlemlendiği mekânlar haline dönüşmesi ve bu alanların küresel çapta yaygınlaşması kentsel yoksulluğu körüklemiştir. (Yılmaz, 2012).

Bir kimlik duygusu ve bir gruba ait ortak değerler ve diğer kültürel bağlar bireyler için önemlidir. Suç işleme yaşının giderek düşmesi ve çocuk suçluluğu kavramının literatüre girmesi, bu farklılığın önemli bir boyutuna işaret eder. Toplumsal yapı için önemi birçok açıdan tartışmasız kabul edilen çocuklar, toplumsal değişim ve dönüşümlerden daha çabuk etkilenirken diğer taraftan içinde buldukları sosyokültürel ortamın da etkisiyle normsuz davranışlara kolayca yönlendirilebilmektedir. Yoksulluk, evsizlik, yardım kurumlarının yetersizliği, ebeveynlerinin devamlı bir işte çalışıyor olmaması veya işsiz olması gibi ekonomik problemlerle birlikte, aile yapısında yaşanan değişimler, parçalanmış aile oranının giderek artması, hızlı nüfus artışı, eğitim sistemindeki yetersizlikler, çocuğun sosyalizasyonuna etki eden olumsuz faktörler olarak suça sürüklenmeyi beraberinde getirir. Beklenmedik bir şekilde yaşanan durumlar, bireyde şok, şaşkınlık, çaresizlik, üzüntü, depresyon, saldırganlık, yalnızlaşma, inkâr vb. duyguların yaşanmasına ve günlük yaşamın alt üst olmasına neden olabilir. Böylesi durumları yaşayan bireylere moral ve manevi destek sağlanarak istenmedik ve beklenmedik bir şekilde yaşanan olay sonucu ortaya çıkan olumsuz duygu ve zorlukları aşmasına yardımcı olunabilir. Yaşanan olayların olumsuzluklarına odaklanmak yerine öğrenme merkezli olaya yaklaşmanın gerçekleştirilmesi sonucu birey yaşadığı olayla ilgili daha sağlıklı değerlendirme yaparak çözüm yollarına ulaşabilir. Diğer taraftan umut duygusunu güçlendirici yaklaşımın yanı sıra, yaşama sevincini artırması ve kendine güven sağlayıcı davranışlar kazandırması ile birey yaşadığı sorunları daha rahat çözebilir (Kula, 2014).

4. TOPLUMSAL VE EKONOMİK KALKINMA

Toplumsal kalkınma; ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi, giderek toplumun refahının artması için toplumsal çabaların devlet programları faaliyetleri ile desteklenmesidir. Biyolojik ve toplumsal yapı ile doğal ortam bir uyum içinde olmadıkça, beşeri yaşantının dengeli bir şekilde gelişmesi beklenemez. Önceleri gelişmişliğin bir göstergesi olan şehirler, bir süre sonra endüstri nüfus bağlamında değişik kültürlerden gelen insanların hızlı göçü sonucu ekolojik ilişkilerin bozulmasına bağlı çevre sorunlarının çıkmasına yol açmıştır. Bu durum tüm dünyada olduğu Bingöl'de de kentsel problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kalkınma; herkesin temel hak ve temel sağlık, adalet, güvenlik, istihdam ve eğitim hizmetlerine ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildiği, piyasa koşullarının adil bir şekilde işlediği, katılımcı, cinsiyet dengeli, demokratik ve kültürel dönüşümlere açık, saydam/hesap verebilir yönetim yapılarına sahip, toplumsal anlamıyla tüm dezavantajlı grup ve tabakaların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş, doğal kaynakları koruyan ve geliştiren, insanların geleceğe güvenle baktığı toplum ya da topluluklar yaratma eylemidir" (Açıkalın-Saltık, 2007). O halde kalkınma denince sosyo-politik anlamda ilk akla gelen ekonomik çağrışım olmamalı, diğer önemli boyutları olan insani, sosyal, siyasal ve kültürel aşamalar da akla gelmelidir. Yeni kalkınma anlayışında hedef; sorunlarının farkına varan, bununla yetinmeyip çözüm yollarını ve yöntemlerini üretebilen, öncelikle kendi gücüne dayanan, karar alma ve uygulama süreçlerine etkin bir biçimde katılan topluluklar, yapılar oluşturmaktır. (Gülçubuk, 2014).

Kalkınma; halkın bütünüyle refahını sağlamak ve ülkenin savunma ihtiyaçlarını gidermek amacıyla iktisadi bakımdan güçlenmesidir. Bugün kalkınma ekonomisi, iktisadın en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile kalkınma; geri kalmış ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelere yetişme çabalarıdır. Bu çabalara, milli gelirin ve üretimin artırılması, sosyal ve ekonomik yapının değiştirilmesi, halkın değer yargılarının dünya standartlarında gelişmesi gibi değişimleri de içine alabilmektedir (Tabakoğlu, 1987). Toplumun kalkınmasının düşünüldüğü bir yerde, "insan merkezli" kalkınma esas alınmalıdır. Çünkü, kalkınmanın motor gücü insandır. Gelişmekte olan ülkelerde insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomik başarıyı ve sosyal gelişmeyi sağlayacak temel unsurlar-

dandır. Bir ülkenin nitelikli işgücü yetersizliği, sanayi ve hizmet sektörlerinde düşük verimliliğe yol açmakta, uluslar arası piyasalarda rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir (Zincirkıran ve Uçar, 2010:563-565). Çağımızın öne çıkan özelliği, teknolojinin sunduğu ve bilgi toplumundan beslenen, yenilik ve ilerlemenin çok yoğun yaşandığı bir ortamı sunmasıdır. Okullarda verilen kuramsal eğitim ile iş yerinde yapılan uygulamalı eğitim birbiri ile örtüşmemekte ve birbirini tamamlamamaktadır. Bunun için en başta okullar, kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları ve özel sektör işletmeleri “sürekli eğitim merkezleri” oluşturarak çağa uygun eğitimler verebilmeli ve müfredatlarını buna göre uyarlamalıdırlar. Neticede, en başta Bingöl ilinin ve ülkemizin temel sorunlarından olan nitelikli eleman ihtiyacındaki eksiklik giderilmiş olmaktadır. Üretilen bilgi saysinde toplumlar kalkınır.

Kalkınmanın tek boyutlu olmadığı ve birden fazla boyutu olduğu özellikle sosyal bilimler için kabul edilen genel bir ifadedir. Çünkü sosyal bilimler, toplumların yaşadıkları yerlerde sadece ekonomik bir bağlamı ele almaz, ekonomik bağlamla birlikte bu bağlamı oluşturan diğer öğeleri de analiz etmeyi tercih eder. Kalkınma sadece ekonomik değil insani, sosyal, siyasal ve kültürel aşamaları da olan bir süreçtir (Palabıyık, Koç ve Koç, 2015). Bir ilin kalkınması tek bir koşula indirgenemez. Eğitimden sağlığa, ulaşımdan teknolojiye, istihdamdan spora kadar pek çok alanda atılacak adımlar ile bir ilin kalkınması sağlanabilir. Bingöl ili kalkınma konusunda Türkiye ortalamasının oldukça altında olsa da kalkınma için önemli fırsatlar barındırmaktadır. Bu fırsatları ortaya koymak, bir yol haritasına dönüştürmek bu alanda atılacak önemli adımlardandır.

Toplumsal kalkınma makro düzeyde her ülke için mikro düzeyde de her şehir ve bölge için hayati önem arz eden bir süreçtir. Kalkınma denilince akla her ne kadar ilk olarak ekonomik gelişme gelse de, eğitim, sanayi, kentleşme oranı, jeopolitik konum vs. gibi daha birçok etken kalkınmayla yakından ilintilidir. Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde sosyal, kültürel, ekonomik ve yerel yönetim eksenli bölgesel kalkınma planları uygulanmakla beraber kalkınmanın sürdürülebilirliği üzerinde çalışmalarda devam etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kentlere kurulacak sanayi tesisleri ile hem mikro ölçekte işsiz bölge halkına istihdam sağlanabilirken hem de makro ölçekte Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve büyümesi adına önemli bir kilometre taşı oluşturulabilir. Bölgesel kalkınma planlamaları/projeleri ile kentlerin yeniden inşa edilmesi bölgenin gizli kalan kültürel,

turistik ve doğal güzelliklerinin yani sosyal sermayesinin de gün yüzüne çıkmasına aracı olabilir. Böylelikle, bölge halkı hem kendisi hakkındaki önyargılardan arındırılmış hem de bölgede oluşan ekonomik hareketliliğe ortak olarak sosyal refahını arttırma şansına sahip olabilir.

2001 verilerine göre Bingöl'n kişi başi gayri safi yurt içi hasılası 795 \$ olup hem bölge ortalamasının (1.429 \$), hem de Türkiye ortalamasının (2.146\$) ok altındadır. 2002 TÜİK işyeri sayım sonuçlarına göre TRB1 bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin %10,7'si Bingöl'de (3.410 işletme) faaliyet göstermektedir. Bingöl'de işyeri ve istihdam oranları incelendiğinde sırasıyla "toptan ve perakende ticaret", "ulaştırma, depolama ve haberleşme" ile "otel, lokanta, kahvehane" alanlarının en yaygın  sektör olduğu görülmektedir. 2009 verilerine göre Bingöl'de 100.000 kişi başına düşen kurulan şirket ve kooperatiflerin sayısı 28'dir ve Türkiye ortalamasının (66) yarısından azdır (www.fka.org.tr).

17 Mayıs 2014 Cumartesi günü başlayan, geniş bir katılımıla gerçekleştirilen ve birkaç gün süre ile farklı mekanlarda gerçekleştirilen, II. Bingöl Kalkınma alıştayı sonucu ortaya çıkan veriler rapor haline getirilmiştir. Söz konusu raporda yedi stratejik amacın olduğu ve bu amaçlara yönelik on dört hedefin belirlendiği görülmektedir. Söz konusu hedeflerin gerçekleşmesi için hangi kurum veya kuruluşların paydaş olacağı da raporda belirtilmektedir. On dört hedefe yönelik yüz dört faaliyetin planlandığı raporda yer alan stratejik amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Bingöl' eğitim kalitesinde Türkiye ortalamasının üstüne çıkarmak.
2. Kültür, sanat, spor ve turizmde Bingöl' gözde il konumuna getirmek.
3. Bingöl'n genç nüfus potansiyelini fırsata dönüştürmek.
4. Bingöl ilini bölgede yaşanabilir bir il konumuna getirmek.
5. Tarım ve hayvancılıkta Bingöl' nüfus yoğunluğuna göre Türkiye'de birinci sıraya yükseltmek.
6. Bingöl sınırları içerisindeki yer altı ve yer üstü kaynaklarının envanterinin çıkarılarak kaynakların işletilmesinde Bingöl' Türkiye'de ilk sıraya yerleştirmek.
7. Bingöl'n endüstri ve sanayi alanında Türkiye ortalamasını yakalamasını sağlamak (Alan, 2015).

5. BİNGÖL VE ÇEVRESİNDE KÜLTÜR VE SPOR TURİZMİ

Günümüzde kalkınmanın etkenlerinden biri de turizmdir. İnsanların psikolojik ve fiziksel olarak rahatlamak için buldukları yerden turizm değeri olan bir başka yere giderek, en az bir gün kalmalarına turizm faaliyeti denir. Bu harekete katılanlara ise turist denir.

Kültür kelime kökeni olarak Avrupa dillerinden Türkçe'ye kazandırılmış bir kelimedir. Avrupa dillerindeki anlamı üzerine, etnoloji sözlüğünde kültürün tanımı şu şekilde yapılmıştır: "Bir halkın ya da bir toplumun maddi ve manevi alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü; yiyecek, giyecek, barınak, korunak gibi temel ihtiyaçların elde edilmesi için kullanılan, her türlü araç-gereç, uygulanan teknik; fikirler, bilgiler, inançlar; geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar; düşünce, duyuş, tutum ve davranış biçimleri; yaşama tarzıdır". Kültürü kendine konu edinen bilim dallarının genel kabul görmüş diğer tanımı ise, "geçmişten günümüze insanlığın topluma ve doğayla ilişkileri sonucu ortaya koydukları maddi ve manevi ürünlerinin tümü" şeklindedir (Sevindik, 2005:14-15). Güveç'e (1994) göre kültür, "insanın doğa karşısında doğayla birlikte yaşamını sürdürebilmesi için ürettiği her şey"dir. Coğrafi koşulların kültürün oluşum ve biçimlenişi üzerinde etkisi vardır ancak, kültür birçok ülkeyi ve insanı içine alır ve pek çok insanın ilgisini çeker. Türkiye'de kültürel turizm uygulamaları müze ve ören yeri ziyaretlerinin ötesine geçememektedir. Diğer bir anlatımla kültürel mirasın turizm amaçlı kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü kültürel miras ürünlerinin çoğu turistik ürüne dönüştürülemez. Ülkemizde antik kültür kalıntılarını ve müzeleri gününbirlik gezmeye dayalı etkinlikler yıllardır uygulanan kültürel turizm aktiviteleri arasındadır. Kültürel turizm, değişik ulusal kültürleri tanımak ve tarihsel, kültürel eserleri görmek için yapılan seyahatlerdir. Tarihi ve arkeolojik eserler; araştırmacılar, mimarlar, sanat tarihçileri ve öğrenciler için önemli bir inceleme ve araştırma konusu olup, bu kişileri yöreye çeker. Ayrıca turistlerin farklı medeniyetlere ait bu tür yapıları görme, onların fotoğraflarını çekme arzuları vardır. Bu nedenle büyük bir turizm potansiyeli oluşturur.

Bingöl ve çevresi tarihsel ve kültürel değerler bakımından ülkemizin önemli merkezleri arasında olabilir. Yörede bireysel ya da kültür turizmi denilen türün ağırlığı zaman içinde artış göstermektedir. Kültür turizmi amacıyla yöreye gelen turistler, yörenin özgün güzellik ve kültürünü sindirmek, incelemek ve bu kültürü yaşamak istegindedirler. Bu tür turist-

ler için lüks ve konfor ikinci plandadır. Bu tür turistlerin bölgede kalış süreleri kitle turizmine katılanlara göre önemli oranda daha uzundur. Bingöl ve yöresi, kongre turizmi alanında da Türkiye tanınmış mekânlara ciddi bir rakip olabilir. Ulusal ve uluslararası kongre ve toplantı organizasyonlarında yeni arayışlar hâkim olmaya başlamıştır. Bu tür organizasyonlarda büyük kentlerden çok otantik nitelik taşıyan bölgelere ilgi duyulmaktadır. İşletmeler, kongre turizmi için gerekli, teknik altyapı çalışmalarını için teşvik edilmeli, kongre ve toplantı organizasyonlarını düzenleyen kurumlarla iletişim kurmaya teşvik edilmelidir. Kongre turizmi bölgenin uluslararası alanda daha iyi tanınmasını sağlayacak, işletmelerin rekabet gücünü arttıracaktır. Uluslararası boyutta düzenlenen etkinlikler ile yörede üretilen sanatsal ürünlerin tanıtımının yapılması oldukça önemlidir. Bölgede geleneğe bağlı kültür ise halen etkisini göstermektedir. Bölgede sergilenen halk oyunları, halay vb. oyunlar bölgenin karakteristiğini taşıyan oyunlardan oluşmaktadır. Halay esnasında türkü söylemekte ayrı bir unsurdur. Bölgede kişisel yetenekleri dâhilinde yetişen aşık ve müzik ustaları bulunmaktadır.

Bingöl ili tarihi eserler ve tarihi ören yerleri bakımından oldukça önemli birikime sahiptir. Bu tarihi eserler; bölgenin geçiş güzergahı olma özelliğinden dolayı, savaşlar, depremler vb. nedenlerden dolayı tahrip olmuştur. Buna rağmen turizm ekonomisine kazandırılabilir değerli kültürel alt yapıya sahiptir. Günümüzde ekonomik değere dönüştürülen turizm çeşitlerinden biri de tarih ve inanç turizmi olduğu düşünülürse ulusal ve uluslararası düzeyde bu eserlerin tanıtımının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Günümüzde turizm kalkınma ayaklarından birini oluşturmaktadır. Bingöl ilinde hatırı sayılır tarihi eser bulunmaktadır. İlde bulunan kültürel değerlerin tanıtılması ve bu kültürel değerlerin turizm ekonomisine kazandırılması ilin gelişimi açısından oldukça önemlidir (Butasım, 2015). Yabancı ve yerli turisti çekme açısından oldukça gerilerde olan Bingöl ili tabiat olarak birçok turizm alanına hitap edebilecek potansiyele sahiptir. 10 civarında yaylaya sahip Bingöl, yayla ve kamp turizmi için önemli bir şehirdir. İlde önemli turistik değerler aşağıda verilmiştir:

Yüzen Ada: Solhan İlçesi Hanzarşah köyündeki gölde bulunan 3 adet adanın göl içerisinde sal gibi hareket etmesi ile tanınmış “Yüzen Ada” turistlerin ilgisini çekebilecek potansiyelindedir.

Güneşin Doğuşu: Bingöl ili Karlıova ilçesinde bulunan Bingöl Dağlarının Kale Tepesi’nden güneşin doğuşunu seyretmek, İsviçre Alp

Dağları'ndan seyretmeye alternatif olarak gösterilmektedir. Güneşin doğuşundaki her rengi, ayrıntıyı seyretmeyi mümkün kılmaktadır.

Kış Turizmi: Yolçatı köyünde bulunan 950 m uzunluğunda pist, teleski, kayak arabası ve kayak takımlarına sahip 50 yatak kapasiteli otel kış turizmi için kullanılmaktadır. Ancak pist güneğe baktığından ve son yıllarda kar yağışının düşmesinden dolayı tesisin kullanım süresi kısalmıştır.

Kös Kaplıcaları: Bingöl Karlıova yolunun 20. km'sinde yer alan kaplıcalar romatizmal hastalıklara ve kadın hastalıklarına sahip kişiler için çekim merkezidir. Bingöl'de ayrıca Kral Kızı Kalesi, Sebeterias Kalesi, Çır Şelalesi, Ata Park, Kığı Kalesi, Peri Suyu turizm potansiyeline sahip yerlerdir (www.fka.org.tr).

5. BİNGÖL'DE EĞİTİM-ÖĞRETİM DURUMU

Hızlı değişim ve gelişmenin yaşandığı çağımızda kalkınmanın odak noktası bilgi ve bilgi üretimidir. Teknolojik ve bilimsel alandaki değişimler, ülkeleri bilgiyi üretme ve kullanma alanında duyarlı hale getirmiştir. Eğitim, gelişmeyi sağlayacak belli başlı etkenlerden biridir. Bir ülkenin insan kaynaklarını yetiştirecek olan sistem, temelde eğitim sistemidir. Günümüz toplumlarında artık bireyler okul öncesi dönemden başlayarak emeklilik sonrası döneme kadar bir sistem içerisinde kendilerini bulmaktadırlar. Verilen eğitimin niteliği, kalitesi, işlevselliğinin yanında, bireyin ihtiyaçları ile toplumun özellikleri arasında sağlıklı bir denge olması oldukça önemlidir. Giddens'e (2008) göre, toplum ve ülke olarak daha gelişmiş yaşam koşullarına ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın başlıca yolu eğitimin gelişmesinden ve yaygınlaşmasından geçmektedir.

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin önemi tartışılmaksızın kabul edilmektedir. Çünkü eğitim, sosyo-ekonomik ihtiyaçların karşılanması için gereken nitelikli işgücünün yetişmesinde, kalkınma hedeflerine göre değişen talep yapısına uygun beceri ve bilgilerin aktarılmasında, kaynakların daha verimli ve rasyonel bir biçimde kullanılmasında, daha sağlıklı politik seçimlerin yapılabilmesinde, iyi yönetişimin gerçekleşmesinde ve sağlıklı ve nitelikli istihdama hazır bir nüfusun oluşmasında önemli bir role sahiptir (Kapu ve diğ., 2012).

Bingöl'deki okullaşma oranı, ilköğretimden yüksek öğrenime doğru hızla azalmaktadır. Bu durum, kadın nüfusunda daha belirgindir. İl genelinde okul yazarlık oranı ise %83,3'dur. Okullaşma ve okur yazarlık oranındaki artış son yıllarda hızlı bir ivme kazanmıştır. Bu oran, hem

bölge hem de Türkiye ortalamasının altındadır. İlin 2009 yılı için “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)” veri tabanına göre 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusu 175317 olup, bu nüfusun %20.7’si (36419) okur-yazar değildir. İl nüfusunun %23’ü (40461) ilkokul, %15.7’si (27583) ilköğretim, %2.8’i (49.28) ortaokul ya da dengi okul, %15.2’si (26718) lise ya da dengi okul, %3.9’u (6918) yüksek okul ya da fülte, %0.1’i (288) yüksek lisans, %0.01’i (31) doktora düzeyi ve %7.4’ü (13112) eğitim öğrenim düzeyi ise bilinmemektedir (Doğan, 2010: 742-743).

6.1. Bingöl’de İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarına Başarısızlık Nedenleri

Eğitim, bir ülkenin kalkınması için lokomotif işlevini üstlenmektedir. Genelde bir ülkenin, özeld e bir ilin kalkınması eğitim kalitesi ile doğru orantılıdır. Bu anlamda Bingöl’ün kalkınması için eğitim kalitesinin artırılması gerekmektedir. Bingöl’ün eğitim konusunda ki başarı durumunu merkezi sınavlarda ki başarı durumu resmetmektedir. Özellikle, YGS ve LYS sınavlarında Türkiye sıralamasında son on il arasında yer alması, Bingöl’ün eğitim konusunda ki başarısızlığının en büyük kanıtıdır.

Bingöl il ve ilçelerinde merkezinde, 2011-2012 Eğitim-Öğretim yılında ilköğretim II. kademed e (6.7.ve 8. Sınıflar) ve Ortaöğretim öğrencileri (9.10.11.ve 12. Sınıflar) üzerinde yapılan “Başarısızlık Nedenleri Anketi” sonuçlarına göre başarısızlık nedenleri olarak aşağıdaki faktörler ortaya çıkmıştır (Tatlılıoğlu ve Avcı, 2012):

6.1.1. Bingöl’de İlköğretim Okullarında Başarısızlığın Nedenleri

Bingöl İl Rehberlik ve Araştırma Merkezi’nin (RAM) koordinatörlüğünde, Bingöl il ve ilçelerinde 43 ilköğretim okulunda öğrenimlerine devam eden ilköğretim 6. 7. ve 8.sınıfta öğrenim görmekte olan 1115 erkek ve 479 kız olmak üzere toplam 1594 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Bu sonuçlara göre İlköğretim okullarında “Başarısızlık Nedenleri Anketi” sonuçlarına göre, başarısızlık nedenleri olarak önem derecesine göre aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Madde no	Başarısızlık nedenleri	E	K	f	%
1	Sınıfta öğrendiklerimi kısa sürede unuttuğumdan	721	305	1026	64.7
2	Bazı derslere karşı yeteneğim olmadığından	687	310	997	61.7
3	Çalıştığım halde başaramadığımdan	614	311	925	55.0
4	Sınavlarda çok heyecanlığumdan	606	323	929	54.6
5	Bazı derslerde yeterince alıştırma ve tekrar yapılmadığından	531	232	763	47.7
6	Anlayamadığım konularda öğretmenlerime soru sormaktan çekindiğimden	531	241	772	47.6
7	Verimli ders çalışma yöntemlerini bilmediğimden	531	198	729	47.5
8	Sınavlarda zor soru sorulduğundan	480	191	671	43.2
9	Ders programında zor derslerin üst üste gelmesinden	463	164	627	41.5
10	Başaramayacağım derslere çalışmak istemeyişimden	373	159	532	33.3
11	Bana ait bir çalışma odamın olmayışından	364	154	518	32.9
12	Ailemin sürekli ders çalış demesinden bıktığımdan	353	129	482	31.5
13	Ön bilgilerimin yetersiz oluşundan	332	138	470	30.0
14	Kimseye açamadığım sorunlarım yüzünden	297	169	436	26.8
15	Öğretmenlerimden gerekli ilgiyi göremediğimden	268	119	387	24.1
16	Sınıfımızın kalabalık olması	264	105	369	24.0
17	Öğretmenlerin dersi monoton (sıkıcı) anlatmalarından	183	59	242	16.6
18	Okul dışında başka bir işte çalıştığımdan	181	39	220	16.3
19	Sağlığımın bozuk olmasından	162	73	235	14.8
20	Bu okulu sevmediğimden	161	50	211	14.4
21	Ailemdeki huzursuzluk yüzünden	133	58	191	12.1
22	Ailemden ayrı oluşum yüzünden	112	44	156	10.2

6.1.2: Bingöl'de Ortaöğretim Okullarında Başarısızlığın Nedenleri

Bingöl İl Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nin (RAM) koordinatörlüğünde, Bingöl il ve ilçelerinde 13 ortaöğretim okulunda öğrenimlerine devam eden ve en az 3 dersten başarısız olan 9.10.11.ve 12. sınıf öğrencilerine

uygulanen “Başarısızlık Nedenleri Anketi” sonuçlarına göre, okul başarısızlığının nedenleri olarak önem derecesine göre aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır (Tatlıhoğlu, 2013).

Madde no	Başarısızlık nedenleri	E	K	f	%
1	Bazı derslere karşı yeteneğim olmadığından	405	203	608	62.5
2	Verimli ders çalışma yöntemlerini bilmediğimden	375	223	598	58.3
3	Çalıştığım halde başaramadığımdan	349	349	698	51.7
4	Başaramayacağım derslere çalışmak istemeyişimden”	311	163	474	50.6
5	Bazı derslerde yeterince alıştırma ve tekrar yapılmadığından	311	134	445	49.0
6	Anlayamadığım konularda öğretmenlerime soru sormaktan çekindiğimden	312	155	467	46.0
7	Ders programında zor derslerin üst üste gelmesinden	304	109	413	44.3
8	Sınavlarda zor soru sorulduğundan	305	127	432	44.3
9	Ailemin sürekli ders çalış demesinden bıktığımdan	261	105	366	39.5
10	Anlayamadığım konularda öğretmenlerime soru sormaktan çekindiğimden	223	148	371	34.7
11	Sınavlarda çok heyecanlığımdan	222	164	386	32.6
12	Ön bilgilerimin yetersiz olusundan	151	91	242	27.1
13	Öğretmenlerimden gerekli ilgiyi göremediğimden	159	94	253	26.3
14	Sınıfımızın kalabalık olmasından	183	97	280	25.2
15	Bu okulu sevmediğimden	141	54	195	24.9
16	Kimseye açamadığım sorunlarım yüzünden	148	87	235	24.0
17	Öğretmenlerin dersi monoton (sıkıcı) anlatmalarından	143	55	198	23.9
18	Bana ait bir çalışma odamın olmayışından	116	63	179	17.3
19	Okul dışında başka bir iste çalıştığımndan	72	16	88	11.6
20	Ailemden ayrı oluşum yüzünden	67	21	88	11.5
21	Ailemdaki huzursuzluk yüzünden	63	41	104	10.1
22	Sağlığımın bozuk olmasından	55	19	74	7.4

Bingöl il ve ilçelerindeki eğitim-öğretim sorunları ve okul başarısızlığının nedenleri eğitimci yazar Çağlayan'a (2007) göre şu şekilde tespit edilmiştir:

- Bingöl'ün yapılan sınavlarda son sıralarda yer almasının en önemli nedeni; öğrencilerin Türkçe'yi sonradan öğrenmeleri ve bunun doğal sonucu olarak okuduklarını anlama ve algılama konusunda büyük sıkıntı yaşamaları.
- Kapalı köy okullarının varlığı, birleştirilmiş sınıflar, köy okullarının fiziki yetersizliği, öğretmen açığı, kız çocuklarının okula gönderilmemesi, halkın eğitim ve öğretim faaliyetlerine karşı duyarsız olması, buna paralel olarak eğitimden bir beklentilerinin olmaması ve ağır kış şartlarının yaşanması.
- Bingöl'de YİBO ve PİO'ların sayısının fazla olması ve bu okullarda okuyan öğrencilerin ailelerinden uzak olmaları.
- YİBO ve PİO'lar olmak üzere ildeki diğer okulların zamanında onarılmaması ve bu okullarda eğitim-öğretime zamanında başlanılamaması.
- Bingöl'de çok yoğun bir öğretmen sirkülasyonunun yaşanması. Gelen öğretmenlerin kısa sürede ayrılmak için çaba sarfetmeleri.
- Bingöl'de öğretmen açığının çok fazla olması; bu açığın asker öğretmen, sözleşmeli öğretmen, ek ders karşılığı çalıştırılan öğretmen ve okutman gibi isimlerle pedagojik formasyonu yetersiz olan ve kısa süreliğine çalıştırılan öğretmenlerle kapatılması.
- Bingöl'ün 1971 ve 2003 yıllarında iki büyük deprem görmesi; bu depremlerden dolayı halkın önemli bir kesiminin ve bilhassa eğitime önem veren orta tabakanın başka illere göç etmesi.
- Ayrıca ilin ekonomik yapısının tarım ve hayvancılığa dayanması, kişi başına düşen milli gelirin çok yetersiz olması ve buna paralel olarak öğrencilerin birçoğunun aile bütçesine katkıda bulunmak için okul dışında birçok işte çalışması.
- Ailelerin eğitime olan ilgisizliği ve duyarsızlığı.
- Bingöl'deki okulların fiziki şartlarının yetersiz olması ve sınıfların aşırı derecede kalabalık olması
- Son olarak okul öncesi eğitimin yaygınlaşmaması, okuma kültürünün oluşmaması
- OKS yeni adı ile TEOG sınavı ile birçok başarılı öğrencinin il dışında okuması ve özel öğretim kurumlarının 90'lı yıllar gibi geç bir zamanda açılması vb. durumlar saptanmıştır. Bu sorunları göz önünde bulundurarak kritik yapmak ve çözüm üretme yoluna gitmek faydalı olacaktır (www.solhan.net).

7. SONUÇ

Toplumsal hayat insanlar için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Toplumsal hayatta, sağlıklı bir gelişme ve kalkınmanın olmazsa olmazlarından en önemlisi “ben” duygusunun yerine “biz” duygusunun ve anlayışının yerleşmesidir. Kentleşme, kalkınma ve çevre konularının birlikte ele alınması zaruridir. Sağlıklı gelişmenin en önemli şartı, her yönüyle kendi geleneginden, tarihinden, inancından beslenerek yenilenmektir. Kentler, tüm dünyada ülkelerin sosyal yapısında ve ulusal ve bölgesel ekonomilerinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Kentler sağlıklı, özgür bireylerin yaşadığı yerler olmalıdır. Bu nedenle de şehir planlamaları yapılırken insani ölçek esas alınmalıdır. Bu planlama anlayışında kent ve bölgesi, sosyal, ekonomik ve politik bir bütünlüğe sahip olarak görülmektedir. Kent mekânı planlanırken oturma, çalışma, dinlenme ve dolaşım mekânları ayrılarak planlanmalıdır. Bu planlamada merkeze alınan, en çok önem verilen işlev ise konut alanlarıdır. Kent içinde işyerleri, iş merkezi, küçük sanatlar ve organize sanayi, kent morfolojisine uygun olarak, işleri oturma yerleri arasındaki uzaklıkları kısaltacak biçimde yerleştirilmelidir.

Hızlı ve düzensiz kentleşme, Türkiye'nin birçok yerleşim yerinde olduğu gibi Bingöl'de de önemli problemlerden birisini oluşturmaktadır. Bingöl'de hızlı nüfus artışı ve göçlere bağlı olarak, barınma ve beslenme amacıyla yerleşim alanları ve meskenler şehir merkezine yakın, gelişi güzel yerlerde seçilmiştir. Bilinçsiz ve plansız olarak yerleşime açılan alanlarda alt yapının yetersizliği, su ve kanalizasyon şebekelerinin gelişigüzel olması ile birlikte birçok çevresel sorunlara yol açmaktadır. Bu çarpıklık kenar mahalle ve semtlerde daha belirgin durumdadır. Plansız şehirleşme ve artan nüfusla birlikte atık miktarları da bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Toplanan çöpler ilkel bir şekilde depolanmaya devam etmektedir. Toprak kirliliği de ayrı bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Şehirdeki su kaynakları da tarım ilaçları, ev ve sanayi atıkları ile birlikte doğrudan sulara karışmaktadır. Trafikten kaynaklı gürültü kirliliği de önemli boyutlara ulaşmış durumdadır. Yaşam ve hizmet kalitesinin düşük olması, aşırı kalabalık, hava kirliliği, düzensiz cadde ve sokaklar, zamanında toplanmayıp biriken çöpler, katı atıkların uygun olmayan yönetimi ve trafik sıkışıklığı çarpık kentleşmenin neden olduğu başlıca sorunlardır (Soylu, 2010: :429-430).

Kahraman'ın (2006) İstanbul'a göç eden Bingöllüler üzerinde yaptığı bir alan araştırmasının bulgularına göre, Bingöl'ün en önemli problemleri

ri; işsizlik, eğitim-sağlık hizmetlerinin yetersiz olması, altyapı ve belediye hizmetlerinin yetersiz olması şeklinde çıkmıştır. Yine aynı araştırmanın bulgularına göre, ildeki bu problemlerin çözülmesi halinde, İstanbul'a göç eden Bingöllülerin %60'ı geri dönmeyi düşünmektedir. Ancak, güvenlik endişesi ve ekonomik yetersizliklerden dolayı geri dönmeyi şu anda düşünmediklerini belirtmişlerdir. Bingöl ilinde kentsel alanda hızlı yapılaşma süreci sonucunda, özellikle yeşil alan yetersizliği, monoton ve iç içe yapılaşma, görüş alanı darlığı, dış cephe görüntüsündeki karmaşalar, uyarıcı levha ve tabelalardaki gelişi güzellik, darlık, renk uyumsuzluğu, konut sorunu, ulaşım ve trafik karmaşası, su ve atık su sorunu, gürültü, çevre kirliliği ve sağlıksız yapılaşmayı önemli sorunlar olarak sıralayabiliriz. Bingöl diğer kentlerle karşılaştırdığımızda diğer kentlere göre avantajı da vardır. Bingöl'ün almış olduğu göç, çevresinden almış olduğu göçtür. Sosyal ve kültürel anlamda çok farklılık taşımayan bölgelerden almış olduğu göçtür. Farklı kültürel sosyal yaşam zaman içerisinde eğer belirli bir hoşgörü, anlayış ortaya konamamışsa, karşılıklı sevgi saygı ortamı geliştirilememişse, bu geliştirilen ortamı provoke etmeye çalışan kesim ortaya çıkmışsa, kentteki huzur ve güven ortamında da zaman zaman sıkıntılar ortaya çıkabiliyor.

Günümüzün en hızlı gelişen faaliyet alanlarından birinin de "eko-turizm" olduğu asla unutulmamalıdır. Deniz, güneş ve kum üçgenindeki geleneksel turizmden ayrılan bir olgu olan eko-turizm açık alanlarda yapılan, çevreyi koruyan, ve yerel halkın refahını artıran bir seyahat olarak tanımlanmaktadır. Eko-turizm yerel halka ekonomik katkıyı artırırken, doğal ve kültürel kaynakları korumaya yardım etmeyi amaçlayan bir turizm şeklidir (Sever, 2008). Bingöl'de göz ardı edilen önemli hususlardan biri de eko-turizmdir. Bingöl ve civarında en önemli eko-turizm alanlarından birisi, Doğu Anadolu bölgesinin en önemli yaylalarından biri olan Karlova ilçesidir. Yüksek dağları ve birkaç tane akarsuyun da kaynağını aldığı hidrografik bir bölgedir. Bu bölgenin, değerlendirilmesi halinde, bölge ekonomisine oldukça katkı sağlayacağı unutulmamalıdır. Bingöl ve çevresi, doğal ve kültürel turistik değerler bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Bingöl ve çevresinin sahip olduğu, doğal turistik değerler arasında, "Turnalar Gölü ve Yüzen Adalar", "Kös Kaplıcası", "Bin-kap ve İçmesi", "Çır, Şenköy, Kelhaç, Akımlı ve Kalkanlı Çağlayanları", "Kayak Turizmi", "Bingöl Dağı'ndan izlenen "Güneşin Doğuşu" ile birlikte, mağaralar, dağ turizmi, yaylacılık, kanyon, volkanik yer şekilleri önemli doğal turistik değerler bakımından oldukça zengin potansi-

ye sahiptir. Ancak tüm bu güzelliklere rağmen, doğal ve beşeri turistik değerler bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahip olunmasına rağmen, iç ve dış turizm açısından yeterli bir gelişme sağlanamamıştır bu güne kadar. Bu durumun iki önemli nedeni; yeterince tanıtım yapılamaması ve nitelikli tesislerin yetersizliğidir (Soylu, 2014). Bingöl ilinin bu özelliklerini ortaya koyacak bilgiler henüz yeterli düzeyde değildir. Bu alanlardaki bilgilerin artırılması gerekir. Bölgenin biyolojik zenginliği, doğayı tahrip etmeden bölgenin kalkınmasında fevkalade kullanılabilir (Alp, 2014). Ayrıca, insanların bireysel tercihleri dikkate alınarak, geliştirilecek yeni turistik alanlarla turizm sezonunu yılın tamamına yaymak mümkündür. Bu amaçla, kış mevsiminde kış sporları ve kayak turizmi, yaz mevsiminde ise eko-turizm faaliyetlerine önem verilmelidir. Bu konuda, ilgili kurum ve kuruluşlar, turizm sektörünün direncini artırıcı önlemler almalıdır. Dinamik ve stratejik bir turizm anlayışı esas alınmalıdır. Bingöl ili konumu, ulaşım imkânları, sahip olduğu tarihi mirası, doğal güzellikleri, sosyal ve kültürel etkinlikleri ile turizm açısından önemli potansiyeller taşımaktadır. Bu potansiyel iyi değerlendirilirse, bölge süratle kalkınacaktır. Ayrıca, insan kaynağına olan yatırımın önemi bilinmeli, gelecek kuşakların bilgi birikiminin işletmelere yeni ufuklar açacağı unutulmamalıdır. Bilgi ve eğitime, Ar-ge faaliyetlerine önem verilmelidir.

Bizler, bölgenin kalkınmasını ve insanın refah düzeyini yükseltmek istiyorsak, bölgedeki doğal kaynakların potansiyelini tümüyle değerlendirip, bu potansiyelin nasıl kullanılacağını doğru bir şekilde planlamalıyız. Aksi takdirde sahip olduğumuz değerleri bir bir kaybederiz. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı ve çarpık kentleşme, birçok çevresel sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle varoşlar, kentlerde işsizliğin ve sefaletin yanı sıra suç oranında yüksek olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Koray, 2012).

Bingöl kentinin kendine has bir takım fonksiyonları vardır. Fonksiyon kavramı sözlükte, “iş, görev, hizmet” gibi anlamlara gelirken, Kent Coğrafyası’nda ise, “bir yerleşmenin ortaya çıkışını, gelişmesini ve büyümesini sağlayan faaliyetler”i (Köse,1996) ifade eder. Diğer bir tabirle, “Şehrin varlığını ve gelişmesini mümkün kılan, yaşamı için gerekli tüm kaynakları sağlayan faaliyetler”dir (Tümertekin, 1973). Bağcılık, meyve ve sebzeçilik ile tahıl tarımın en fazla önem kazanmış kısmını oluşturmaktadır. Tarım ürünleri üretiminde çeşitliliğin var olmasına rağmen tarımda entansif yöntemler tam olarak uygulanabilmiş değildir. Bingöl’de

arıcılık ise daha da geliştirilebilir bir faaliyettir. Orman oluşturulabilecek nitelikte bir ağaç topluluğu yoktur. Son yıllarda İle daha güzel bir görü- nüm vermek için ağaçlandırma çalışmaları yapılmaktadır. Bu nedenle ulaşım açısından geçmişte olduğu gibi bugünde önemli bir yere sahiptir. Bingöl'de fabrikalar ölçüsünde sanayileşmenin var olduğu söylenebilir. Ticaret, tarım ve sanayi tipi üretim ile turizme bağlı olarak canlandırılmadıdır. Ticarete konu olan ürünler çeşitlidir. Açık ekonominin var olduğu yörede sebze ve meyveler başta olmak üzere tarımsal ürünler ve el işle- mesi ürünler ticarete konu olan ürünlerdir.

Bingöl turizm için gerekli konaklama tesisleri, ulaşım gibi altyapı ih- tiyaçlarında henüz yeterince gelişme göstermemiştir. Yörenin tanıtımına yönelik yeterli festivaller yapılmamaktadır. Bütün bölgede olduğu gibi Bingöl ilinin de dış dünyaya açılmasında en önemli gelişme turizmdir. Turizmin yörede etkili bir faaliyet haline dönüşmesi için çaba harcanma- lıdır. Temel olarak "Kültür Turizmi" diye nitelendirilen ve deniz turizmine göre de az mevsimlik dalgalanma arz eden bir turizm olgusu canlandırıl- malıdır. Bölgesel gelişmenin sağlanması için kamu ve özel kesimler ar- sında çok yönlü bir etkileşim ve birliktelik gerekmektedir.

8. ÖNERİLER

- Organik tarım çalışmaları hızlandırılmalıdır.
- Kamu yatırımlarından daha fazla pay ayrılmalıdır.
- DAP (Doğu Anadolu Kalkınma Projesi) daha aktif hale getirilmelidir.
- Bölgenin turizm değerlerinin tanıtımı için özel çaba sarfedilmelidir.
- "Kitle turizmi" canlandırılmalıdır. En azından kitle turizmi kadar ağırlıklı bir kültür boyutu gelişimi hedeflenmelidir. Kültür turizmi- nin gelişmesi için bu imkânların sağlanması gereklidir.
- Yörenin kültür zenginlikleri, doğal ayrıcalıkları ve bölge insanının donanımı, gecikmiş de olsa kültür turizmi boyutunun geliştirilmesi- ni ve bunun için alt yapının hazırlanmasını gerektirmektedir.
- Bingöl ve yöresi "eko-turizmi" için kaçınılmaz bir fırsattır. Sürdü- rülebilir turizm, katılım kavramları eşliğinde geliştirilen bu anlayış uygulamada, doğal çevreyle, yerel kültürle barışık küçük ölçekli tu- ristik aktiviteleri ön plana çıkarmakta, kısaca "eko-turizm" olarak adlandırılmaktadır.
- Kongre turizmi amacıyla buraya yapılan kongre merkezinin ve otel- lerde var olan kongre salonlarının kullanımının artması için tanıtı-

mın iyi bir şekilde yapılması, kongre turizminde hem bölge hem de ülkede öncelikli yerlerden biri olmasını sağlayabilir.

- Bölgede turizm faaliyetlerine destek verecek sanayinin desteklenmesi, projelerin teşviki, sanayi tesislerinin turizmi olumsuz etkilemeyecek mekânsal yerleşimi konularına yönelik çalımsalar yapılmalıdır.
- Hediyelik eşya, süsleme ve islemeciliğin geliştirilmesi gerekir. İlçenin tanıtımında kamu, üniversiteler ile özel kurum ve kuruluşlar ortak bir çalışma içerisinde girmelidirler.
- İlçenin tanıtımında gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi iletişim araçları kullanılmalıdır.
- Kamp ve karavan turizmi de bölgenin geleceği için önemli bir potansiyeldir.
- Milli Eğitim Müdürlüğü, Bingöl Üniversitesi, İŞ-KUR, Halk Eğitim Merkezleri, Çıraklık Eğitim Merkezleri, Mesleki ve Teknik Liseler, Ticaret Sanayi Odası ile sanayi kuruluşlarının işbirliği yaparak, özellikle iş açığı bulunan mesleklerde meslek edindirme kursları yaygınlaştırılıp genç nüfusun istihdam edilmesi ve nitelikli eleman ihtiyacının giderilmesi sağlanmalıdır.
- Ailelerin okula ve eğitime ilgilerinin artırılması için seminerler düzenlenmelidir.
- Öğretmenlerin uzun süreli kalabilmeleri için alternatif çözüm yolları geliştirilmelidir.
- Üniversite-sanayi işbirliği geliştirilmelidir.
- Eğitimin kalitesinin artırılması için, Bingöl İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile üniversite işbirliği yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Açıklım, O. ve Saltık, A. (2007). Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 5-27.
- Alan, S. (2015). Bingöl'ün Kalkınma Dinamikleri. II. *Bingöl Kalkınma Çalıştayı'nın Analizi*. III. Bölgesel Kalkınma Konferansı, 15-16 Ekim 2015, Bingöl.
- Alp, Ş. (2014). Bingöl Bölgesi Çevre Değerlerinin İrdelenmesi Üzerine Bir Bakış. I. *Bingöl Sempozyumu, 10-11 Haziran 2006*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aslanoğlu, R. (1998). Kent, Kimlik ve Küreselleşme. Bursa: Asa Kitabevi.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. Kentleşme Şurası. Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu. Nisan, 2009.
- Baydar, A.İ. & Gül, H. (2012). Değişen Kentleşme Yaklaşımları ve Yavaş Kent. Şehir ve Felsefe, II. Uluslararası Felsefe Kongresi, 11-13 Ekim, 2012, Bursa, ss.45-63.
- Bumin, K. (1998). Demokrasi Arayışında Kent. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Butasım, N. (2010). Bingöl Tarihi Eserleri ve Turizm Ekonomisine Kazandırılması. III. Bölgesel Kalkınma Konferansı. 15-16 Ekim 2015, Bingöl.
- Çağlayan, E. (02.08.2007). Bingöl'de Eğitim-Öğretim ve Sorunları II., http://www.solhan.net/modules.php?name=Bizim_Yazarlar&rop=sayfagoster&yazi_id=81, Erişim tarihi: 29.05.2016.
- Doğan, H. H. (2010). Neoliberal Düzen İçinde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri. III. Bingöl Sempozyumu, 17-19 Eylül 2010, Bingöl, s. 727-765.
- Erkan, R. (2004). Kentleşme ve Sosyal Değişim". Ankara: Bilim Adamı Yayınları.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gülçubuk, B. (2014). Bingöl İlinde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri. I. Bingöl Sempozyumu, 10-11 Haziran 2006, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları.
- Güvenç, B. (1994). İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kahraman, B. (2014). Gurbetteki Bingöllüler: İstanbul'a Göç Eden Bingöllülerin Sosyo-Ekonomik Sorunları. I. Bingöl Sempozyumu, 10-11 Haziran 2006, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kapu, H., Tutar, H. ve Özyakışır D. (2012). Sivil Toplum ve Girişimcilik ve Ekonomik Kalkınma. Ankara:Savaş Yayınevi.
- Keleş, R. (1998). Kent Bilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (2012). Sosyal Politika. (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Köse, A. (1996). Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İVRİNDİ, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:831.
- Kula, N. (2014). İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Moral ve Manevi Destek. I. Bingöl Sempozyumu, 10-11 Haziran 2006, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özden, P. P. (2008), Kentsel Yenileme. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgür, Ö. & Uluocak, Gonca-Polat (2011). Kentleşme-Kentleşme Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 230-247.
- Palabıyık, A. Koç, K. ve Koç Y. (2015). Üniversite Gençliğinin Bölgesel Kalkınma, Demokratikleşme ve Çözüm Sürecine Bakışı: Muş Alparslan Üniversitesi Öğrencileri Örneği. III. bölgesel Kalkınma Konferansı, 15-16 Ekim 2015, Bingöl.
- Sever, R. (2008). Karhova İlçesinin Eko-Turizm Potansiyeli. *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 77-87.

- Sevindik, H. (2005). Kùltür Kavramı ve Nevşehir Kùltürü Üzerine, *Nevşehir Kùltür ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, Nevşehir Belediyesi Yayınları, sayı 1, ss. 14-19.
- Soylu, H. (2010). Bingöl'ün Coğrafi Özellikleri. III. Bingöl Sempozyumu, 17-19 Eylül 2010, Bingöl.
- Soylu, H. (2014). Bingöl İlinin Turizm Potansiyeli. Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu, 1-2 Ağustos, 2009, Bingöl, s. 413-437.
- Tabakoğlu, A. (2010). İslam ve Ekonomik Hayat. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tatlıhoğlu, K. ve Avcı, M. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Okul Başarılarını Olumsuz Etkileyen Nedenlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Bingöl Örneği). *The Journal of Academic Social Science Studies* 5 (8), 1111-1133.
- Tatlıhoğlu, K. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Okul Başarılarını Olumsuz Etkileyen Nedenlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Bingöl Örneği). *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, sayı: 39, ss. 1-20.
- Timuçin, A. (2003). "Bugünkü kent İnsanının Estetik Dışı Duyarlıkları", Ölesiye Sevmek İçinde, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tümertekin, E. (1973). Türkiye' de Kentleşme Ve Kentsel Fonksiyonlar, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 1840.
- Uslu, T. (2014). Göçün İtici Unsurlarından İşsizliğe Bingöl'den Bakış. I. Bingöl Sempozyumu, 10-11 Haziran 2006, Bingöl Belediyesi Kùltür Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2006). "Avanos Kenti". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yılmaz, İ. (1995). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır. (1790-1840). Türk tarih Kurumu Yayınları XIV. Dizi-Sayı: 21, Ankara.
- Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve Kentsel Yoksunluk. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 1 (4), 293-323.
- Zincirkıran, M. ve Uçar, M. (2010). Mesleki Eğitimde Sosyal Paydaşların Rolü. III. Bingöl Sempozyumu, 17-19 Eylül 2010, Bingöl, s. 563-571.

İnternet Kaynakları:

- <http://www.fka.org.tr/Bolgemiz-detay.asp?SayfaAltCatId=14>, Erişim tarihi: 28.05.2016.
- http://www.solhan.net/modules.php?name=Bizim_Yazarlar&rop=sayfagoster&yazi_id=81, Erişim tarihi: 29.05.2016.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bing>, Erişim tarihi: 29.05.2016.
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>, Erişim tarihi: 29.05.2016.

Özet

İlk insanlar duygularını ve düşüncelerini anlatabilmek için doğada bulunan hayvanları çeşitli mimik ve hareketlerle taklit etmeye çalışmışlardır. Bu ses ve taklitlerin birleşiminden ise halk oyunları ortaya çıkmıştır. Halk oyunlarında bir toplumun duygu, düşünce, heyecan, zevk ve sevinçlerini buluruz. Bingöl ülkemizde halk oyunlarının yaygın olarak yaşatıldığı şehirlerimizdendir. Bingöl halk oyunlarında yöre insanının yaşam tarzı, yörenin coğrafi yapısı ve iklimi yansıtılmaktadır. Bu oyunlar, başta eğlence olmak üzere; aşk, sevinç, barış, uzlaşma, toplumsal dayanışma, psikolojik rahatlama, eğitim ve kültürü koruma gibi önemli işlevlere sahiptir. Bu çalışmada Bingöl halk oyunları tanıtılacak ve bu oyunların işlevleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Halk Oyunları, Şaman, Ritüel, İşlev.

FOLK DANCES OF BİNGÖL

Abstract

Primitive man tried to imitate animals in nature through a variety of sounds and mimics to express their emotions and ideas. Folk dances came into existence with the combination of these sounds and imitations. We find the emotions, ideas, joys, enjoyments and happiness of a society in folk dances. Bingöl is one of the regions where folk dances are extensively performed. The life style of the region people, geographical structure and climate of the region are reflected in the folk dances of Bingöl. These dances have important functions such as entertainment, love, joy, peace, compromise, social solidarity, psychological relief, preservation of education and culture. In this study, the folk dances of Bingöl will be introduced and the functions of these dances will be dwelled on.

Key Words: Bingöl, Folk Dances, Shaman, Ritual, Function.

Giriş

İlk insanlar duygularını ve düşüncelerini anlatabilmek için doğada bulunan hayvanları çeşitli mimik ve hareketlerle taklit etmeye çalışmışlardır. Bu ses ve taklitlerin birleşiminden ise halk oyunları ortaya çıkmıştır. İçinde zekâ, yetenek ve eğlence unsuru barındıran halk oyunlarının kökeni; şamanların kutsal ve güçlü kabul ettikleri yırtıcı kuşların hareketlerini av ritüelleri sırasında taklit etmelerine dayanır. Şamanın bu tür taklitli oyunlarının nedeni; Tanrı katına, göklere yükselmek ya da taklidi

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

yapılan hayvanların üstün yeteneklerini elde etmektir. Şamanların Gök-tanrı katına çıkabilmek için en çok tercih ettiği yırtıcı kuş ise kartallardır (Ögel, 2003: 593). Eski Türklerde ava çıkmadan önce avın âdeta sahne-de canlandırıldığı bir tören düzenlenirdi. Bu durum simgesel olarak av yapma isteğine dayanmaktaydı. Avda başarılı olmak için ava çıkmadan önce yapılan bu dinsel törende av, ritüel olarak tekrar ediliyordu. Böylece törende hayvan kılığına giren insan kendisinden daha kuvvetli olan hayvanları avlamakta güçlük çekmeyecekti (Çoruhlu, 2006: 165).

Bir toplumun tutum ve davranışları halk oyunlarında yansımaları bulmaktadır. İnsanlar, çatışmalar, kavgalar, savaşlar veya vahşi hayvanların saldırısına karşı kendini koruma gibi sebeplerden dolayı sopa, bıçak, kama, tüfek ve tabanca gibi araçlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu yüzden halk oyunlarında bu tür araç ve gereçler kendini koruma içgüdü-sü olarak bir anlam kazanmaktadır. Göçebe kültürden yerleşik hayata geçişle birlikte bazı hayvanlar evcilleştirilmiş ve böylece halk oyunlarında benzetme veya taklide dayalı hayvan motifleri ortaya çıkmıştır. Örneğin; kartal, turna, güvercin, kınalı keklik, tavuk, horoz, kara kuzu, ördek, kedi gibi hayvanların hareketleri halk oyunlarında yansıtıldığını söyleyebiliriz. Hatta bazı yörelerimizde bu oyunlar hayvan adlarıyla adlandırılmıştır. Türk halk oyunlarında; kartalın bir av peşinde dolaşması, rakibi etrafında bir sağa bir sola sıçrayarak mücadelesi, kanatlarını açıp kapatarak avına saldırı için fırsat kollaması ve avına saldırışı sembolleştirilmektedir (Güven, 2014: 296).

Günümüzde halay, bar ve horon gibi halk oyunlarında kartalın taklit edilmesi ve kartal figürlerinin işlenmesi, bu oyunların eski geleneğe ne denli bağlı olduğunu gösterir. Zeybeklerin kartalı taklit eden oyun hareketleri; âdeta bir şamanın merasim esnasında kartalı taklit eden hareketlerinin daha incelmış, daha estetik ve sanatsal hâle gelmiş biçimidir. Zeybeklerin, Şamanların yaptığı gibi kollarını açıp yere diz vurma-sı, kötü ruhlarla olan mücadeleyi simgelemektedir (Güven, 2014: 294). Bu durumda; tarihin en eski dönemlerinde dinî ritüeller, büyüsel işlemler, doğayı taklit gibi sebeplerle insanların birtakım hareketler yapması, zamanla bu hareketlere müzik, ritim, ses gibi öğelerin de katılmasıyla halk oyunları ortaya çıkmıştır. Halk oyunları ilk olarak, şamanın dinsel ve büyüsel nitelikli uygulamalarına dayalı olarak çıkmasına rağmen zaman içerisinde bu dinî ve büyüsel özelliklerini kaybederek yeni işlevler yüklenmiştir. Bugün icra edilen halk oyunlarının eğlence amacıyla kullanılması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Halk oyunları Anadolu'da tür özelliklerine göre; zeybek, halay, horon, bar, hora, karşılama, kaşık ve bengi olarak kümelendirilmektedir. Bölgesel olarak ise; Ege ve Batı Anadolu; Zeybek Bölgesi, Orta ve Güney Anadolu; Halay Bölgesi, Doğu Karadeniz; Horon Bölgesi, Doğu Anadolu; Bar Bölgesi, Trakya; Hora Bölgesi adını almaktadır. Ancak bu kümelendirme kesin çizgilerle birbirlerinden ayırlamadığı için halaya, Orta ve Güney Anadolu dışında Doğu bölgelerinde veya başka bölgelerde de rastlamak mümkündür (Artun, 2008: 334) Buna örnek olarak Bingöl'ü verebiliriz. Bingöl Bar Bölgesi'nde olmasına rağmen burada oynanan oyunlar Halay Bölgesi'ne girmektedir. Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Muş, Bitlis gibi iller halay bölgesine girmektedir. Halay bölgesinde yer alan Bingöl'ün halk oyunlarından "Delilo", Elazığ ve Diyarbakır halk oyunları ile benzerlikler gösterse de müzik, ritim ve oyundaki figürler bakımından onlardan farklılık göstermektedir (Alay, 2006: 149).

1. Bingöl Halk Oyunları

Bingöl'de oynanan halk oyunları şunlardır: Kartal, Delilo (Deliley-Koçeri), Halay (Gövend), Esmer (Horani), İki Ayak (Dıling-Keçik), Çaçan (Çaçe), El Çırpma (Çepik-Çepikay), Meryem (Meyremo), Gelin Götürme, Diz Kırma (Üç Ayak-Sekkari).

Bingöl halk oyunları; sözlü söyleyip oynamalar, kaval (billur) ile oynamalar ve davul zurna ile oynamalar şeklinde üç bölümde ele alınmaktadır. Davul ve zurna, Bingöl halk oyunlarına ilk olarak Şeref Bığ tarafından 1938'li yıllarda girmiştir. Bingöl halk oyunları, belirli kurallar ve ritimler dâhilinde yörenin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Oyunlar, yöre halkının yaşam tarzına uygun olarak canlı ve hareketlidir. Bingöl halk oyunları bir olayı veya bir konuyu ele alır. Ayak figürlerinin atılışından vücut hareketlerine, oyunun temasından anlatımına kadar her şey yörenin yapısına uygun bir şekilde oyunlara yansıtılmaktadır (Bulmuş, 2010: 36).

1.1 Kartal Oyunu

Kartal hareketlerinin konu edildiği bu oyun en çok sevilen ve oynanan oyunlardan olup Bingöl'e özgüdür. Kartal Oyunu'nda Bingöl'ün çetin doğa koşullarının ve yaşam mücadelesinin figürize edilmiş halini görmek mümkündür. Kartal oyunu, hayvan saldırılarını konu alan tek oyun olma özelliği taşıması yönüyle dikkat çekici bir oyundur. Kartal Oyunu davul ve zurnayla oynanan bir oyundur. Oyucular giysi olarak şalvar, kuşak, gömlek ve yelek kullanırlar. Kafalarına yöresel bir börk, ayaklarına ise bir çarık giyerler. Kartal hareketlerinin taklit edilmesine dayanan bu oyun ile ilgili yörede üç tane efsane anlatılmaktadır:

Birinci Efsane: Birinci Dünya Savaşında Rus birlikleri Bingöl'ün Solhan ilçesi yakınlarında "Eşek Meydanı" denilen düzlüğe kadar ilerlemişlerdir. Milis kuvvetlerin üstün gayretleri neticesinde Rus birlikleri kayıp vererek geri çekilmek zorunda bırakılır. Savaş bittikten sonra düzlükte kalan Rusların cesetlerine saldıran kartalların kıyasıya mücadele ettikleri gören yöre insanları, kartalların figür ve hareketlerinden etkilenerek bunu oyunlarına yansıtmışlardır. Bu galibiyetten sonra Eşek Meydanı'nın adı "Şeref Meydanı" olarak değiştirilmiştir.

İkinci Efsane: Bir avcı avlandıktan sonra avladığı ceylanı suyun kenarında yıkamak için bir taşın üzerine bırakıp dinlenmeye koyulur. O esnada heybetli bir kartal avı kaptığı gibi yüksek kayalıklara doğru uçmaya başlar. Durumu fark eden avcı tüfeğini kaptığı gibi kartalın uçtuğu kayalığa doğru koşar. Oraya vardığında ne görsün; avı kapıp götüren kartal, avı kaptırmamak için diğer kartallarla büyük bir mücadele içindedir. Kartalların birbirleriyle olan amansız mücadelelerini gören avcı hemen köye dönüp gördüklerini köylülere kartalların hareketlerini taklit ederek anlatmaya çalışır. Köy halkı da bu figür ve hareketlerden esinlenerek Kartal Oyunu'nu oynamaya başlar.

Üçüncü Efsane: Köyün birinde zengin bir ağanın sürüsünü otlatan sağır ve dilsiz bir çobanı vardır. Ağa sürünün içinde bulunan koyunlardan özellikle kara bir kuzuyu çok severmiş. Günlerden bir gün çoban, koyunları otlatırken bir ağacın gölgesinde dinlenmeye çekildiği sırada bir kartal bu fırsattan istifade ederek kara kuzuyu kaptığı gibi dağın zirvesine doğru uçar. Sürüde kara kuzunun olmadığını fark eden çoban, dağın zirvesinde kartal sürülerini görünce hemen o yöne doğru koşmaya başlar. Dağın zirvesine ulaştığında ise kartalların kara kuzuyu yemek için birbirleriyle kıyasıya dövüşüklerini görür. Çaresiz bir şekilde gidip durumu ağaya anlatmaya karar veren çoban, sağır ve dilsiz olduğu için bu olayı kartalların yaptığı hareketleri ve mücadele biçimlerini taklit ederek ağaya ifade etmeye çalışır. Ağa ve köylüler çobanın bu kartal figürü ve hareketlerinden esinlenerek Kartal Oyunu'nu oynamaya başlarlar. Zamanla bu oyun, düğün ve şenliklerde oynanarak yaygınlık kazanır.

Kartal oyununun ortaya çıkışı ile ilgili olarak yörede anlatılan bu efsanelerden özellikle üçüncüsü halk arasında çok yaygın olarak bilinmekte ve bu oyunun çıkış kaynağı olarak kabul edilmektedir. İkinci efsane de hemen hemen üçüncü efsane ile aynı olup bu efsanede çobanın yerini avcı almıştır. Kartal oyununun ortaya çıkışı ile ilgili anlatılan birinci efsane çok eski bir geçmişe sahip değildir. Bu rivayet Cumhuriyet dönemi yıllarında du-

yulmaya ve yayılmaya başlamıştır. Rivayete göre Kartal Oyunu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığı belirtilmiştir. Kartal Oyunu'nda savaş aletlerinin ve figürlerinin yer almaması ve bu oyunun 200 yıllık bir geçmişi olduğu göz önüne alındığında birinci efsanenin, Kartal Oyunu'nun ortaya çıkmasındaki etkisinin son derece zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan Bu oyunun çıkış kaynağı olarak üçüncü efsanenin dikkate alınması gerektiğini burada vurgulamak gerekir.

Oyunun Oynanışı: Ağzında koyun postu olan ve kartalı temsil eden oyuncu müzik eşliğinde oyun alanına girer. Ağzındaki koyun postunu alana bırakarak çeşitli kartal hareketleri yapar.

(Fotoğraf 1: Kartalı Temsil Eden İlk Oyuncunun Sahneye Girişi)

Diğer oyuncular da ellerinde mendillerle kollarını kanat gibi çırparak yere çömelip kartal pozisyonunda koyun postunun etrafında bir daire oluştururlar.

(Fotoğraf 2: Oyuncuların Postun Etrafında Bir Daire Oluşturması)

Oyuncular postu kapmak için sıra ile posta yaklaşırken ilk gelen oyuncu posttan uzaklaşır. Ardından diğer oyuncular koyun postunu kapmak için birbirleriyle mücadeleye girişirler.

(Fotoğraf 3: Oyuncuların Koyun Postunu Kapmak İçin Mücadeleye Girişmesi)

Bütün oyuncular koyun postunun etrafında toplandığı sırada başoyuncu heybetle dairenin ortasına hamle yapar ve diğer oyuncuları dağıtır ve ardından koyun postunu ağzına alarak sahneden uzaklaşır.

(Fotoğraf 4: Başoyuncunun Oyunun Sonunda Koyun Postunu Ağzıyla Kaparak Sahneden Uzaklaşması)

1.2 Delilo (Deliley-Koçeri)

Yörede en fazla sevilen oyunlardan birisidir. Genellikle kız-erkek karışık oynanan bir oyundur. Oyunda birlikteliğin verdiği neşe ve heyecan, müziğin ritmiyle âdeta figürlere yansımaktadır. Yöre insanının birbirine olan sevgisini ve birlikteliğini anlatan Delilo oyunu halk oyunları arasında en eski geçmişe sahip olan oyunlardandır. Oyunun ortaya çıkışı ile ilgili ola-

rak çeşitli rivayetler mevcuttur. Rivayetlerden birisi şoyledir: Yörenin genç kızları ilkbahar aylarında kuzukulağı, kuşyemi gibi yenilebilir türden yabancı bitkileri toplamak amacıyla kırlara, bayırlara, vadilere ve su kenarlarına çıkarlarmış. Topladıkları bitkileri torbalarına dolduran bu genç kızlar buluşup bir araya geldiklerinde topladıkları bitkileri birbirlerine gösterip sevinçlerini dile getirmek için oyun oynarlarmış. Genç kızların bir ritme ve kurala göre oynamaya başladıkları bu oyun zamanla halk bir oyununa dönüşmüştür. Bu oyun zamanla genç kızlar ve genç erkekler tarafından düğün ve benzeri eğlencelerde de oynanarak yaygınlık kazanmıştır.

(Fotoğraf 5: Delilo (Deliley-Koçeri) Oyunu)

Oyunun Oynanışı: Oyuncular serçe parmaklarından tutuşarak yarım halka şeklinde dizilirler. Davul, zurna ve türkü eşliğinde sağ ayaktan başlamak üzere dört adım ileri ve sol ayaktan başlamak üzere de dört adım geri atılarak oynanır. Oyun sırasında vücut titretilip müziğin ritmine uyulur. Önce yavaş hareketlerle başlayan oyun, sonradan tempo tutularak hızlandırılır. Oyun sırasında şu türkü söylenir:

Bingöl dört dağ içinde
 Yanarım yağ içinde
 Kim Bingöl'ü sorarsa
 Bir tanem var içinde
 Deriley deriley seyrane

1.3 Halay (Gövend)

Bu oyun ağırbaşlılığı ifade eder. Oyundaki diz kırmalar bu ağırbaşlılığın simgesidir. Bir hamle oyunudur. Bu hamleler, genç bir erkeğin sevdiğini görme çabası olarak değerlendirilir. Hareketli bir oyun olan Gövend oyunu dayanışmayı ve birliği simgeler. Bu oyunda daha çok ayak hareketleri yapılır. Bingöl'ün düğün ve eğlencelerinin vazgeçilmez bir oyunu olan Gövend oyununun ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir.

(Fotoğraf 6: Halay (Gövend) Oyunu)

Oyunun Oynanışı: Kollar birbirine kenetlenip oyuncular tek sıra halinde dizilirler. Sonra müzik eşliğinde dizler kırılarak hafif bir hareketlenme ve sonrasında tekrar dizler kırılır. Vücut iyiden iyiye titretilmeye çalışılır. Bu hareketler birkaç kez yapıldıktan sonra ayak topuğu ile üç defa yere vurulur, sol ayak ile de kuvvetlice yere vurularak tekrar başlangıç figürüne gelinir. Oyun bu şekilde sürerken şu türkü söylenir:

Pencereden bakıyor
Sarı mendil sallıyor
Sanki benim yârim yok
Bana çalım satıyor

1.4 Esmer (Horani)

Yörenin genç delikanlıları çekingenlikten dolayı, esmer tenli kızlara olan ilgilerini doğrudan iletemedikleri için bu duygularını Esmer Oyunu'nun hareket ve figürlerinde anlatmışlardır. Bu oyunda yerinde saymalar; sevgiyi, ileri doğru eğilme ve yürümler; kızlara duyulan ilginin erkek tarafından ifadesini, geri adımlar ise; uzaklaşmayı simgelemektedir.

(Fotoğraf 7: Esmir (Horani) Oyunu)

Oyunun Oynanışı: Halayda olduğu gibi oyuncular yan yana dizilip birbirleriyle kol kola kenetlenirler. Ritme uygun olarak sağ ayaktan başlanarak ayaklar dizden geriye doğru çekilir. Ardından müzik eşliğinde dizler öne doğru kırılır ve sol ayak topuğuyla da yere vurulur. Aynı hareketlerle sol ayakla tekrar başlangıç durumuna gelinir. Sonrasında ise, değişik figürlerle birlikte öne doğru eğilmek suretiyle üç ileri, üç geri ayak hareketleri yapılır. Oyun bu tempoda sürerken şu türkü söylenir:

Kekliğim öter gelir
 Tüyünü döker gelir
 Bir can, bir canı sevse
 Dağları söker gelir
 Karanfilin filizi
 Kim bilir kalbimizi
 Hafif bir rüzgâr esti
 Ayırdı ikimizi

1.5 İki Ayak (Diling-Keçık)

İki Ayak oyununun çeşitli oyun figürlerinden ve söylenen türkü sözlerinden hareketle çıkmış bir oyun olduğu düşünölmektedir. Bu oyun çoğunlukla genç kızlar tarafından oynanmaktadır.

(Fotoğraf 8: İki Ayak (Diling-Keçik) Oyunu)

Oyunun Oynanışı: Oyun sırasında türküler ve maniler söylenerek ritme uygun olarak sağ ayaktan başlanmak suretiyle iki adım ileri, iki geri adım atılır. Bu arada vücut, tüm uzuvları ile birlikte esnek bir yay gibi hareket ettirilir.

1.6 Çaçan (Çaçe)

Barışı ve barış sevincini konu edinen bu oyun olup yörede en çok sevilen ve oynanan oyunlar arasındadır. Oyunun çıkışı ile ilgili rivayet şöyledir: Eskiden Bingöl yöresinde yaşamış bir keşiş varmış. Bu keşişin “Çaçan” adında güzelliği dillere destan güzel mi güzel bir kızı varmış. Bu kıza çok âşık olan delikanlı kızı ailesinden istemiş. Fakat kızın babası bu duruma bir türlü razı olmamış. Çaresiz kalan delikanlı da kızı kaçırmış. Keşiş bu duruma çok öfkelenmiş. Sonunda yörenin ileri gelenleri arabuluculuk yaparak keşişin gölünü razı etmeyi başarmışlar. Böylece iki âşık arasında bir düğün yapılmaya karar verilmiş. Düğün sırasında damat ve arkadaşları sevinçlerini, heyecanlarını ve biraz da kızın babasına karşı tepkilerini dile getirmek için sert vuruşlar ve kıvrak hareketlerle “Çaçan” adı verilen oyunu oynamaya başlamışlardır. Böylece ismini keşişin kızı Çaçan’dan alan bu oyun günümüze kadar gelmiştir.

(Fotoğraf 9: aan (ae) Oyunu)

Oyunun Oynanışı: Gövend oyununun başlangıcındaki figürlerle oyu-
na başlanır. Müziğin ritmine göre vücut tümüyle titretilirken sağ ayağın
topuğu üç kez aynı yeri dver. Sol ayak ile öne doğru sert bir Şekilde üç
makas yapılarak çıkılır ve tekrar normal adımlarla başlama yerine geli-
nir. Oyun sırasında Şu türkü sıkça söylenir:

Al mendil, allı mendil
Kaldır kolların yendir
At boynuma dolandır
Her szn yalandır
Gir koynuma inandır

1.7 El çırpma (epik-epikay)

Yörede çok sevilen bir oyun olan El çırpma, gençler arasında kuvvet
denemesini simgelemektedir. Bazı rivayetlere göre bu oyunun kavgayı an-
lattığı dile getirilir. Geçmiş yıllarda özellikle kırsal alanlardaki düğünler-
de bu oyun oynandığı zaman oyunun sonunda oyuncular arasında cid-
di kavgaların çıktığı söylenir. Ancak yapılan araştırmalarda bu oyunun
kuvvet denemesi ve kavgayı canlandırmış gibi görünmesine rağmen asıl
vermek istediği mesajın, yörede kadına verilen değer olduğu söylenebilir.

(Fotoğraf 10: El çırpma (epik-epikay) Oyunu)

Oyunun oynanışı: Oyun hareketli, vurucu ve sert bir oyundur. Oyun başlamadan evvel oyuncular arka arkaya dizilip davul-zurna eşliğinde sağı ayağıyla başlamak üzere oyun alanına girerler. Üç adım yürüdükten sonra, sağı ayağıın topuğı yere bastırılır, sol ayağıın sert bir şekilde yere vurulmasıyla birlikte avuç içleri birbirine vurulur. Bu hareketlerin birkaç kez tekrarından sonra eşler birbirlerine dönerek ellerini sert bir şekilde karşılıklı vururlar. Bu vurma hareketleri birkaç kez tekrar edilir. Müzik kesilince de oyuncular yine arka arkaya dizilerek oyunu bitirirler.

1.8 Meryem (Meryemo)

Meryem oyunu sosyal yardımlaşmayı ve uzlaşmayı konu edinen bir oyundur. Bu oyun özellikle yarışmalarda oyunun sonunda yapılan ayak küstüne ayak atma figürüyle beğeni kazanmıştır.

(Fotoğraf 11: Meryem (Meryemo) Oyunu)

Oyunun Oynanışı: El ele tutuşarak bir çember halinde oynanan bu oyundur. Oyun oynanırken şu türkü söylenir:

Şu dere baş aşağı
Belinde şal kuşağı
Her gün gel buradan geç git
Çatlasın el ocağı

1.9 Gelin Götürme

Düğün merasimi sırasında gelinin baba evinden alındığı sırada oynanan bir oyundur. Gelin bir yandan baba evini terk etmenin üzüntüsünü yaşarken bir yandan da oğlan evine gitmenin heyecanını duyar. Bu yüzden de bu oyunda gelinin baba evinden dışarı çıkarılması esnasında gerek gelinin, gerek onun anne ve babasının hüznü dağıtmak için davul-zurna eşliğinde bir oyun oynanır. Bu oyunla başta gelin olmak üzere gelinin ailesi neşelendirilmeye çalışılır.

Oyunun Oynanışı: Halka halinde dizilen oyuncular hareketli bir müzik eşliğinde iki ileri, iki geri hareketler yaparak ve vücutlarını titreterek oynarlar.

1.10 Diz Kırma (Üç Ayak-Sekkari)

Bu oyunda diz kırma ve bedeni tümüyle müziğin ahengine göre hareketlendirmek temel özelliğidir.

Oyunun Oynanışı: Oyuncular, halayda olduğu gibi yan yana dizilerek ve kollardan birbirleriyle kenetlendikten sonra üç adım ileri, üç adım geri atmak suretiyle davul zurna eşliğinde oynarlar. Oyun esnasında vücut mümkün olduğunca müziğin ritmine göre titretilir.

2. Bingöl Halk Oyunları Giysileri

Halk oyunlarında çeşitli giysiler ve takılar kullanılmaktadır. Bingöl halk oyunlarında yörenin coğrafyası ve bitki örtüsü bu giysi ve takılarında yansıtılmaktadır. Baştaki oyacı yazmadan sırttaki yeleğe, çarıktan çoraba ve şalvara kadar bütün giyeceklerin üzerinde yörenin renkli bitki örtüsünün güzelliklerini görmek mümkündür.

2.1 Erkek Giysileri
2.1.1 Başlık (Papak, Külâh): Başlık olarak yün veya tiftikten yapılan papak (külâh) kullanılır. Papağın altına da ince yapılı ve genellikle beyaz renkte olan "ihce" adı verilen bir içlik giyilir. Papak kahverengi veya siyah renkte olabilir.

(Fotoğraf 12: Başlık)

2.1.2 Gömlek (Pa): “Kutni” veya “Beleş” olarak adlandırılan kumaştan yapılan gömlekler özellikle beyaz ve kırmızı renkte olup hâkim yakalıdır. nden  düğmeli, uzun kollu bu gömleklerin kol ağızları bilek kısmından manşetlidir. Bu gömleklerin kolları bolca dikilmektedir.

2.1.3 Yelek: Yelekler, gabardin kumaştan yapılmış olup lacivert veya siyah renktedir. Yaka “u” veya “v” şeklindedir. nden iki cepli olan yelek altı dğmelidir; nc iliğine köstek takılarak köstekli saat de sol cebe konur. Yelek renginin şalvar renginde olmasına zen gösterilir. Yeleğin n uçları sivri olur.

(Fotoğraf 13: Gömlek ve Yelek)

2.1.4 şalvar: Siyah ve lacivert renk gabardin kumaştan yapılır. şalvarın ağı “gazi biçimi” olarak adlandırılır. şalvar diz kapağına kadar uzanır. Paalar ağdan sonra daralmaktadır. şalvarın yanlarındaki iki gizli cebi bulunur. İç kısımda beyaz astar bulunur. Kalça kısmında geniş olan şalvar, bel kısmından ukur veya fitil takılarak bağlanır.

(Fotoğraf 14: şalvar)

2.1.5 Kuřak: “Halep Kuşağı” olarak adlandırılan beyaz veya desenli tipteki kumaşlar üçgen şeklinde rulo yapılarak sol tarafa bağlanır. Kenarları bol saćaklıdır. Baęlamada kuşak püsküllerin sarkmasına özen gösterilir.

2.1.6 Çorap: El yapımı olup yünden örülür. Beyaz renkte olduğu gibi desenli ve süslemeli olanları da mevcuttur. Desenlerde renkli ipler kullanılır. Diz altına kadar gelecek şekilde uzun yapılan çorap kendi ipi ile bağlanır ve dizden aşağı birer püskül sarkıtılır.

2.1.7 Yemeni-Çarık: Çarık deriden yapılmış bir ayakkabı olup zamanla yerini yemeni türü ayakkabalara bırakmıştır. Beyaz deriden yapılan yemeninin arka kısmında çekecek görevi yapan “poćik” adı verilen bir uzantı bulunur. Poćik genellikle sivri burunlu, yüksek topuklu bağsız ve ökçesizdir. Yörede bu tarz yemenilere “poćikli yemeni” adı verilmektedir.

(Fotoğraf 15: Çarık)

2.2 Kadın Giysileri

2.2.1 Fini (Kofi): Kadınların giydiği bu başlık halk arasında “kofi” olarak da adlandırılır. Halep veya Şam yapımı ipek ve yün karışımı keçe dokumadan yapılan fini, kestane ve bordo rengindedir. Finiye ipekten yapılmış saçı andıran bele kadar uzanan örükler bağlanmaktadır. Ayrıca fininin içinde teneke bir çember bulunur. “Tepelik” adı verilen ince bir tahta tabaka içine yerleştirilen çemberin ön kısmına alın ve yanakların üstüne gelecek şekilde “vil” adı verilen ibrişimden kâküller sarkıtılmaktadır.

(Fotoğraf 16: Başlık-Fini)

2.2.2 Vali (Yazma-Tülbent): En az üç renkten oluşan ve “çit” adı verilen yazmalar birbirine dolanarak fininin etrafına bağlanır. Yazmanın düğüm yeri sağ taraf olup uçları aşağı doğru sarkıtılır.

2.2.3 Tepelik: Fininin üzerine konulan desenli (sebatlı) boya ile süslenmiş gümüş tasımı andıran Van yapımı bir çevreliktir. Kenarlarında bulunan her halkaya ayrı ayrı süsler takılır.

2.2.4 İçlik: İçlik olarak, genelde ipek veya kumaştan yapılmış iç yeleği, iç entarisi ve “tuman” olarak adlandırılan şalvarlar kullanılmaktadır.

2.2.5 Entari (Fistan): Genellikle simli veya düz kırmızı kumaştan olup belden büzgülüdür. Karışık renkli ve bol desenli olanları da vardır. Fistanın bezi kırmızı kadifeden de olabilmektedir. Fistan gömlek, etek ve kuşak olmak üzere üç kısımdan oluşur. Gömlek yuvarlak yakalı önden üç düğmeli, kollar omuzdan takılı olup omuz kısmı büzgülüdür, kol ağzları ise manşetlidir. Gömleğin ön kısmı siyah kaytanla işlenir. Etek ise alttan kırmalı olup ayak topuklarına kadar uzanır. Eteğin altında bolca, ayak bileklerine varan alt kısmı lastikli ve desenli kumaştan yapılmış şalvar giyilir. Bele ise “Halep Kuşağı” bağlanır.

(Fotoğraf 17: Fistan)

2.2.6 Kuşak: Halep yapımı kilim desenli yünden olup kenarları saçaklıdır. Bel kısmında fistanın üzerine bir veya iki kat dolanarak bağlanır.

2.2.7 Şalvar: Divitin veya pazenden yapılmı olup fistanın altına giyilir. Paça ve bel kısmı lastiklidir. Paçalar topuk üzerinde toplanarak bağlanır.

(Fotoğraf 18: Şalvar)

2.2.8 Çorap: Genellikle yünden olup el yapımıdır. Yöresel desen ve motiflerle süslenir. Mevsime göre değişik yapıda çoraplar kullanılır. Őalvarın paça lastiği çorabı tutacak şekilde bağlanır. Beyaz renkli olanları daha yaygındır. Çoraplarda bazı çiçek motifleri ve geometrik şekiller kullanılmaktadır.

(Fotoğraf 19: orap)

2.2.9 Yemeni-arık: Yemeniler genellikle kesele olup düz tabanlıdır. Beyaz renkli ve sade yapılıdır. Ayakkabı bağları yoktur. Yemeniden başka çarık da ayakkabı olarak kullanılır. arık ise, öküz ve manda derilerinden yapılır. Ancak günümüzde arıkları imal eden ve kullananların sayısı yok denecek kadar azdır.

2.2.10 Takılar: Fininin alın kısmına çeyrek altınlar veya madeni pullar; boyuna mavi boncuk dizisi, bu boncuk dizisinin arasına bir adet beşi birlik ve çeyrek altınlardan yapılmış tasma takılırken el bileklerine ise mavi boncuklar takılır. Ekonomik durumu iyi olmayan kimseler, sadece boncuk dizisi veya madeni pullar takılmış tasmayı kullanırlar.

(Fotoğraf 20: Takılar)

Sonuç

İlk olarak, şamanın dinsel ve büyüsel nitelikli uygulamalarına dayalı olarak ortaya çıkan ancak zaman içerisinde dini ve büyüsel özelliklerini kaybederek yeni işlevler yüklenen halk oyunları ölkemizde oldukça yaygın bir şekilde oynanmaktadır. Halk oyunlarının canlı olarak yaşatıldığı şehirlerimizden birisi de Bingöl'dür. Bingöl'de oynanan halk oyunlarından Kartal Oyunu'nda; yöre insanının doğa ile mücadelesinin çeşitli hareket ve figürleler anlatımı karşımıza çıkar. Çepik oyununda; çetin doğa koşullarının ve engebeli yeryüzü şekillerinin insana verdiği sertlik duygusu dikkat çeker. Bir hamle oyunu olan Gövent oyununda; bir erkeğin sevdiği kızı ilk olarak görme çabası anlatılır. Yörede en fazla sevilen ve kız erkek karışık oynanan bir oyun olan Delilo oyununda; ilkbaharda kırlara çeşitli yaban bitkilerini toplamak için çıkan genç kızların topladıkları bitkileri birbirlerine göstererek sevinmeleri konu alınır. Çepik oyununda kuvvet ve çarpışma; Çaçan oyununda; insanlar arasındaki barış; el ele tutuşup bir çember oluşturarak oynanan Meryemo oyununda; sosyal dayanışma ve uzlaşma sembolize edilir. Esmer-Horani oyununda; yörenin genç erkeklerinin esmer tenli kızlara karşı duymuş oldukları aşk dile getirilir. İki Ayak oyunu ise; özellikle genç kızlar arasındaki kaynaşma ve mutluluk anlatılır. Sonuç olarak; Bingöl halk oyunlarının başta eğlence olmak üzere; aşk, sevinç, barış, uzlaşma, toplumsal dayanışma, psikolojik rahatlama, eğitim ve kültürü genç kuşaklara aktarma gibi önemli işlevlere sahip olduğu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ALAY, Okan, (2006). *Kültür Dünyamızda Bingöl, Elazığ*: Üniversite Kitabevi Yay.
- ARTUN, Erman, (2008). *Türk Halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- BULMUŞ, Ahmet, (2010). "Bingöl Halk Oyunları Çıkışı" *Ankara Binyar Dergisi*, S. 1. s. 36.
- ÇORUHLU, Yaşar, (2006). *Türk Mitolojisi'nin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- GÜVEN, Merdan, (2014). "Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, s.285-302.
- ÖGEL, Bahaeddin, (2003). *Türk Mitolojisi: Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARLIOVA HAVZASI VE ÇEVRESİNDE (BİNGÖL) KUZEY ANADOLU FAYI (KAF) VE DOĞU ANADOLU FAYI'NA (DAF) BAĞLI OLARAK GELİŞMİŞ YERŞEKİLLERİ

Vedat AVCİ*
Halil GÜNEK**

Özet

Bu çalışmada Karlıova Havzası ve çevresinde Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ile Doğu Anadolu Fayı'na (DAF) bağlı olarak gelişmiş bazı yer şekillerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Karlıova Havzası, KAF, DAF ve Varto Fayı'nın keşiştiği bir alanda yer almaktadır. Havzanın oluşum ve gelişimi bu fayların denetiminde olmuştur. Havza, Doğu Anadolu Fayı'nın uzanışına bağlı olarak KD-GB yönlü bir uzanımına sahiptir. Karlıova Havzası ve çevresinde KAFZ ve DAFZ boyunca; *ötelenmiş vadiler ve sırtlar, fay vadileri, çizgisel uzanışlı vadiler, çizgisel çöküntü alanları, fay diklikleri, fay gölleri, asılı vadiler, birt-kinti koni ve yelpazeleri, kütle hareketleri, sıcak su kaynakları ve genç bazalt çıkışları* görülmüştür. Bu çalışmada Karlıova Havzası ve çevresinde KAFZ ve DAFZ'a bağlı olarak oluşan fay diklikleri, fay gölleri, asılı vadiler, akarsu ötelenmeleri değerlendirilmiştir. KAFZ ve DAFZ boyunca fay diklikleri, asılı vadiler ve akarsu ötelenmeleri görülürken, DAFZ boyunca fay gölleri yaygındır.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Karlıova Havzası, Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ), Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ), Faylanmaya bağlı oluşan yerşekilleri

LANDFORMS DEVELOPED DUE TO NORTH ANATOLIAN FAULT (NAF) AND EAST ANATOLIAN FAULT (EAF) IN KARLIOVA AND ITS SURROUNDINGS (BİNGÖL)

Abstract

In this study it has been aimed to evaluate certain landforms developed due to North Anatolian Fault (NAF) and East Anatolian Fault (EAF). Karlıova Basin is located in the intersection area of NAF, EAF and Varto Fault. Formation and development of the basin have taken place under the control of these faults. The basin is extended in NE-SW direction due to EAF. Offset-valleys and ridges, fault valleys, linear unhooked valleys, linear depression areas, fault scarps, fault lakes, hanging valleys, alluvial cones and fans, mass movements, springs and young basalt output have been observed along NAFZ and EAFZ in Karlıova basin and its surroundings. In this study fault scarps, fault lakes, hanging valleys, river offsets, which have been developed in Karlıova basin and its surroundings due to NAFZ and EAFZ, have been evaluated. Fault scarps, river offsets have been observed along NAFZ and EAFZ while fault lakes have been widely observed along EAFZ.

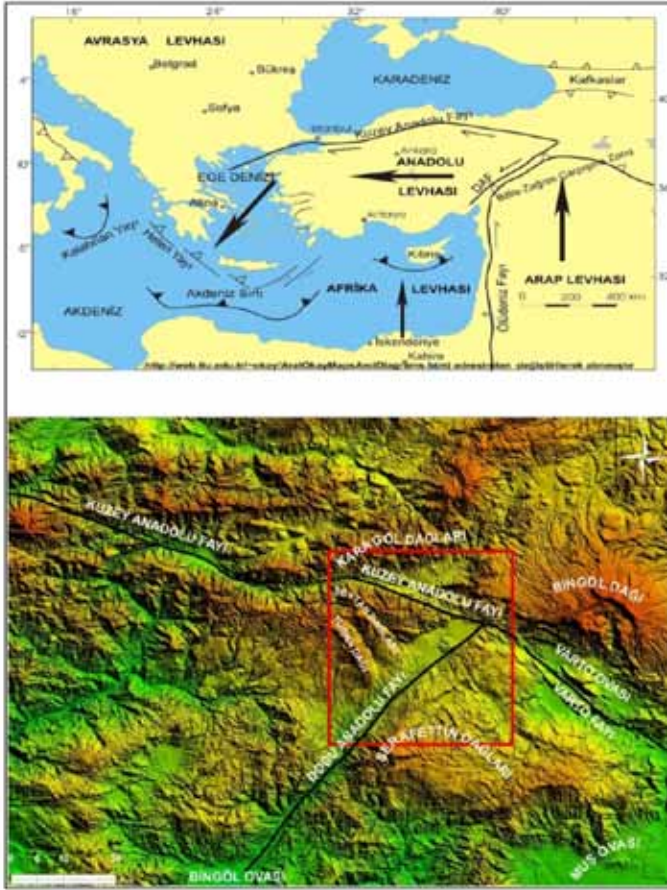
Key Words: Bingöl, Karlıova Basin, North Anatolian Fault Zone (NAFZ), East Anatolian Fault Zone (EAFZ), Landforms developed due to faulting

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü

GİRİŞ

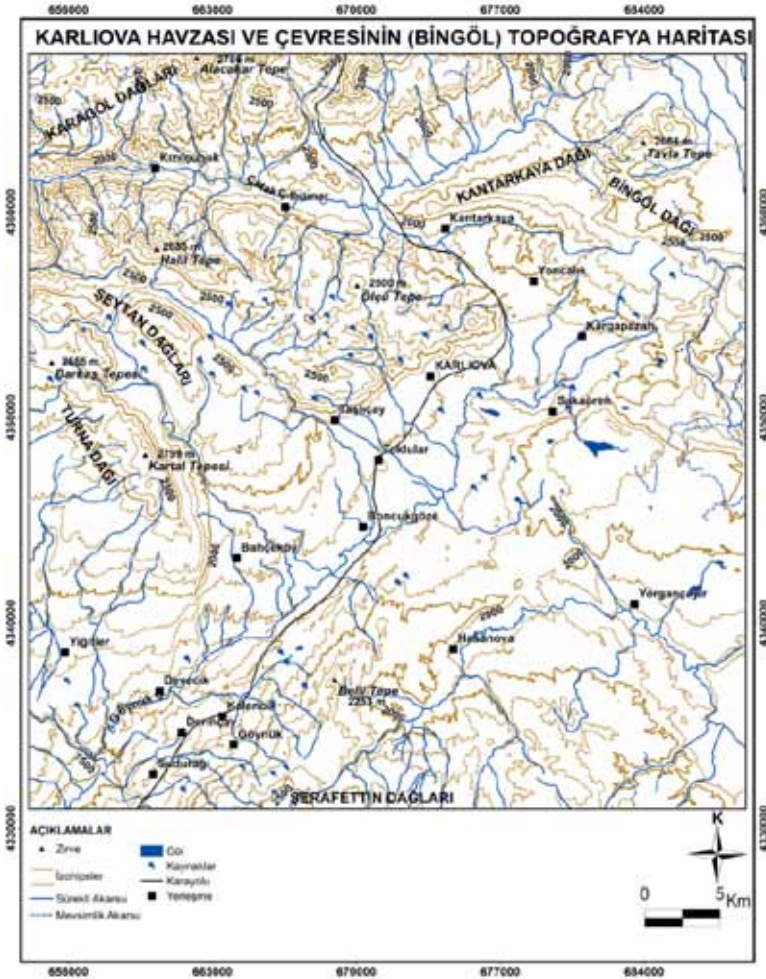
Karlıova idari bakımından Bingöl İli sınırları içinde yer almaktadır. Karlıova Havzası'nı, güneyden Şerafettin Dağları'nın uzantıları sınırlandırmaktadır. Bu dağlar yüzeylerini örten volkanik malzemeden ötürü engebesiz bir yapıya sahiptir. Havzayı kuzeyden sınırlandıran Karagöl Dağları akarsular tarafından aşırı bir şekilde parçalanmıştır. Bu saha havza ve çevresinde en sarp kısımlarından birine karşılık gelmektedir. Şeytan Dağları ve Turna Dağı inceleme alanını batıdan sınırlandırmış olup, bu kütlelerin üzerinde lav platoları geniş alan kaplamaktadır. Bir bölümü inceleme alanında kalan Bingöl Dağı, araştırma alanını kuzeydoğudan sınırlandırmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Karlıova Havzası ve çevresinin (Bingöl) lokasyon haritası

Karlıova Havzası, Fırat Nehri'nin iki önemli kolu olan Peri Suyu ve Murat Nehri'nin su toplama alanına karşılık gelmektedir. Peri Suyu Havzası'nın yukarı ve orta çığı, Murat Nehri'nin önemli kollarından olan Göynük Çayı'nın yukarı ve orta çığı, Hasanova Çayı'nın yukarı çığı inceleme alanında yer almaktadır.

Karlıova Havzası, çevresindeki dağlık alanlara göre alçak bir alan olarak belirmektedir. Havza tabanında 1800 m'ye kadar düşen yükselti, kuzeyde Karagöl Dağları üzerinde 2766 m'ye çıkmaktadır. Kuzeybatıda Şeytan Dağları'nın uzantıları üzerinde yer alan Halil Tepesi'nde 2835 m'ye, batıda Kartal Tepesi'nde 2799 m'ye kadar çıkmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Karlıova Havzası ve çevresinin (Bingöl) topoğrafya haritası

Karlıova Havzası'nda eğim değerleri 0°-65.2° arasında değişmekte olup, ortalama eğim 12°'yi bulmaktadır. Karlıova Havzası ve çevresinde eğim dağılışında tektonik aktivite, akarsu aşındırması ve volkanik faaliyet etkili olmuştur. Fay yamaçları ve derin akarsu vadileri eğimin arttığı kısımlara karşılık gelirken, volkanik faaliyet sonucu oluşan plato yüzeylerinde eğim değerleri düşmektedir.

Genel olarak havzayı çevreleyen dağlık kütleler üzerinde (kuzeyindeki dağlık saha hariç), fazlaca yarılmamış yüksek plato düzlükleri görülmektedir. Kuzeyde Peri Suyu Havzası, batıda Bahçeköy ve Toklular Fayları'nın oluşturduğu belirgin çıkıntılar dışında engebeli topoğrafya görülmez. Peri Suyu Havzası, Toklular ve Bahçeköy Fayları boyunca yarılmanın miktarı fazla olup, özellikle Bahçeköy ve Toklular Fayları'nın kestikleri yüzeyler boyunca birden bire yükselen bir topoğrafyadan bahsetmek mümkündür. Peri Suyu Havzası'nda yarılmanın miktarı 1000 m'ye ulaşmaktadır. İnceleme alanının güney ve güneydoğusunda yer yer geniş plato sahalarında yarıma azalmaktadır. Bu durum havzanın güneyinde akıcı volkanik malzemedeki oluşan yüzeylerin geniş alan kaplamasının sonucudur.

Karlıova Havzası ve çevresinde KAFZ ve DAFZ boyunca; ötelenmiş vadiler ve sırtlar, fay vadileri, çizgisel uzanışlı vadiler, çizgisel çöküntü alanları, fay diklikleri, fay gölleri, asılı vadiler, birikinti koni ve yelpazeleri, kütle hareketleri, sıcak su kaynakları ve genç bazalt çıkışları görülmüştür.

Bu çalışmada Karlıova Havzası ve çevresinde Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ile Doğu Anadolu Fayı'na (DAF) bağlı olarak gelişmiş bazı yer şekillerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda havza ve çevresinde KAFZ ve DAFZ'a bağlı olarak oluşan fay diklikleri, fay gölleri, asılı vadiler ve akarsu ötelenmeleri değerlendirilmiştir.

Çalışmada veri olarak Karlıova Havzası ve çevresini kapsayan topoğrafya haritaları, Sayısal Yükselti Modeli (SYM), jeoloji haritaları ve Google Earth görüntüleri kullanılmıştır. Çalışma alanına ait topoğrafya haritalarının sayısallaştırılması ile SYM elde edilmiştir.

Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) Genel Müdürlüğü Jeoloji Haritaları Erzurum J 45 ve J 46 Paftalarından (Tarhan, 1997) yararlanılarak jeoloji haritası oluşturulmuştur. MTA jeoloji paftaları, Doğu Anadolu Fayı Atlası (Herece, 2008a), DAF Boyu Jeoloji Haritası (Herece, 2008b),

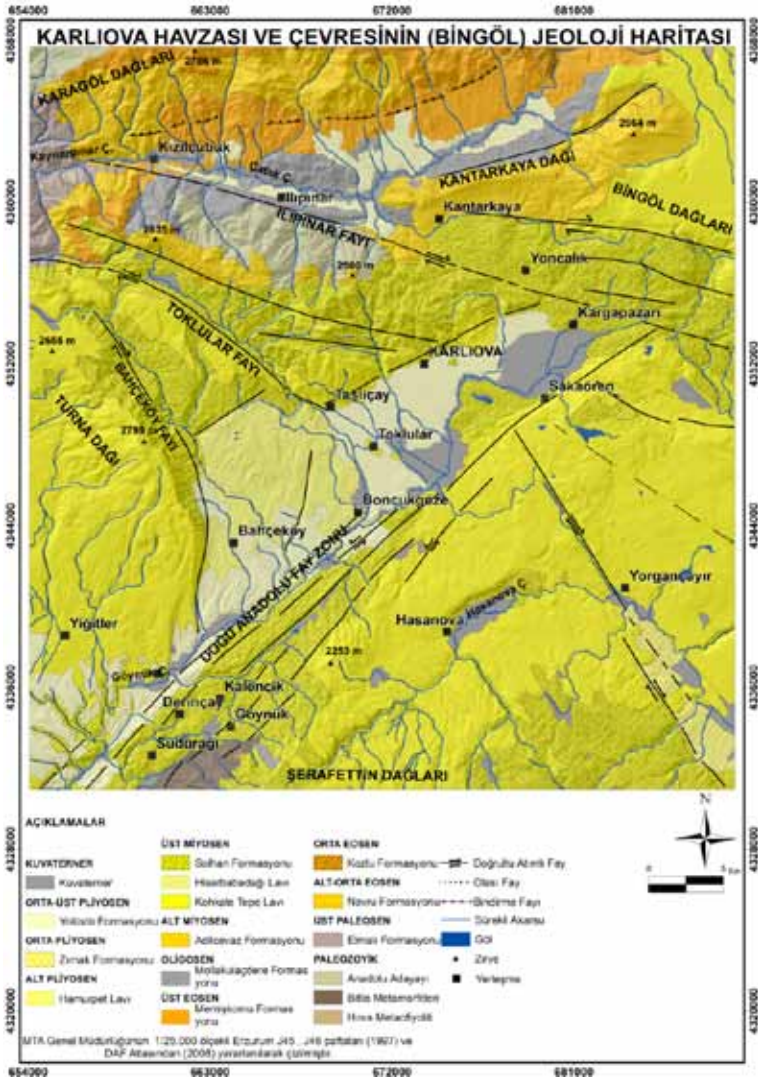
SYM ve arazi çalışmalarından tektonik haritası oluşturulmuştur. Temin edilen verilerle birlikte literatür taraması ve ayrıntılı arazi çalışmaları yapılmıştır.

1. KARLIOVA HAVZASI VE

ÇEVRESİNİN JEOLojİK VE TEKTONİK ÖZELLİKLERİ

Karlıova Havzası'nda Paleozoyik'ten günümüze farklı dönemler içinde oluşmuş mağmatik, metamorfik ve tortul kayaçlar yüzeylemektedir. Sahadaki en yaşlı birimler Hınıs Metaofiyoliti'ne ait birimler ile Paleozoyik-Alt Miyosen yaşlı olan metamorfiklerdir (şekil 3). Kuzeydoğuda çok sınırlı bir yayılışa sahip olan Hınıs Metamorfitleri peridotit ile temsil edilmektedir.

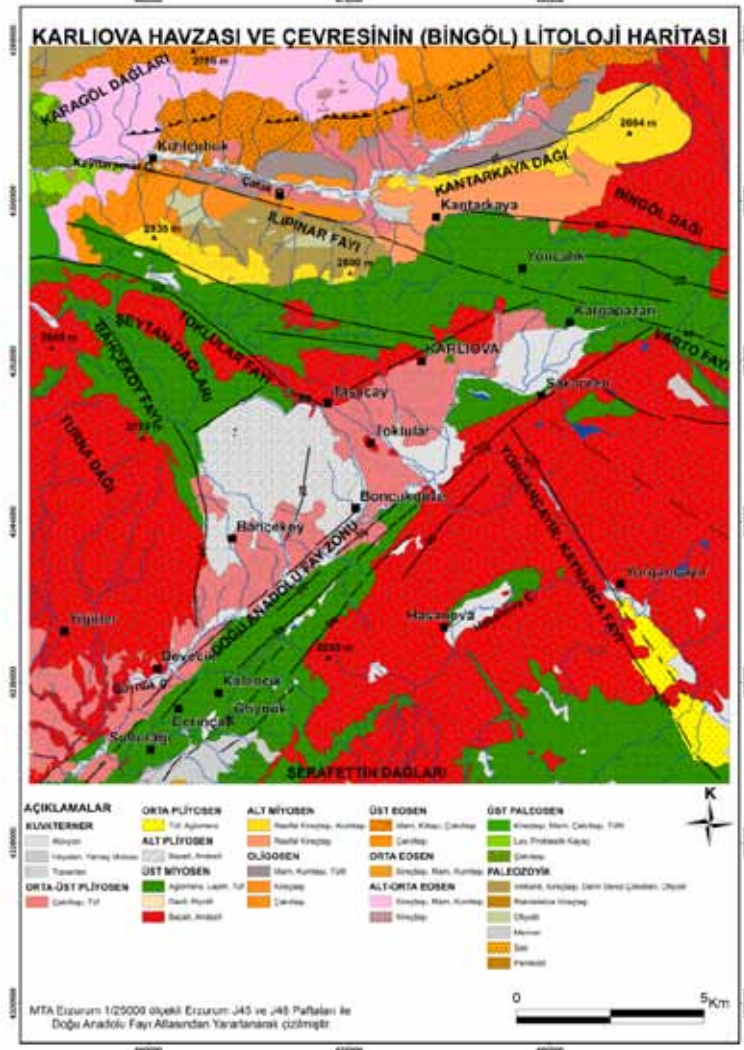
Paleozoyik yaşlı diğer metamorfikler inceleme alanının kuzeyinde yayılış gösteren Anadolu Ada Yayı ürünleri ile güneybatıda Bitlis Metamorfikleri'ne ait mermer ve şistlerden oluşmaktadır. Üçüncü dönem kayaçları ise Eosen-Alt Miyosen yaşlı olup, Karlıova Havzası'nın kuzeyinde geniş bir yayılış alanına sahiptir. Orta-Üst Miyosen'den günümüze kadar devam eden dördüncü dönemi temsil eden kayaçlar ise karasal ortamda gelişmiş çökellerle temsil edilir. Karlıova Havzası'nda bu dönemde oluşan Solhan Volkanitleri geniş alanlarda yüzeylemektedir. Solhan Volkanitleri, lavlarla arakatlılı çökellerden oluşmuş karasal ortam ürünlerinden oluşmaktadır. Neojen dönemine ait karasal ayrılmamış birimler Sudurağı ve Kalencik yerleşmeleri arasında yüzeyletirler. Kuvaterner'de yeni alüvyonlar, heyelan ve travertenler oluşmuştur (şaroğlu ve Yılmaz, 1986). Kuvaterner birimleri Karlıova ve Hasanova Havzası, Göynük ve Peri Suyu Vadileri boyunca yüzeylemektedir (şekil 4).

Şekil 3. Karlıova Havzası ve çevresinin (Bingöl) jeoloji haritası

Havza ve çevresinde litolojiye bağlı olarak kornişli vadiler ve kütle hareketleri görülmektedir. Bazalt litolojinin yüzeylendiği Uludere ve Uzunçayır Deresi havzalarında kornişli vadiler görülmektedir. Tüf ve marndan oluşan litolojinin görüldüğü Göynük Çayı Vadisi'nde heyelanlar meydana gelmektedir.

Şekil 4. Karlıova Havzası ve çevresinin (Bingöl) litoloji haritası

Karlıova Havzası ve çevresinde en önemli tektonik unsurlar KAF, DAF ve Varto Fayı'dır. İnceleme alanını kateden KAF, DAF ve diğer faylar Neotektonik dönemde ortaya çıkmış olup, havzanın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Faylara bağlı olarak dağlık alanlar yükselmiş, çarpılmış, fay hatları boyunca magma çıkışları yaşanmıştır. Genç oluşumlu magma çıkışlarına bağlı olarak volkanik platolar geniş alan kaplamaktadır. Havzadaki tektonik unsurlar ayrı başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

Kuzey Anadolu Fayı (KAF)

Yaklaşık 1100 km uzunluğunda ve 2-3 km ile 10 km arasında genişliği olan bir kuşak oluşturarak, ülkeyi D-B yönünde boydan boya kesen KAF sağ yanal doğrultu atımlıdır. KAF, DAF ile Karlıova'nın 12 km doğusundaki alanda birleştikten sonra güneye iç bükey bir yay halinde güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Zon boyunca fay aynası, fay breşi ve killeri izlenmektedir. Yana ötelediği dere ve tepeler, faya paralel sırtlar ve Karlıova Volkanitleri'nde izlenebilen ötelenmelere göre doğrultu atımlı sağ yönlü olduğu belirgindir. Fay boyunca Çatak Deresi'ne ait sekiler yer almaktadır (Şaroğlu, 1985). KAF, farklı segmentlerden oluşmaktadır. Havza ve çevresinde KAF'ın Ilıpınar, Toklular ve Bahçeköy segmentleri aktif olup, zaman zaman depremlere neden olmaktadır.

İlıpınar Fayı

İlıpınar Fayı, DAF'ı kuzeydoğudan sınırlandırarak Karlıova Havzası'nın gelişimini kontrol eden KAF'ın en doğu uzantısını oluşturmaktadır (Şekil 5). Yaklaşık 30 km uzunluğu olan fay, DAF ile olan kesişim alanından batıya doğru çok belirgin olarak izlenebilmektedir (Herece, 2008a).

Faya bağlı olarak dere ötelenmeleri, çizgisellikler, morfolojik diklikler, uzamış sırtlar, fay kontrollü havzalar meydana gelmiştir. İlıpınar Fayı'na bağlı olarak Peri Suyu'na güneyden ulaşan akarsularda ötelenme birkaç km'yi bulmaktadır. Faya bağlı olarak meydana gelen yüksek eğim Peri Suyu Vadisi boyunca ve Kargapazarı Havzası'nda kütle hareketlerine neden olmaktadır.

Toklular Fayı

Toklular Fayı, Yedisu'dan (Bingöl) doğuya doğru uzanan KAF'ın, DAF'la bağlantı kurduğu kırıklardan birisi olup, bölge için var olan 1/35.000 ölçekli hava fotoğraflarında belirgin bir çizgisellik oluşturmaktadır (Herece, 2008a). Toklular Fayı inceleme alanında birikinti konileri, dik yamaçlar, ötelenmiş akarsular ve boğaz vadiler oluşturmuştur. Karlıova Havzası'nın kuzeyinde görülen birikinti yelpazeleri fayın meydana getirdiği dik yamaçlara bağlı olarak oluşmuştur. Fayın oluşturduğu alçalma ve yükselmeler Uzunçayır Deresi'nin boğaz özelliği kazanmasını sağlamıştır. Toklular Fayı, Uzunçayır Deresi Havzası'nı KB-GD doğrultusunda kesmiş ve havzada belirgin bir asimetri meydana getirmiştir.

Doğu Anadolu Fayı (DAF)

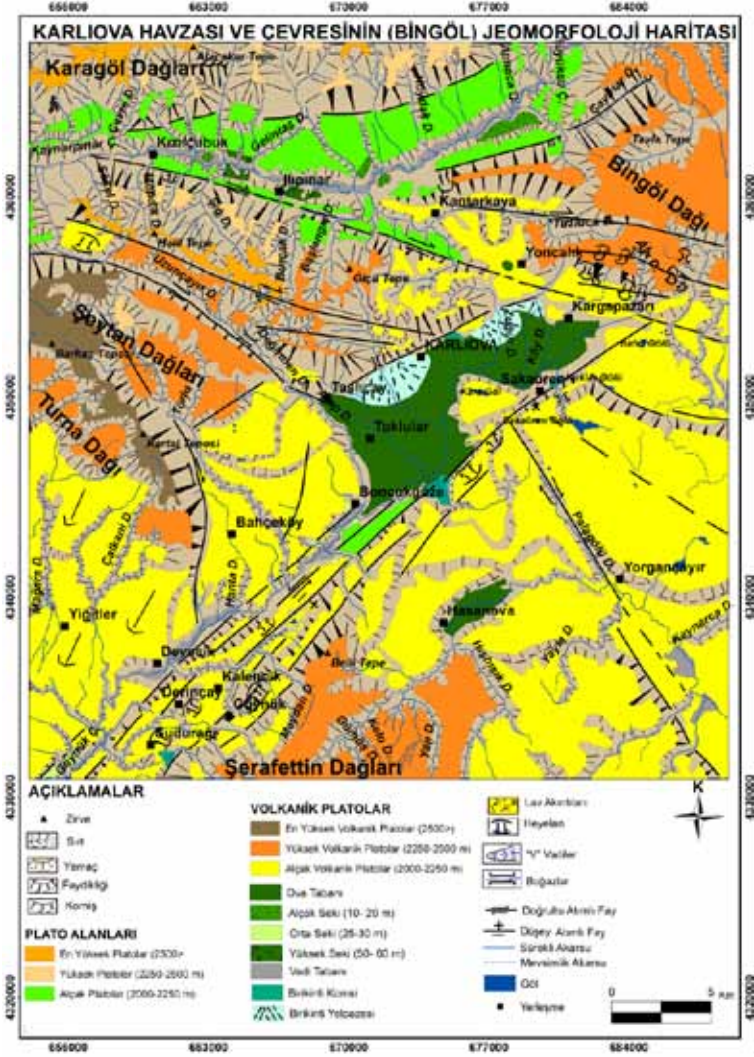
Türkiye'nin etkin iki fay kuşağından biri olan DAF, Karlıova yakınından başlar. Hazar Gölü, Gölbaşı ve Hatay grabenini izleyerek güneyde Ölüdeniz Fayı'na birleşir (Şaroğlu, 1985). İnceleme alanında DAF, Bahri Gölü doğusunda KAF'ın Ilıpınar Fayı ile birleştiği noktadan Sakaören köyü batısına kadar tek hat halinde uzanmaktadır. İnceleme alanına girdiği Hacılar köyünden Sakaören köyüne kadar olan bölümde birden fazla hattan oluşan bir zon şeklini almaktadır (Şekil 5). Hacılar köyünde façeta (üçgen yüzeyler) oluşturan fay zonu boyunca çizgisel dizilimli göller (sag-pond), dik yamaçlar, ötelenmiş akarsular, çizgisel çöküntü alanları ve uzamış sırtlar meydana gelmiştir. Akarsularda meydana gelen ötelenme inceleme alanının güneybatısında belirgin olup, miktarı Azizanyayla ve Karıkan derelerinde 2 km'yi bulmaktadır.

Faya paralel fakat normal topoğrafyaya ters olan sırtlar ve bunlardaki ötelenmeler Göynük-Boncukgöze arası ve Karlıova güneydoğusunda net olarak izlenmektedir (Şaroğlu ve diğ. 1987). Bu sırtlara ulaşım kesilen dereler, bataklıklar ve fay gölleri oluşmuştur. Bu tip set göllerinin en önemlileri Azizan (Sudurağı) köyü doğusunda yer almaktadır (Şaroğlu, 1985).

2. KARLIOVA HAVZASI'NDA KUZEY ANADOLU FAYI VE DOĞU ANADOLU FAYI'NA BAĞLI OLARAK GELİŞMİŞ YERŞEKİLLERİ

Karlıova Havzası ve çevresi çok yoğun tektonik hareketler nedeniyle disloke yapıların fazla olduğu aktif bir tektonizma kuşağındadır (Şekil 5). Bu nedenle faylanmalar ve kırılmalara bağlı olarak disloke yapılara özgü yerşekilleri oldukça yaygındır. İnceleme alanında görülen formasyonlar her yerde düzenli bir diziliş ve uzanış göstermemektedir. Çoğu yerde ilk özellikleri bozularak çarpılmış, kırılmış, bükülmüş ve eğimlenmiş bir haldedirler. Faylanma sonucu kazanılan bu yapılara bağlı olarak yer şekillerinde önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişim çalışma alanının tektonik yapılarının incelenmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sahasında tektonik yapılara bağlı olarak **fay diklikleri** (Eğim kırıklıkları), **fay gölleri (Sag-Pond)**, **çizgisel çöküntü alanları**, **ötelenmiş akarsular**, **fay vadileri**, **fay basamakları**, **fay façetaları**, **asılı vadiler**, **pull-apart (çek-ayır) havzalar**, **çizgisel vadiler**, **sıcak su kaynakları**, **traverten taraçaları**, **uzamış sırtlar**, **basınç sırtları**, **asimetrik vadi** ve **havzalar**, **birikinti konileri** ve **kütle hareketleri** gibi oldukça değişik şekiller oluşmuştur (Şekil 6).

Şekil 6. Karlıova Havzası ve çevresinin (Bingöl) jeomorfoloji haritası

Bu bölümde Karlıova Havzası ve çevresinde faylanmaya bağlı olarak oluşan şekillerden fay diklikleri, fay gölleri, aslı vadiler, akarsu ötelenmeleri değerlendirilecektir.

2.1. Fay Diklikleri

Faylanmaya bağlı olarak ortaya çıkan en yaygın şekil fay dikliğidir. Çoğu fay diklikleri büyük depremler sırasındaki faylanmalarla ilişkilidir. Diklik fay düzleminin yükselen blok üzerindeki kısmında gelişir ve alça-

lan bloğa bakar. Aşınım bir fay dikliğinin tüm izini ortadan kaldırabilir, ancak fayın her iki bloğundaki kayaların farklı dayanıma sahip olması şartıyla fayın konumu farklı aşınım nedeniyle büyük olasılıkla korunur (Huggett, 2015).

Karlıova Havzası'nda dağlık alanlar doğrudan atımlı faylarla kesilmiştir. Birbirine paralel faylarla kesilen dağlık alanlarda yer şekilleri karmaşık bir yapı kazanmıştır. Faylarla kesilen sahalarda yeni şekiller oluşmaya başlamıştır. Bunların başında **fay diklikleri** gelmektedir. Karlıova Havzası'nın dört bir yandan faylarla çevrili olması havzanın çevresinde fay dikliklerinin oluşmasını sağlamıştır. Havzanın kuzeyinde düşey atımı 1000 m'nin üzerinde olan fay diklikleri bulunmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Karlıova Havzası'nın kuzeyinde yer alan fay diklikleri

Yüksek eğimli yamaçlarda doğan akarsular Karlıova Havzası'na ulaştığında eğim farkına bağlı olarak birikinti yelpazeleri oluşturmuştur. Karlıova İlçesi, bu yelpazeler üzerine kurulmuştur.

DAF'ın inceleme alanında düşey atım özelliği de göstermesi fay dikliklerinin yaygın olmasını sağlamıştır. Fay diklikleri özellikle Göynük Çayı Vadisi boyunca DAF'a bağlı olarak meydana gelmiştir. Bu diklikler alçak volkanik plato sahalarını birbirinden ayırmıştır. İnceleme alanının kuzeyinde Peri Suyu Vadisi boyunca Ilıpınar Fayı'na bağlı olarak fay diklikleri oluşmuştur. Kantarkaya köyünün kuzeyinde yer alan fay dikliğinin düşey atımı 1000 m'nin üzerindedir (Şekil 8). Litolojinin kireçtaşlarından oluştuğu bu alanda kaya düşmeleri görülmektedir.

Şekil 8. Kantarkaya Dağı'nın gúneyinde ılıpınar Fayı'na bağlı olarak oluşan diklikler

Batıda Bahćekúy ve Toklular Fayları'nın dağlık sahayı kesmesi ile fay diklikleri meydana gelmiŐ olup, dúŐey atım değerı 1000 m'nin üzerindedir (Foto 1). Fay dikliğinden doğan akarsular sađ yanal atımlı Toklular Fayı'nın aktivitesine bağlı olarak ótelenmiŐtir.

Foto 1. Bahćekúy'de oluŐan fay dikliđinde dúŐey atım 1000 m'nin üzerindedir

Karlıova Havzası'nın gúneyinde Sakaóren kúyü ile Bahri Gúlü arasında dúŐey atım değerı 1000 m'nin üzerinde olan fay diklikleri görúlmektedir (Şekil 9). Fay diklikleri plato sahalarını birbirinden ayırmıŐ, belirgin bir basamaklanmaya neden olmuştur.

Şekil 9. Bahri Gölü kuzeyinde DAF'ın oluşturduğu fay diklikleri

2.2. Fay gölleri

Açılmalı gerilmenin hakim olduğu doğrultu atımlı faylarda çökme oluşur ve bu çökme boyunca sığ çöküntüler meydana gelir. Bunlar çoğunlukla birkaç on metre genişliğinde ve birkaç metre uzunluğunda olabilir ve içlerinde çökme gölcükleri (sag-ponds) barındırılabilirler (Huggett, 2015). İnceleme alanında faya paralel kesilmiş olan sırtların oluşturduğu **fay gölleri** fazladır. Karlıova Havzası ve çevresinde bu göller DAF Zonu boyunca görülmekte olup başlıcaları Bahri, Kırklar, Sakaören, Karagöl, Ciligöldür (Şekil 10).

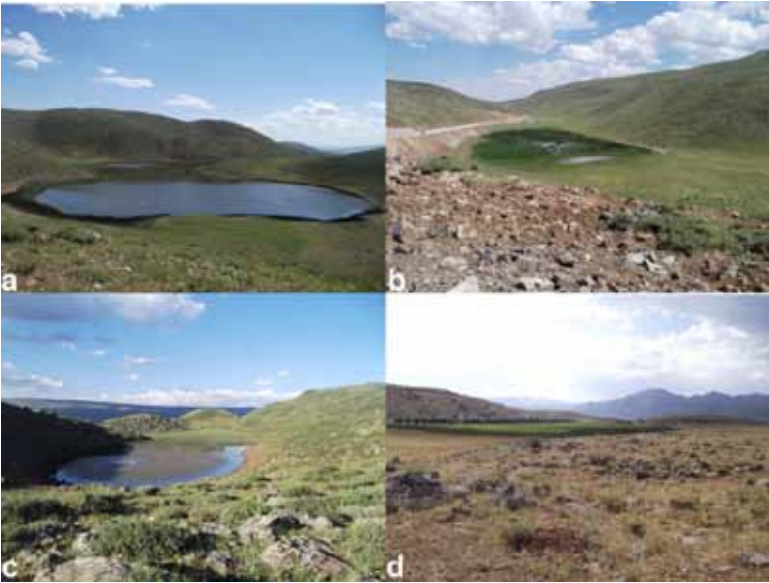
Şekil 10. Karlıova Havzası'nın güneyinde DAFZ boyunca göller yer almaktadır.

Karlıova'nın 11 km doğusunda yer alan Bahri Gölü, yaklaşık 1150 m²'lik alana sahip olup, Bingöl sınırları yer alan en büyük göldür. Deniz seviyesinden 2000 m yükseltide olan gölün, güneye bakan yamaçlarında eğim 20° iken, doğuya bakan yamaçlarda 17°'nin altına düşmektedir. Kar ve dip suları ile beslenen gölün alanı kar erimeleri ve yağışın etkisiyle yaz başlarında 1500 m²'yi geçmektedir.

Sakaören köyünün kuzeydoğusunda yer alan Kırklar Gölü, deniz seviyesinden 2000 m yükseklikte olup, 150 m²'lik alan kaplamaktadır. Gölün doğuya bakan yamaçlarında eğim 25°'nin üstünde iken, kuzey yamaçlarda 20° civarındadır.

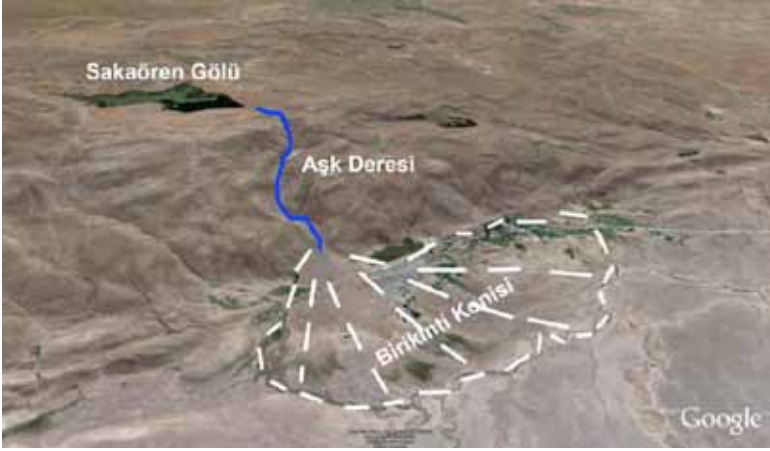
Karlıova Havzası'nın güneyinde yer alan Sakaören Gölü, deniz seviyesinden 2050 m yüksekliktedir. DAF'a bağılı olarak oluşan çizgisel görünümlü bir çukura yerleşen gölün, kuzey ve güneye bakan yamaçlarında eğim 20°'nin üzerindedir. Karlıova Havzası ile Kargapazarı köyü arasında yer alan Karagöl, deniz seviyesinden 1850 yükseklikte yer almaktadır. Yaklaşık 175 m²'lik bir alana sahip olan göl, sazlık ve bataklığa dönüşmüştür (Foto 2).

Foto 2. İnceleme alanında yer alan başlıca göller a) Bahri Gölü b) Kırklar Gölü c) Sakaören Gölü d) Karagöl

2.3. Asılı Vadi

Karlıova Havzası'nda, DAF'ın doğrultu atım özellikleri yanında düşey atım özellikleri göstermesi asılı vadi oluşumunu sağlamış olup, Sakaören köyünün doğusunda bunu görmek mümkündür (Şekil 11). Bu vadi Karlıova Havzası'nın güneyinde görülen platolar ile havza arasında yer almaktadır. Vadinin yukarı bölümünde yükseklik 2135 m iken, aşağı bölümde 1700 m'ye düşmektedir. Uzunluğu 600 m olup, genişliği 50-300 m arasında değişmektedir. Dağlık sahada vadinin genişliği 50 m'nin altına düşmekte olup, yarılmının miktarı 100 m'yi bulmaktadır.

Şekil 11. Aşk Deresi

2.4. Ötelenmeler

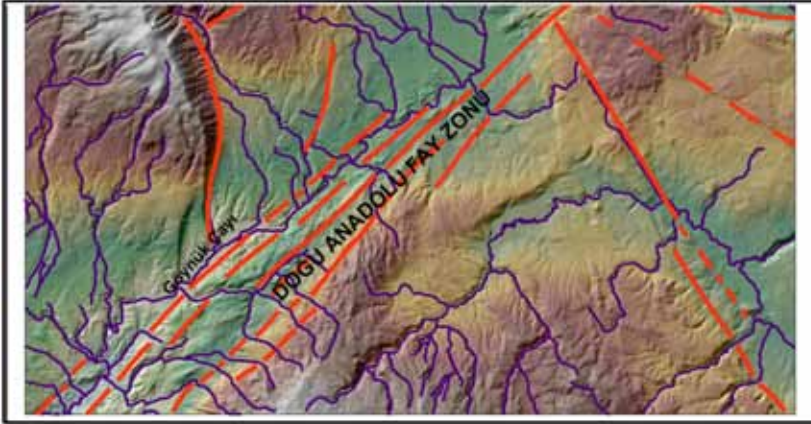
Akarsular düşey hareketlere hassas olduğu gibi doğrultu atım hareketlerinden de etkilenir. Özellikle doğrultu atımlı faylara dik yönde gelişmiş vadiler ve akarsu kanalları belirgin değişiklikler gösterir (Gaudemer vd. 1989, Huang 1993). Doğrultu atımın bir topoğrafyayı kestiğinde yamaç eğiminin yönüne bağlı kanal sapması ve terk edilmiş vadiler gelişir (Toori, 2012).

İnceleme alanında doğrultu atımlı fayların morfolojiye en belirgin yansımalarından biri de **akarsu ötelenmeleridir**. Doğrultu atımlı faylarda morfolojik yüzey, fayın atım karakterine bağlı olarak sağa veya sola doğru ötelenmiş halde olur. Peri Suyu ve Göynük Çayı Havzası'nda ötelenmeler birkaç km'yi bulmaktadır (Şekil 12, 13). Peri Suyu Vadisi'nde Ilıpınar Fayı'na bağlı olarak 4-5 km'lik ötelenmeler mevcuttur. Vadiye güneyden bağlanan akarsularda ötelenmeler belirgindir. Yine güncel depremler de ötelenmelere neden olmaktadır.

Havzanın sularını güneybatıdan drene eden Göynük Vadisi'nde ötelenme metamorfitleerde 13 km'dir. Akarsu burada fay hattına yerleşmiştir. (Özdemir ve İnceöz, 2003). Göynük Çayı'na bağlanan Azizanyayla ve Karıkan Dereleri'nde ötelenme 2 km'yi bulmaktadır.

Şekil 12. Peri Suyu Vadisi'nde görülen ötelenmeler

Şekil 13. Göynük Çayı Vadisi'nde görülen ötelenmeler

SONUÇLAR

Karlıova Havzası, KAF, DAF ve Varto Fayı'nın keşiştiği bir alanda bulunmaktadır. Havza, bu fayların denetiminde şekillenmekte olup, ülke-mizin en genç havzalarındandır. Havza ve çevresinde bu fayların morfo-lojiye yansıması belirgindir.

Karlıova Havzası ve çevresinde sağ/sol yanal atım ve düşey atımlı fay morfolojisine ait şekillere işaret eden çok sayıda veri vardır. Fay diklikleri, fay gölleri, çizgisel çöküntü alanları, ötelenmiş akarsular, uzamış sırtlar, zon boyunca birdenbire yükselen topoğrafya, alçalan blokta korunmuş birikinti konileri, kırıkları işaret eden kaynaklar, fay hattına paralel ve çizgisel akan akarsular, bu verilerden bazılarıdır.

Bu alışmada Karlıova Havzası ve çevresinde faylanmaya bağlı olarak oluşan fay diklikleri, fay gölleri, asılı vadiler, akarsu ötelenmeleri değer-lendirilmiştir.

Fay diklikleri, Karlıova ve Kargapazarı Havzaları ile Göynük Vadisi'nde, Bahçeköy, Toklular ve Ilıpınar Fayları'nın keşiştiği alanlarda görülmekte-dir. DAFZ boyunca Karlıova Havzası'nın güneyinde fay gölleri oluşmuş-tur. Bu göller Ciligl, Karagöl, Sakaören ve Bahri Glleri'dir. DAF ve KAF'ın doğrultu atım yanında düşey atım göstermesi asılı vadi oluşumu-na neden olmuştur. Bu oluşuma Aşk Deresi Vadisi rnektir.

Havza ve çevresinde KAF ve DAF'ın hareketlerine bağlı olarak akarsu-larda ötelenmeler meydana gelmiştir. Bu telenmeler Peri Suyu'na g-neyden ulaşan akarsularda ve Göynük ayı'na güneyden ulaşan akarsu-larda belirgindir.

Not: Bu alışma *Karlıova Havzası ve evresinin (Bingöl) Genel ve Uy-gulamalı Jeomorfolojisi* adlı Doktora Tezinden retilmiştir.

KAYNAKÇA

- Gaudemer, Y., Tapponnier, P. ve Turcotte, D. L. 1989. River offsets across active strike-slip faults, *Ann. Tecton.*, III (2), 55-76.
- Herece, E., 2008a, Doğu Anadolu Fayı Atlası, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Müdürlüğü Özel Yayın Serisi: 13, Ankara.
- Herece, E., 2008b, DAF Boyu Jeoloji Haritası, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Ankara.
- Huang, W., 1993. Morphologic patterns of stream channels on the active Yishi Fault, southern Shandong Province, Eastern China: implication for repeated great earthquake during the Holocene. *Tectonophysics*, 219, 283-304.
- Huggett, R. J., 2015, Jeomorfolojinin Ana Temelleri, Nobel Yayınevi (3. Basımdan Çeviri)
- Özdemir, M. A. ve İnceöz, M., 2003, Doğu Anadolu Fay Zonunda (Karlhova-Türkoğlu arasında) Akarsu Ötelenmelerinin Tektonik Verilerle Karşılaştırılması, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 5, S: 1, s: 89-114, Afyon.
- Şaroğlu, F., 1985, Doğu Anadolu'nun Neotektonik Dönemde Jeolojik ve Yapısal Evrimi, (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Şaroğlu, F. ve Yılmaz, Y., 1986, Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Dergisi, S: 107, Ankara.
- Şaroğlu, F., Emre, O. ve Aydoğan, B., 1987, Türkiye'nin Diri Fayları ve Depremsellikleri, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Derleme Rapor No. 8174.
- Tarhan, N., 1997, 1/100000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları, Erzurum G 31 (J 45) ve G 32 (J 46) Paftaları, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi, Ankara.
- Toori, M., 2012, Zanjan (Orta İran'ın Kuzeybatısı) Civarının Neotektoniği ve Depremselliği, (Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

ALİ HAYDAR HAKSAL'IN SANAT YAKLAŞIMINDA DİRİLİŞ DÜŞÜNCESİ VE YERLİ DÜŞÜNCE

Mehmet ÖZGER*

Özet

Ali Haydar Haksal, 80'li yıllardan beri öyküye ve dergiciliğe hayatını adanmış bir sanatçıdır. Haksal'ın edebiyat dünyasında tanınması *Mavera* dergisinde öykülerini yayımlamasıyla başlamıştır. Sanatçının ruh dünyasına etki eden, temelde bir, fakat bazı yönelimler ve ifade ediş bakımından birbirinden ayrılabilen iki yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar; Sezai Karakoç'un "Diriliş düşüncesi" ile Nuri Pakdil'in "yerli düşünce" olarak adlandırdığı yaklaşımlardır.

Anahtar Kelimeler: Ali Haydar Haksal, Sanat Yaklaşımı, Diriliş Düşüncesi, Yerli Düşünce

ALİ HAYDAR HAKSAL'S VIEW OF REVIVAL AND DOMESTIC CONCEPT IN THE APPROACH OF ART

Abstract

Ali Haydar Haksal is an artist who has dedicated his life to story and leather trade since 80s. Haksal's visibility in the world of literature started with his publishing his stories in *Mavera* magazine. There is basically one, however are two approaches which can be distinguished from each other in terms of certain orientations and expression that influence the spiritual world of the artist. These approaches are Sezai Karakoç's concept of Revival and the approach which Nuri Pakdil calls as "domestic concept".

Keywords: Ali Haydar Haksal, Approach of Art, Concept of Revival, Domestic Concept

Giriş

Ali Haydar Haksal, 1951 yılında Bingöl'e bağlı Yayladere ilçesinin Hasköy köyünde doğmuştur. Muhafazakâr bir aileden gelen Haksal, ilk eğitimini babasından almıştır. Babası Mustafa Celaledin, hem kendi köylerinin imamı hem de eğitmenidir.

Dedesi İsmail Hakkı Efendi ise Bingöl'de tanınan önemli bir âlimdir. Medrese ve tasavvuf geleneğini kendisinde mezcetmiş bir düşünce adamı olarak yaşadığı çevrede toparlayıcı bir etkiye sahiptir. Haksal'ın babasının erken yaşta vefatı üzerine İsmail Hakkı Efendi'nin öğrencileri ve Ali Haydar Haksal'ın dayıları aileye sahip çıkmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Babasının erken vefatı sebebiyle ailenin yükünü omuzlamak zorunda kalan yazar, öğrenimine geç başladığı için on yedi yaşında iken 1968 yılında, Elazığ İmam Hatip Lisesi'nin orta bölümüne başlar. Okula başlayabilmesi özel izinle gerçekleşir. Haksal'ın dayısı ve dedesinin bazı tanıdıkları araya girmek suretiyle valilikten izin alırlar.

Hayatının dönüm noktası da bu okulda okuduğu zamanlara denk gelir. Geleneksel İslam anlayışı ile yetişen Haksal, ortaokula başladığı zaman dönemin siyasi ve sosyal çalkantılarıyla yüzleşmek durumunda kalır. 1968 senesi bu yılla bir kuşağa ad olan 68 Kuşağı'nın yani Sol düşüncenin revaçta olduğu yıllardır. Haksal, aileden ve dedesinin çevresinden aldığı eğitimle Sol düşünce ve edebiyat geleneğinden uzaktır. Buna rağmen o dönem gerek edebiyat dünyasında gerekse yayıncılık faaliyetlerinde faal olan *Varlık* dergisi ve Varlık Yayınları'ndan çıkan kitapları okur. Dönemin revaçta olan öykücülerini de okumayı ihmal etmez. Buna rağmen toplumcu gerçekçi akım ve akımın yazarları Haksal'a pek gerçekçi gelmez, çocukluk ve gençliğinin bir bölümünü köyde geçirmiş bir insan olarak toplumcu gerçekçi yazarların ideolojik tutumundan dolayı köyün gerçeklerine uzak eserler verdiği kanaatinde dir.

Aynı yıllarda ortaokulda Türkçe öğretmeni olan Kemal Dünder, Haksal'ı *Hisar* dergisinin ve yayınlarının satıldığı bir kitabevine götürür. *Hisar* dergisi ve çevresinin dergilerini ve kitaplarını okumakla birlikte bu çevre ona pek de uygun gelmez. Sonrasında yine aynı yıllarda Hareket dergisi çıkmaktadır. Yazar, Hareket dergisine bir mektup gönderir, dergi yönetimi de ona bir koli dolusu dergi gönderir. Yayınevinin birkaç kitabını da alır ve okur. Dergide öykü ve şiire fazla yer verilmemesi Haksal'ın bu çevreye de fazla ısınmamasına sebep olur.¹

Ortaokul yıllarında okumaya büyük bir açlık duyan Haksal, okulda Türkçe öğretmenlerinden İbrahim Soysal'ın kendisini yönlendirmesiyle İslam Kitabevi'ne devam etmeye başlar. Öğretmeni ona ilk gidişlerinde Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un kitaplarını ve *Diriliş* dergisini aldırır. Sonrasında yazar, Nuri Pakdil'in *Batı Notları* ve *Biat*; Rasim Özdenören'in *Çok Sesli Bir Ölüm* ve *Çözülme* adlı öykülerini; Cahit Zarifoğlu'nun *Yedi Güzel Adam* ve *İns* adlı kitaplarını; Erdem Bayazıt'ın *Sebeb Ey* adlı şiir

1 Ali Haydar Haksal, "Yazı Hayatımın İlk Yılları", *Yazma Hikâyeleri*, Editör: Duran Boz, Hangar Kitap, Ankara, 2013, s. 36-40.

kitabını ve Akif İnan'ın *Hicret* adlı şiir kitabını okur.² Haksal, kendi aile yapısı ve ruh dünyasına yakın olan bu kitapları sadece birer okuma metni olarak değil, yazmak için birer örnek metin olarak görür. Şiir yazacaksa Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Akif İnan şiirleri; öykü yazacaksa Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu hikâyeleri örnek metin ve model olarak önünde durmaktadır.

Ortaokul ve lise yılları bu yazarların ve *Diriliş ve Edebiyat* dergisinin izleğinde sürer. Lise yıllarında çevresinde gördüğü her türlü kültürel etkinliğe katılan Haksal, o yıllarda amatör bir tiyatro ekibinin de içinde bulunur.

Liseyi bitirdiğinde 1975 yılında çevresi tarafından köyünde imamlık yapması yönünde beklentiler vardır. Üstelik imam olarak ataması da yapılır ancak Haksal, üniversite okumak istemektedir. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek öğrenime başlar. Üniversitede hem siyasi faaliyetlerde bulunur hem de okumalarına devam eder. Bu dönemde Arif Ay, İbrahim Demirci, İlhami Çiçek, Mehmet Kahraman, Âlim Kahraman gibi edebiyat dünyasına yeni giren genç yazar ve şairlerle tanışır. Haksal bazı şiir, öykü ve denemelerini *Yeni Devir* gazetesinin kültür sayfasına Yasir Vurgun ve Mahmut Mustafaoğlu müstearlarıyla gönderir. Bu gazetede "Batı'nın Ölümü" adlı denemesine Nuri Pakdil'in değini yazması Haksal'ı cesaretlendirir. Sıkı bir okuma ve yazma döneminden sonra üniversite yılları biterken Haksal'ın elinde bir öykü ve bir de şiir dosyası vardır. Üniversite bittikten sonra İstanbul'a yerleşerek kardeşleri Ahmet Haksal ve Müstakim Haksal ile bir aile şirketi kuran Ali Haydar Haksal, yazı çalışmalarına hız verir. Ankara'ya giderek *Mavera* dergisinde Cahit Zarifoğlu'na dosyalarını takdim eder. Sonrasında bir mektupla kendisine hikâyelerinden beş tanesinin *Mavera* dergisinde yayımlanacağını haber veren Zarifoğlu böylece Ali Haydar Haksal'ı öykü yazmaya yönlendirmiş olur.³

Mavera, Yedi İklim, Yönelişler, Edep, Türk Dili, Kayıtlar, Yeni Devir ve Milli Gazete gibi dergi ve gazetelerde ürünleri yayımlanan yazar, 1987

2 Ali Haydar Haksal, "Kendimi İlk Fark Edişim", *Okuma Hikâyeleri*, Editör: Duran Boz, Hangar Kitap, Ankara, 2013, s. 36-40.

3 Mehmet Özger, *Ali Haydar Haksal Öykücülüğü ve Romanlığı*, Yedi İklim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 30.

yılında Cahit Zarifoğlu'nun yönlendirmesiyle Âlim Kahraman, Osman Bayraktar, Hasan Aycın ve başka bazı arkadaşlarıyla birlikte *Yedi İklim* dergisini çıkarmaya başlamış, bugüne kadar derginin sahipliğini ve yazı işleri müdürlüğünü üstlenmiştir.

Öykü ve romanlarıyla muhtelif ödüller alan yazarın on dört öykü kitabı, bunların dışında yirmiden fazla anlatı, roman, inceleme ve deneme kitabı yayımlanmıştır.

1. Diriliş Düşüncesi

Diriliş düşüncesi Sezai Karakoç'un 1960 sonrasında şekillenen sistematik düşünce yapısının adıdır. Karakoç, üstat olarak kabul ettiği Necip Fazıl'ın Büyük Doğu düşüncesine eklenilebilecek Diriliş düşüncesini Necip Fazıl'dan daha farklı bir çizgiye oturtur. Necip Fazıl ve Mehmet Akif, Cumhuriyet'le birlikte değişime uğrayan toplumsal yapıyı İslam düşüncesi çizgisine yaklaştırmak adına kendi dönemlerinde büyük bir gayret göstermişlerdir. *Sebilürreşad*, *Sırat-ı Müstakim* Akif'in İslam düşüncesini ve değişen toplum karşısında duyduğu kaygıyı ortaya koymak için çıkardığı dergilerdir. Şüphesiz Akif ve çıkardığı dergiler Kurtuluş Savaşı döneminde topluma istikamet vermek ve ümmetin kurtuluşu adına önemli bir görevi yerine getirmiştir. Necip Fazıl'ın çabaları da yabana atılmayacak denli önem arz etmektedir. O da İslam düşüncesi ve medeniyetinin fütursuzca yok edildiği, yok sayıldığı bir dönemde büyük bir cesaret örneği olarak İslami değerlere sahip çıkmış, modern dönemde muhafazakâr kimliği ve edebiyatı savunmak için edebiyatın muhtelif alanlarında eserler ortaya koymuştur. Ne var ki dönemin siyasileri Necip Fazıl'ı bir tehlike olarak addetmişlerdir. Şair diğer muhalifler gibi çoğu zaman olumsuzluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Sezai Karakoç, üstat olarak kabul ettiği Necip Fazıl'ın yolundan gitmekle beraber kendine has bir çizgi oluşturmuştur. Necip Fazıl'ın birçok eserinde görülen millet vurgusu, Karakoç'ta ümmet vurgusuna dönüşmüştür. Necip Fazıl'ın temel düşüncesini ortaya koyduğu *İdeolojya Örgüsü* adlı eserinde Büyük Doğu'nun coğrafi anlamdaki sınırlarını Avrasya olarak belirtmesine karşın uygulamada sürekli Anadolu eksenli kalan yaklaşımı Karakoç'ta bütün İslam coğrafyasına dönüşür. Necip Fazıl, fevri bir kimliğe sahip bir sanatçı olarak kendi döneminde gerçekleşen birçok yanlış uygulamaya anında cevap vermiş, toplum da

onu bir halk kahramanı gibi görmüştür. Oysa Karakoç, daha dingin bir yaklaşımla meseleleri enine boyuna düşünerek kapsamlı bir düşünce geliştirmeye çalışmıştır. Bireyle başlamak kaydıyla toplumu, siyaseti, sanatı ve edebiyatı İslam düşüncesi ile diriltmeyi amaçlamıştır. Bunun için *Diriliş* dergisini çıkarmış ve *Diriliş* düşüncesi eksenli denemeler kaleme almıştır. Sezai Karakoç şiiri de İslam estetiği ve geleneğin modern bir form içinde yeniden terennümüdür. Şeyh Galip'in, Gazali'nin, Akif'in, Fuzuli'nin, Mevlana'nın sesi yankılanır onun şiirlerinde.

Sezai Karakoç, sadece geleneği ve İslam estetiğini şiirinde işlememiş aynı zamanda yazdığı denemelerde İslam estetiğinin temel dinamiklerini de ortaya koymuştur. Dönemin kanon edebiyatına dönüşen toplumcu gerçekçi edebiyat algısına karşı İslam estetiğini öne çıkarmıştır. Marksist ideolojiye yaslanarak oluşturulan toplumcu gerçekçi edebiyat, edebî eserlerde metafizik ve soyut düşünceyi lanetli kavramlar gibi dışlamıştır. Oysa İslam estetiğinin temel dinamiğini metafizik düşünce ve soyutlama oluşturur. Karakoç, bu kavramların tabiri caize haysiyetini korumak adına *Edebiyat Yazıları I* adlı eserinin ilk yazısında bu kavramları esas alır. Yazının adı: "Kavramlar ve İlkeler: Metafizik- Soyut- Diriliş Somutlaması" dir.⁴

2. Yerli Düşünce

Yerli düşünce, Nuri Pakdil ve genelde *Edebiyat* dergisinin temel düşüncesi ve derginin varoluş gayesi olarak tezahür etmiştir. 1969 yılında derginin ilk sayısında Nuri Pakdil'in kaleme aldığı "Edebiyat Dergisi Çevresinde" adlı yazıda Pakdil, *Edebiyat* dergisinin gayesini şu cümlelerle ifade etmiştir: "1969'da M. Akif İnan, Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt'la birlikte Edebiyat dergisini çıkarmaya karar verdiğimizde, bizi bu girişime zorlayan etken aslında tekti: Ülkü olarak Batıcılığı seçmediğimizi, yalnızca yerli düşünceye bunun tüm değer yargılarına bağlı olduğumuzu söylemek. Bir ulusu, olumlu ya da olumsuz yönde oluşturan gücün, o ulusun edebiyatı olduğuna inanıyoruz. (...) Çağdaş Türk Edebiyatı, yerli düşüncenin kaynaklarına yönelinmeden, özgün eserler koyamamıştır ortaya. Son elli yılın özgün eserleri, yerli düşünceyle canlı bir alışverişe giren sanatçıların eserleridir. M. Akif İnan'ın denemeleri, Rasim Özdenören'in hikâyeleri, Erdem Bayazıt'ın şiirleri, benim yazdıklarım, arkadaşlarımızın şiirleri, hikâyeleri, denemeleri; yani Edebiyat dergisi bütüncük, bu

4 Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları I*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 7.

yaklaşım içinde değerlendirilmelidir.”⁵ Nuri Pakdil de Sezai Karakoç gibi adına “yerli düşünce” dese de İslam düşüncesini terennüm etmektedir. Pakdil, bir tek amaçlarının olduğunu söyler: “Ülkü olarak Batıcılığı seçmediğimizi, yalnızca yerli düşünceye bunun tüm değer yargılarına bağlı olduğumuzu söylemek.” Buna göre yerli düşünceyle Nuri Pakdil’in kastettiği, Batı karşıtı bir tavır esas olmak kaydıyla, İslam düşüncesi ve İslam düşüncesi etrafında gelişmiş olan medeniyet, edebiyat, mimari, müzik vb. alanlarda yerliliği öne çıkarmaktır. Sezai Karakoç’un da Nuri Pakdil’in de temel vurgusu Batı eksenli bir düşünce ve edebiyatın yerine İslam düşüncesi eksenli bir medeniyet ve edebiyat tasavvuru ortaya koymaktır. Nuri Pakdil, Sezai Karakoç’tan farklı olarak Cumhuriyet’le birlikte ortaya çıkan dilde sadeleşme ya da Öztürkçecilik anlayışına yakın bir dil geliştirir. Özellikle Marksist edebiyatçıların kullandığı emek, sermaye karşıtlığı, devrim, önder, olanak gibi yeni kelimeleri kullanarak bu kelimelerin içini yerli düşünce ile doldurur. Farklı bir bakış açısı ve yaklaşım sergiler. Dildeki bu farklı tavrı çoğu zaman muhafazakâr kimseler tarafından eleştirilse bile ciddi bir farkındalık yarattığı da yadsınamaz.

3. Ali Haydar Haksal’ın Sanat Yaklaşımı

Haksal, Sezai Karakoç ve Nuri Pakdil izleğinde sürdürdüğü okumalarından sonra rol model olarak iki sanatçıyı almıştır. Elbette, Cahit Zarifoğlu’nun özellikle *İns* adlı öykü kitabı ve Necip Fazıl öyküleri de yazar için tamamlayıcı nitelikte metinler olmuştur. Haksal da öncüler gibi sanata yaklaşırken yerli düşünceye ruhunu veren İslam düşüncesinden etkilenmiş ve ürünlerini ortaya koyarken bu izlekte eserler vermiştir.

Ali Haydar Haksal’ın *Öykü Ağacı* adlı kitabı yazarın öykü ve genel olarak sanat görüşünü dillendirdiği bir metindir. “Güzellik Duygusu” adlı yazısında yazar, “Allah güzeldir, güzeli sever” hadisi ile başlar. Bu hadis İslam sanatının temel ilkesidir. Sanat ve özelde edebiyat güzellik kavramını ilke edinmiştir. İslam sanatı ise asıl güzel olanın Allah olduğu ve insandaki güzellik duygusunun kaynağının Allah olduğunu vurgular. Dolayısıyla Batı eksenli bir yaklaşımda güzellik (Modern Batı özelinde) dünya eksenli algılanırken İslam dünyasında Allah eksenli algılanmaktadır. Haksal da varlığa ve eşyaya bakarken Allah’ın

5 Akt. Duran Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Akif İnan*, Öncü Basımevi, Ankara, 2013, s. 20.

güzelliği ekseninde bakar: “Gözün kendisi Hakikatle buluşmadıkça ne söylene boş bir sözden ibaret. Onu anlamam için etrafıma dikkat ve hayret gözüyle bakmam gerekiyor. Efendim, dört hâlle gördüğü güzel gerçekliğini yaşadığını bile söyleyememişti. Musa peygamber, cemalin peşindeydi, çünkü ona âşıktı. Cansız bir varlık olduğu söylenen dağın gözlerinin önünde kar gibi eriyişinin hayret ve dehşet anını yaşadı. Bu, beni de dehşete düşürüyor. Güneşe ne karanlık ne de kar dayanıyor. Bir anda kendimi; Efendimin ve Musa peygamberin eteklerine tutunmuş olarak görüyorum.”⁶ Ali Haydar Haksal, sanatın kaynağı olarak Allah’ı gördükten sonra, Hz. Muhammed ve diğer peygamberleri de hayret ve dehşet anlarını yaşamış fakat bunları anlatamamış kişiler olarak kabul ederek sanatı bir hayret durumu olarak gösterir. Bu azamet karşısında sanatçı, hayret duygusuyla kalakalır. Sanatçının yücelik karşısında duyduğu hayretin sanata yönelme gerekçesi olarak algılanabilir. Nitekim Kant’ın estetik yaklaşımında da benzer bir yücelik duygusunun etkisiyle sanata yönelme söz konusudur.

Hayret penceresinden varlığa bakan sanatçının göreceği, alışlagelmiş tek boyutlu gerçeklikten farklı bir görüş olsa gerektir. Bakışın şekli hayret de olsa yine bunu sanatçı özne algılayacaktır, dolayısıyla sanatçı özne bir üst varlık dünyası olan metafizik âlemi kendi duyusu, bakışı, imgelem gücü kadar aktarabilir. Metafizik âlemi okuyucuya aktarmak ya da kişinin hissettiği yoğunluğu aktarabilmesi imkânsız olduğu için bir gökyüzü derinliğine bakan ya da bir uçurumu seyreden bir insan olarak sanatçı sürekli kendi içine dönecek, kendi içinden gelen o bilinmez sese kulak verecektir. Bu sebeple Ali Haydar Haksal öykülerinde ben düşüncesi daha fazla göze çarpmaktadır: “Ruhumuz; insan olgusunun gerçekliğindeki bir bilinmezlik. Gizler içinde giz, gizlerden öte giz. Varlığımı bildiğimiz, algıladığımız, duyduğumuz bir iç ses. Cisminin dış sureti bendedir. Ben, dış suretimle bir bilinenim. İçimin coğrafyası sırlar hazinesi, bundandır ki bütünümler bir bilinmezlikler yumağıdır.”⁷

Haksal anlatılarında gerçek ve düş çoğu zaman bakışımli olarak işlenmiştir. Somut bir yapı birden soyuta açılan bir pencereye dönüşebilir. Düş ve gerçeklik, somut ve soyut çoğu zaman iç içe geçer. *Öykü Ağacı*’nın “Düş ve Gerçek” adlı bölümünde yazar şunları söylemiştir: “Zamanın

6 Ali Haydar Haksal, *Öykü Ağacı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 38.

7 Ali Haydar Haksal, *Öykü Ağacı*, s. 15.

rahmında olmak.Var olmayı bilmek. Ellerim ve ruhum camların saydamlığında, dünyayı gözlemliyorum. Soyut bir varlık gibi karanlığa dalmışım. Ötede bir şey var, bunu biliyorum, ama göremiyorum. Düşlerim, hayallerim ve hülyalarım beni alıp götürüyor. Bildiğim halde göremediğim şeylerin beni nasıl acımasız uyuttuğunu... Acımasız ve vahşi bir yalnızlıkta nasıl tükendiğimi. Yılları alıp götüreren bir çarktayım, geçmişime dönüp baktığımda bir düş aynasındayım. Bin yılları deviren bir dünyada, her şey bir kürenin döngüsünde ve karanlığında. Uzam bir sonsuzluk kapısı. Kimler geldi kimler geçti bu bilinmezlik yurdunda. Sonsuzluk hayali kuşatıyor ruhlarımızı.”⁸ Düş de gerçek de aslında sonsuzluk düşüncesine eklenilebilecek tarzda Haksal’ın sanat algısında yer edinmiştir. Düş ile gerçeği birbirinden ayırmak mümkün değildir yazarın algısına göre. Söz gelimi bazı öykülerinde görülen düşlerin sonra gerçekleştiği işlenmiştir. Yazarın kendi hayatında da düş ile gerçek birbirinin zıddı olmaktan çok birbirini tamamlayan parçalar olarak yer almıştır. Haksal’ın babasının vefatından sonra ailenin geçim problemi sebebiyle okuyamaz, o süreçte gördüğü bir rüyayı dayısı yorumlar ve onun büyük adam olacağını söyler. Oysa o süreçte okuma imkânı olmadığı gibi umut verecek küçük bir ışık bile yoktur.⁹

Metafizik ve soyut Ali Haydar Haksal’ın hem sanat görüşünün hem de öykülerinin temel mekanizması olarak görülebilir. *Rüya Rüya İçinde* adlı öykü kitabının ilk öyküsü “Ölünün Gözyaşları”nda okur belki bugüne kadar duyumsamadığını varoluşsal ve metafizik bir ürpertiye deneyimler. Çünkü mezarın içinde çürüyen bir beden ile yaşamın bütün müktesebatı çarpışır. Okur, büyük bir metafizik gerilimle karşı karşıya kalır. Bu metafizik gerilimi göstermek için metnin o bölümünü biraz genişçe aktarmak zorunluluğu doğdu: “Derin bir sessizlik. Sessizliğin sesi, inleyen bir ruh. Kafatasının etleri çürüyor, kemikleri çözülüyor adamın. Dişleri gevşiyor, dişlerinin araları açılıyor, göz çukurlarının boşluğu karanlık bir oyuk olarak ortaya çıkıyor, avurtlar kalmıyor, alın kemiği beyazlaşıyor, boyun kısmı bitiyor kuru ve ak pak bir kemik yığını beliriyor, saçların kimi toprağa düşüyor, kimi kafatasının üzerine yapıyor, toprağa ölü bir sessizlik karılıyor. Kemiklerin çözülme çıtırtıları duyumsanıyor. Beyin, bellek, onlarca yıllık geçmiş, çekilen acılar, ihanetler, dostluklar, sevgiler, hüznler, sevinçler, öfkeler, hırslar, azim

8 Age, s. 57.

9 Mehmet Özger, *Ali Haydar Haksal Öykücülüğü ve Romancılığı*, s. 124.

ve gayretler, gözlerdeki ıştıllar, gördüğü her şeyi içselleştiren, ardından beliren duygular, gözyaşları, iç sesler, beddualar, dualar, âhlar ve sınırsız anlar... Hemen hepsi göçüp gidiyor. Nereye gidiyor, bu bilinmezi anlamak güç. Âh derin bir acı gibi toprağı süzülüyor. Adamın yüz ve damak etleri dökülünce dişleri kocamanlaşıyor, o güzelim görüntünün yerine yeni bir görüntü beliriyor. Adam, gülümsüyor mu, hınç dolu bir bakış mı, işte bu seçilemiyor. Sadece sırttan dişler görünüyor. Dişlerin arasında öğütölmüş nice şeyler un ufak olup gidiyor. Söylenen şarkılar, türküler, nağmeler, ağıtlar, okunan şiirler, atılan söylevler, naralar, ilençler, çağrılar... Bu seslere şimdi kim kulak veriyor, kim dinliyor, kim duyuyor bu sesleri, olanlar nereye uçuyor, nerede yitiyor? Elbette onun da bir dinleyeni vardır diye düşünüyor bakıp da hüznölü dalan adam. Bay mı bayan mı, çocuk mu ergin mi, fark edilmiyor bundan sonra. Kurtçuklar tükettikleri etlerle birlikte, incemiş, yağlanmış yumuşacık toprağın üzerine düşüyorlar. Sessizliğin içinde bir sessizlik oluyor. Kurtçuklar yuvarlanıyor, sürünüyor, birbirlerinin üzerinden geçip gidiyorlar, kaynıyorlar. Kemiklerin çıtırtıları toprağı karılıyor. Her şey yerini bulacak, her şey yerli yerine oturacak. Onlar da yumuşacık toprağın üzerinde bedenlerinin kıvrımlarında gezinip duruyorlar. Her şeyin, herkesin bir görevi var. Bir başka kafatası bulmak için mi, kendi ölümleri için mi yol alıyorlar, bilinmiyor. Her beden kendi kurtçuğunu mu üretiyor, her beden yeniden kendi ölümünü mü hazırlıyor? Bu kurtçuklar bir başkasına mı ulaşacaklar, bu derin kuytuluga nasıl, nereye ve kime gidecekler?"¹⁰

Ali Haydar Haksal'ın evi Karacaahmet Mezarlığı'na bakar, birçok öyküsünde mezkûr mezarlığı dolaylı ya da doğrudan zikretmiştir. Ölüm ve dirim, mezarlık ve şehir, rüya ve gerçek ikilikleri metafizik gerilimin anlatılması için uygun karşıtlıklardır. Haksal da bu karşıtlıklardan yararlanarak anlatılarının temel mekanizmalarından birisini kurmuştur.

10 Ali Haydar Haksal, *Rüya Rüya İçinde*, Eşik Yayınları, İstanbul, 2010, s. 7-8.

5. Sonuç

İslam dūřüncesinin modern dōnemde farklı terennūmleri olan Sezai Karakoç'un "Diriliř dūřüncesi" ve Nuri Pakdil'in "yerli dūřünce"si kendilerinden sonra gelen nesiller için birer kılavuz olarak kabul edilmiştir. Gerek öykü ve roman türünde gerekse şiir türünde eser verecek nesiller, kendilerinden önce gelen, gelenek, İslam ve yerli dūřünce gibi kaygılar taşıyan bu öncü isimleri ve onların çabalarını gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Ali Haydar Haksal da öncü isimlerin yolunu takip ederek kendine özgü üslup ve yaklaşımıyla Türk öyküsüne bugüne kadar on dōrt öykü kitabı ve dōrt roman hediye etmiştir. Haksal, iki büyük sanatçının izleğinde eserlerini ortaya koyarken dōnem için kanon hüviyeti taşıyan toplumcu gerçekçiliğe değil, İslam medeniyeti eksenli bir yaklaşıma yönelmiştir. Bunun sonucu olarak anlatılarının temel mekanizması olarak metafizik ve soyutlamayı esas almış ve anlatılarında gelenek, İslam medeniyeti ve yerli duyarlılığı işlemiştir.

KAYNAKÇA

- Boz, Duran, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Akıf İnan*, Öncü Basımevi, Ankara, 2013.
- Haksal, Ali Haydar, "Kendimi İlk Fark Edişim", *Okuma Hikâyeleri*, Editör: Duran Boz, Hangar Kitap, Ankara, 2013.
- Öykü Ağacı*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Rüya Rüya İçinde*, Eşik Yayınları, İstanbul, 2010.
- "Yazı Hayatımın İlk Yılları", *Yazma Hikâyeleri*, Editör: Duran Boz, Hangar Kitap, Ankara, 2013.
- Karakoç, Sezai, *Edebiyat Yazıları I*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1997.
- Özger, Mehmet, *Ali Haydar Haksal Öykücülüğü ve Romancılığı*, Yedi İklim Yayınları, İstanbul, 2015.

KİTAP TANITIMI

Savaş SERTEL: *Tek Parti Dönemi'nde Bingöl'de Kurulan CHP Teşkilatları, Halkevleri ve Halkodaları*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2016, 218 s.

“Kısaltmalar” (s. 9), “Tablolar Listesi” (s. 11-12), “Önsöz”(s. 13-15) ve “Giriş” (s. 17-20) ile başlayan eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm (s. 21-50), “Bingöl'de Kurulan CHP Teşkilatları”; İkinci Bölüm (s. 51-81), “Halkevlerinin Kuruluşu ve Şubeleri”; Üçüncü Bölüm (s. 83-126), “Bingöl'de Açılan Halkevleri”; Dördüncü Bölüm (s. 127-160) ise “Bingöl'de Kurulan Halkodaları” başlığını taşımaktadır.

İlk bölümde tek parti döneminde Bingöl ve ilçelerindeki CHP teşkilatları hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde Bingöl ve ilçelerindeki teşkilatların faaliyetleri, teşkilat başkanları, üyeleri, üye sayıları, üyelerin isimleri, meslekleri ve seçimlerde aldıkları oylar gibi konularda ayrıntılı bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde genel olarak halkevleri ele alınmıştır. Halkevlerinin işleyişi ve şubeleri, çalışma kolları, faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm “Halkevlerinin Kapatılması” (s. 79) alt başlığıyla son bulur.

Üçüncü bölüm, “Bingöl'de Açılan Halkevleri” konusuna ayrılmıştır. Bingöl'ün kısa bir tarihçesiyle (s. 83-84) başlayan bu bölüm, “Halkevi Teftiş Raporlarına Göre Bingöl Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı” başlığıyla devam eder. Bingöl Halkevi, başkanları, üyeleri, şubeleri, faaliyetleri, Bingöl halkevinde verilen konferanslar, Kiğı ve Karlıova halkevleri vs. hakkında bilgi verilmiştir.

Bu bölümde verilen bilgilere göre, Bingöl'deki ilk halkevi, Şubat 1936'da açılan Çapakçur Halkevi'dir. Çapakçur Halkevi, Bingöl il merkezindeki tek

halkevi olup faaliyetlerini 1951 yılına kadar sürdürmüştür. Kiğı ve Karlıova halkeviyle birlikte Bingöl ili genelindeki halkevi sayısı üçtür (s. 85-86).

1936 yılında Halk Dershanesi, Spor, Köycülük ve Temsil olmak üzere dört şubesi bulunan Bingöl halkevi, 1941 yılında Dil ve Edebiyat, Güzel sanatlar, Sosyal Yardım, Kütüphane ve Yayın, Tarih ve Müze şubelerini açmıştır (s. 89-91).

Halkevlerinin en faal şubelerinden biri Dil ve Edebiyat şubesidir. Bu şubelerin birçoğunun yayın organı bulunur. (Halkevlerinin yayın organları için Mahmut H. Şakiroğlu'nun *Kebkeç* dergisinin "Halkevleri" dosyasındaki "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı" makalesine bakılabilir (sayı 3, Ankara 1996, s. 131-142). Bu yayın organlarında yörenin tarih ve kültürü hakkında önemli yazılar yer alır. Sertel'in eserinden öğrendiğimize göre "*Bingöl Halkevi'nin dil ve edebiyat konusunda önemli bir çalışmasına rastlanmamıştır. Bingöl Halkevi kuruluşundan kapanışına kadar herhangi bir gazete, dergi veya broşür yayınlamamıştır.*" (s. 93).

Dördüncü Bölüm, "Bingöl'de Kurulan Halkodaları" başlığını taşır. Bingöl'ün ilçelerinden Kiğı ve Karlıova'da halkevi açılmışken, Genç ve Solhan'da halkodası açılmıştır. Genç Halkodası Şubat 1940'ta Solhan Halkodası ise bir yıl sonra Şubat 1941'de açılmıştır. 1940-1951 yılları arasında Bingöl'de 28 halkodası açılmıştır (s. 129). Bu bölümde halkodası başkanları ve üyeleri, halkodalarının faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Eserde, 167-199. sayfalar arasında "ekler" yer almaktadır. Eser, "Bibliyografya" (s. 201-209) ve bazı kavramlar ile şahıs, yer ve *dergi* adlarının yer aldığı "Dizin" ile son bulur. (s. 211-218).

Doç. Dr. Abdölbaki ÇETİN

BİNGÖLLÜ AKADEMİSYENLER BULUŞMA VE İSTİŞARE TOPLANTISININ ARDINDAN

Murat VAROL*

Kent buluşmaları ya da bir diğer ismi ile şehir buluşmaları, son dönemlerde önem kazanan ve değer verilen toplantılardır. Bu toplantılarda kentin önemli değerleri ve simaları bir araya gelmekte, kente dair sorunlar masaya yatırılmakta ve bu sorunlara dair çözüm önerileri tartışılmaktadır.

Bu bağlamda “*Bingöllü Akademisyenler Buluşma ve İstişare Toplantısı*” bir ilk olma özelliği taşımaktadır. İlk defa, Türkiye’nin farklı illerinde ika- met eden veya farklı illerdeki üniversitelerde çalışan Bingöllü akademisyenler ile Bingöl Üniversitesindeki Bingöllü akademisyenler bir araya gelerek, Bingöl’e dair sorunları bir ortak akıl ile değerlendirip, bu sorunlara dair çözüm önerilerini tartıştılar. Yılda en az bir defa bir araya gelmenin planlandığı bu toplantıların birincisinde, genel tema “*Şehir ve Gençlik*” olarak belirlendi.

Bingöl Belediyesi’nin ev sahipliğinde organize edilen “*Bingöllü Akademisyenler Buluşma ve İstişare Toplantısı*”, 20-21 Mayıs 2016 tarihlerinde gerçekleştirildi. Türkiye’nin birçok üniversitesinden 50’yi aşkın akademisyen Bingöl’e geldi, Bingöl Üniversitesinde görev yapan akademisyenler ile beraber 100’ü aşkın akademisyen programa katıldı.

Programın ilk günü açılış konuşmaları ile genel bir tanışma günü olarak değerlendirildi. Bingöl Üniversitesi Kongre Merkezinde tertip edilen toplantının ilk gününde *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez*, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Barca*, *İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. H. Hüsnü Gündüz*, *Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim Çapak*, *Bingöl Belediye Başkanı Yücel Barakazi*, *Bingöl Valisi Yavuz Selim Köşger* birer açılış konuşması yaptılar.

Açılış konuşmalarında kürsüye ilk olarak çıkan *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez*, her geçen

* Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı [mvarol@bingol.edu.tr]

gün gençliğin biraz daha kaybedildiğini, bugünkü gençlerin geçmiş ile bir bağlarının olmadığını, topluma ait olmayan dűřüncelerin gençler arasın-
da gittikçe yaygınlık gösterdiğini hatırlatarak, bu nedenlerden dolayı bu
yılki toplantının başlığını “şehir ve gençlik” olarak belirlediklerini söyledi.

Bu gençleri kurtarmamız lazım diyerek konuşmasını sűrdüren *Prof. Dr. Söylemez*, “Biz 30 yıl önce bıraktığımız Bingöl’de yaşamıyoruz. Bingöl dinî değerleri ile tanına bir il. Bingöl özeline dönüp baktığımızda sosya-
lizm hatta bir başka ifade ile ateizm kol geziyor. Uyuşturucu madde kul-
lanımı gün geçtikçe yaygınlaşıyor. Bütün bunların karşısında bizim bir
şekilde fikir üretmemiz ve geleceğimizi garanti altına almamız gerekiyor;
Çünkü bu çocuklar, bu gençler bizim geleceğimizdir” şeklinde konuştu.

Kürsűye çıkan ikinci isim olan *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Barca*, salonda bulunan birçok akademisyenin yıl-
lar önce Bingöl’den ayrıldığını; ancak yine de bir şekilde Bingöl ile gönül
bağlarının devam ettiğini, belki de bir ömür boyu bir araya gelmeyecek
olan Bingöllü akademisyenlerin bu toplantı sayesinde bir araya gelerek
birebirlerini tanıdıklarına dikkat çekti.

Ortak hareket etmekle ile birçok gücün bir araya geldiğini ve bunun da
Çok daha etkin ve daha büyük bir gücü ortaya çıkardığını söyleyen *Prof. Dr. Barca*, bu toplantının da böylesi bir amaç taşıdığını, bu toplantının
bir ortak fikir süreci olduğunu, burada konuşulan veya paylaşılan fikir-
lerin de daha sonra projelendirilmesi ve uygulanması gerektiğini belirtti.

Açılış toplantısının üçüncü konuşmacısı İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. H. Hüsnü Gündüz idi. Prof. Dr. Gündüz de yarım asır önce Bingöl'den ayrıldığını, Bingöl'de doğup büyüdüğünü, Bingöl'e katkı sunmak istediklerini söyledi. Bingöl'ün daha çok tarım, hayvancılık ve ziraat için uygun bir il olduğunu da hatırlatan Prof. Dr. Gündüz, Bingöl'ü kalkındıracak asıl ekonomik değerlerin bunlar olduğunu ve kendi tecrübelerini de bu alanlar için kullanmak istediğini hatırlattı.

Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim Çapak ise konuşmasının başında Bingöl'de yapılan sempozyumların ve benzer organizasyonların, geçmişten günümüze nasıl bir seyir izlediğini ve nasıl bir değişime uğradığı hakkında birtakım bilgiler verdi.

Prof. Dr. apak, 10 yıl önce 2006 yılında I. Bingöl Sempozyumu'nu organize ettiklerinde, sempozyum sunumları için bir salon bulmakta bile zorlandıklarını, sınırlı ve zor Şartlar altında bu ilk organizasyonları yaptıklarını söyledi. Bugün çok daha iyi koŐullarda olduklarını belirten *Prof. Dr. apak*, "Şimdi belediye tek başına büyük çaptaki bu organizasyonları yapabiliyor. O zaman çok sınırlı bir kadro ile çalıŐıyorduk, Şimdi sayımız yüzleri geçti. Üniversitede sekiz fakültemiz var. Bu fakültelerin bazılarında akademisyenlere ihtiyacımız var. Bu yüzden bütün akademisyenlere kapımız açık. Özellikle tıp alanında ihtiyacımız oldukça fazla" dedi.

Bingöl Belediye Başkanı Yücel Barakazi ise, Bingöllü bu kadar akademisyenin olduğunu bilmediğini ve bunun önemli bir güç olduğunu belirtti.

Bu toplantının bir katkıya dönüŐmesini, proje ve fikirlerle Bingöl'n desteklenmesini isteyen *Barakazi*, bundan sonraki yıllarda, her yıl farklı bir tema ile bir araya gelinmesini, her yıl bir önceki yılda konuşulan ve fikir üretilen hususlarda neler yapıldığını, hangi konuma gelindiğinin de denetlenmesi gerektiğini ifade etti.

Son olarak kürsüye çıkan *Bingöl Valisi Yavuz Selim Köşger* ise Bingöllü akademisyenlerin memleketlerine sahip çıktığını vurgulayarak, “Bingöllü akademisyenler memleketlerine sahip çıkıyorlar, memleketlerinden kopmamışlar, memleketlerine karşı bir vefa örneği sergiliyorlar. Çok kadim bir medeniyetin ve kültürün taşıyıcısı olan bir milletiz. Bunun için bir yerden başlamamız lazım. Akademisyenlerin gençlere sahip çıkması gerekiyor. Gençlere yönelik çalışmaların yapılması lazım. Kim olduğunu, nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilmeyen bir gençlik var. Bu genç kuşağı, bu gençliği eski ve asıl kodlarına geri döndürmek gerekiyor” şeklinde konuştu.

Programın ikinci günü olan 21 Mayıs Cumartesi günü “Şehir Gençlik” adı altında iki oturum gerçekleştirildi.

İlk oturumun başkanı olan *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Barca* oturumun açılış konuşmasında, birey ve evre ilişkisi ile bireyin düşünce hayatını Őekillendiren dönemler üzerinde durdu. Bir bireyin hiçbir zaman yaşadığı çevreden bağımsız olarak dşn-lemeyeceğini belirten *Prof. Dr. Barca*, “Birey yaşadığı, yaşamını devam ettirdiğı sosyal çevreden etkilenir. Yapılan araştırmalara göre bireyin dünya görüşlerinin Őekillendiğı yaş dönemi ise lise yıllarıdır. Bu yıllar aynı zamanda tercihlerin de Őekillendiğı yıllardır. Aksine çoğu kimse bunun niversite yılları olduğunu düşünür. Genel anlamda insanların yüzde 80 ve üzeri doğduğu Şehirde liseyi okur. Bu bağlamda Bingöl’n kültürel ve sosyal ortamı, gençlerin tercihlerinin Őekillendiğı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlik dönemlerinde oluşan dünya görüşü, daha sonraki yıllarda onun tercihi haline gelebilmektedir” dedi.

Oturum Başkanı *Prof. Dr. Barca*, konuşmasının ardından sözü katılımcılara bıraktı. *Prof. Barca*’nın moderatörlüğünde isteyen katılımcılar söz hakkı alarak, kendi düşüncelerini aktardı.

İlk olarak söz alan *TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Abdulhakim Koın*, 4 ana başlık altında Şehir ve gençlik konusunu ele aldı. Bir Şehirde yaşayan insanların güvenlik, ulaşım, barınma, temizlik, sosyal mekânlar, sağlık merkezleri, ticari alanlar gibi temel istekleri olduğunu belirten *Doç. Dr. Koın*, bunların kentlilik bilinci için önemli olduğunu ifade etti. Gençlerin iyi bir eğitim, işsizlik, yalnızlık, barınma gibi temel endişelerinin olduğunu da hatırlatan *Doç. Dr. Koın*, “Gençlere önem vermemiz ve onlara sahip çıkmanız gerekiyor. Gençlere rol/model insanlar olması lazım. Gençlere bilgiyi öğrenme yollarını göstermemiz gerekiyor. Gençlerin kendi kültür ve tarihlerine ait bir bilinci taşımaları önemlidir. Yine gençleri her türlü olumsuz propagandadan da uzak tutmamız gerekiyor” dedi.

Konya Necmettin Erbakan niversitesi ğretim yesi Prof. Dr. Ahmet Diken, Bingöl’n muhafazakâr bir il olduğunu, insanların bir ilden başka bir ile gittikleri zaman kendilerini besleyen ana damarları, düşünceleri, gittikleri illerdeki meclislerde de devam ettirdiklerini ve çok da karamsar olunmaması gerektiğini belirtti. Farklı kültürel yapıların korunmasının önemli olduğunu belirten *Prof. Dr. Diken*, nerilerini Şu Şekilde sıraladı: “Bir de insanlar burada para kazanabilmeli. Desteklerden yararlanmalı

ve yerelden başlayarak ulusala aılmalılar. Otopark sorununu çözmemiz lazım. Şehir büyüyor, araçlar artıyor ve gittikçe daha fazla park alanlarına ihtiyaç duyuluyor. Medyada farklı ve güzel projelerle ön planda olmalıyız. İlahiyat ve medrese ile ön plana çıkabiliriz. Zira Bingöl muhafazakâr bir il, medrese kùltürü ve geçmişi bulunan bir yeriz. Turizm alanları aa-biliriz. Doğa ve kùltürel turizmi canlandırabiliriz.

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nusrettin Bolelli ise Bingöl'ün kùtùphane, kùltür merkezileri ve gençlik merkezleri bakımından çok eksik olduğunu ifade etti. Bingöl'de her mahallede bir kùtùphane olması gerektiğini ifade eden *Doç. Dr. Bolelli*, aynı zamanda her meslek alanına ait kursların açılmasının da bir gereklilik olduğunu belirtti. Öğrencilere burs sağlamak konusunda da sıkıntılar çektiklerini belirten *Doç. Dr. Bolelli*, öğrencilere verdikleri bursların daha çok kendi imkânları ile olduğunu, dışarıdan destek alamadıklarını, Bingöllü işadamlarının bu tür konularda çok isteksiz olduklarını ifade etti.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yılmaz Bingöl ise, mahalle ve mahalle mimarisi üzerinde durdu. İnşa edilen siteler ile insanların iletişim ağlarının koptuğuna dikkat çeken *Prof. Dr. Bingöl*, bundan vazgeçilmesini ve eski kent bilinci ile mahalle yaşamının tekrardan kazandırılması gerektiğini vurguladı.

Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Süleyman Sadi Seferoğlu, sosyal medya ve sosyal medyanın doğru kullanımı konusunda dikkatli olunması konusunda uyarılarda bulundu. Gençleri sosyal medyadan koparmanın mümkün olmadığına değinen *Prof. Dr. Seferoğlu*, yapılması gereken en doğru yöntemin gençlere sosyal medyanın daha iyi kullanımını göstermek, onları yönlendirmek ve onlara sosyal medyadan gelebilecek tehlikeleri doğru bir şekilde aktarmak olduğunu ifade etti.

Muş Alparslan Üniversitesi Öğr. Gör. Mehmet Barışarslan, Bingöl'deki kamu yatırımlarının arttırılması gerektiğine vurgu yaparak, büyük kamu kuruluşlarının veya bölge müdürlüklerinin Bingöl'e kaydırılması gerektiğini vurguladı.

Sakarya Üniversitesi Öğr. Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ekmel Geçer; insanları ötekileştiren, dışlayan bir dilin olduğuna dikkat çekerek, "Dindarlık ve muhafazakârlık bu topraklara çok şey kazandırdı; ancak dindar bir nesil yetiştirme biraz problemlili gibi. Çünkü tek tip insan yetiştirmek diğer kesimleri ayrıştırıp, uzaklaştırabilir" dedi.

Bingöl Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Karaca, güven ve güvenlik konularına dikkat çekti. Sosyolojik bir gözle baktığımızda güvenlik problemi ve kutuplaşma olduğunu görüyoruz diyen *Yrd. Doç. Dr. Karaca*, “Artık sokaktaki insanlara güvenemiyoruz. Bir söz söylendiği zaman etiketlenme korkusu ve endişesi var. Bu sürdürülebilir bir hayat değil. Gençliğe güvenli bir gelecek inşa etmek için bugünden bizim birbirimize güvenmemiz gerekiyor. Bizler birbirimize inanıp güveneceğiz ki gençler de bize inansın ve bizlere güvensin” dedi.

Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Abdulmenaf Korkutata, yerel yönetimler ile üniversite arasında gençler için projelerin hazırlanabileceğini ve uygulanabileceğini belirtti. Bilgi teknolojilerinin insan hayatının vazgeçilmezleri arasında olduğuna da değinen *Yrd. Doç. Dr. Korkutata*, bu teknolojinin doğru kullanılması gerektiğini, ailelerin sosyal medya kullanımında gençlerin yanında olmalarını ve onları doğru yönlendirmelerini istedi.

Hacettepe Üniversitesi’nden Okt. Dr. Okan Alay, akademik merkezler ile şehrin birbirinden kopuk olduğuna dikkat çekerek, “Şehir ile üniversiteyi birleştirmemiz lazım. Burada konuşulan hususlar çok afakî ve soyut bir boyutta. Gençlere mikrofon uzatıldığında güvenlik, siyasi veya aile baskısı gibi nedenlerden uzak bir şekilde cevap verdiklerinde; çok güzel fikirlerin olduğunu görürüz. Burada asıl üzerinde durmamız gereken, burada konuştuğumuz konularla ilgili somut olarak ne yapabiliriz, bunu düşünmemiz lazım” dedi. Bingöl’deki farklılığı ve renkliliği yaşatmamız lazım diyen *Dr. Alay*, farklı fikirler ile gelişme sağlanabileceğini, rol model olan insanların ön plana çıkartılması gerektiğini söyledi.

Van Milli Eğitim Müdürlüğü Öğretmeni Dr. Murat Kaya, gençlerin hedef belirlemede ve bu hedeflere ulaşmada ürkek davrandıklarını belirtti. Okullara gidilmesini ve oradaki öğrenciler ile bir araya gelinmesini de tavsiye eden *Dr. Kaya*, Bingöl’ü değiştirmek için bir hedef koyulmasını ve bu hedefe ulaşmak için çalışılması istedi.

İnönü Üniversitesi’nden Okt. İsmail Söylemez, bu topraklara ait olmayan düşüncelerin, bu topraklarda her geçen gün kök saldığını ve dillere müdahalelerde bulunulduğuna dikkat çekerek, “Zira bu toprakların, bu halkın dili ile oynandı. Bu halkın diline stratejik dokunuşlar yapıldı. Dil kültür arasındaki ilişki deforme edildi. Dilinden koparılan halk, düşüncesinden, değerlerinden koparıldı. Bu toprağın ruhunun özeti, bu toprağın dilindedir. Bingöl’den 40 yaş üstü ve altı kuşaklar arasındaki düşünsel duruş

farkı vurgulandı. Doğrudur, tam da dediğim gibi bu kuşakların dil ile olan ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu topraklarda bize ait, bu topraklara ait düşüncelerin, değerlerin gelişip serpilmesi için bu toprağın dilinin ıslah edilmesi ve temizlenmesi gerekiyor. Zira düşünce kirlendi, değerler kirlendi. Dil temizlenmeyince düşünce kirliliği de temizlenemez” dedi.

Dicle Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Yalınkaya, bir Bingöl’lünün nerede olursa olsun, gönlünün bir köşesinde hep Bingöl sevgisini taşıdığına dikkat çekerek, Bingöl’ün iyi bir konuma gelebilmesi için öncelikle bir cazibesinin olması gerektiğini söyledi. Birlikte yaşamanın önemine değinen *Prof. Dr. Yalınkaya*, “Farklı kültürlerin ve değerlerin bir arada yaşama geleneğinin olması gerekiyor. Bu kültürleri meydana getirenler, bugün dillerini kullanamıyor. Her alanda insanlar fikirlerini söyleyebilmeli. Özgür bir toplum, özgür bireyler ile meydana gelir. Yüzyıllık bir korku toplumuyuz” diye belirtti.

Birinci oturumda söz hakkı alan katılımcılardan sonra Oturum Başkanı *Prof. Dr. Mehmet Barca* genel bir değerlendirme yaparak, asıl sorunun bir vizyonsuzluk ve idealsizlik sorunu olduğuna değindi. Toplum olarak ideallerden yoksun olduğuna dikkat çeken *Prof. Dr. Barca*, “Üniversiteler gençleri ayrı tercihlere yönlendiriyor. Aileler gençleri farklı tercihlere yönlendiriyor. Genel anlamda insanlar ne olmak istedikleri konusunda bir kafa karışıklığı yaşıyorlar. Gençler gün geçtikçe idealizm duygusundan uzaklaşıyorlar. Bu idealizm fikrini gençler ile paylaşmamız ve onlara aktarmamız lazım. Burada asıl sorun biraz da bizlerde; zira bizler de idealizmden yoksunuz” diyerek sözlerini tamamladı.

Toplantının ikinci oturumu çay ve kahve ikramından sonra başladı, oturum başkanlığını *Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim Çapak* yaptı.

Oturumun açılış konuşmasını yapan *Prof. Dr. Çapak*, bu toplantının amacının Bingöllü akademisyenleri bir araya getirmek ve onlardan istifade etmek olduğunu belirterek, Bingöl Üniversitesinin kapısının bütün Bingöllü akademisyenlere açık olduğunu ifade etti. Bingöl’ün kent tarihi ile ilgili araştırmaların ve çalışmaların da yetersiz olduğunu dile getiren *Prof. Dr. Çapak*, “Bingöl’ün kent tarihi ile ilgili daha önceki dönemlerde sempozyumlar, kolokyumlar düzenledik. Sonra gördük ki eğer araştırılırsa Bingöl’ün zengin bir kent tarihi var. Abdullah Demir Bey, Osmanlı Arşivlerinde şimdiye kadar Bingöl ile ilgili iki binin üzerinde belgeye ulaştıklarını söylüyor. Bunların bir şekilde basılması ve Bingöl’ün kent tarihine kazandırılması gerekiyor” dedi.

İkinci oturumda sözü ilk alan *İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü Gündüz* oldu, *Prof. Dr. Gündüz*; kendi gençliğinde akıl adamların olduğunu ve bunların toplumda birer öncü rol aldıklarını, sabah namazlarından sonra insanların kahvehane önünde kahvaltı yaptıklarını ve bu kahvaltılarda Bingöl'ün sorunlarının konuşulduğunu, bu kahvaltılar aynı zamanda bir ilim meclisi görevi gördüğünü dile getirdi. Gençlerin cesaretlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiğini de belirten *Prof. Dr. Gündüz*, "Yetenekli olan gençlerimizi tespit edelim, onları projelerle destekleyelim. Eğitim sisteminde, ilkokuldan başlayarak çocukları eğitmeye başlamamız lazım. Dünyanın nasıl yönetildiğini, nasıl idare edildiğiniz iyi analiz etmemiz gerekiyor. Bizi temsil edecek gençleri iyi belirlememiz ve ona göre bu gençleri eğitmemiz zorunlu bir durumdur" şeklinde konuştu.

İkinci olarak sözü alan *İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Abdulkakim Beki*, Bingöl Üniversitesinde çalıştığı dönemde Bingöl'ün sosyal dokusu ile ilgili bir çalıştay yaptıklarını hatırlatarak, Bingöl'ün tüm yönleri ile incelenerek, sosyal doku haritasının çıkartılması gerektiğini ifade etti. Bireyin tek başına değerlendirilemeyeceğini, onu etkileyen etmenler ile beraber bir değerlendirme yapılmasının zorunlu olduğunu da hatırlatan *Yrd. Doç. Dr. Beki*, "Bireyi çevre ile birlikte mütalaa etme düşüncesi var. Gençliği ilgilendiren bir çevresi var. Bireyi; ailesi, çevresi, sosyal yapı, siyasi yapı etkiliyor. Bingöl'de intihar eden gençler var. Maddi ve manevi yokluk içinde olan gençler var. Cinsel istismara uğrayan gençler var. Korumacı önleyici hizmetlerin ön plana çıkarılması gerekiyor ve var olan sorunların çözülmesi lazım. Rehabilitasyon hizmetleri ile bu sorunlar rehabilite edilmeli, Bingöl'e yakışan bir gençlik inşa edilmelidir" dedi.

Harran Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdullah Çelik, her şehrin bir sloganı olduğuna ve şehirlerin bu sloganlarla anıldıklarına dikkat çekerek, Bingöl için de böyle bir sloganın bulunması ve şehir ile özdeşleştirilmesi gerektiğini belirtti. Şehirlerin artık gittikçe belirli alanlarda markalaştıklarına ve isimlerini duyurduklarına da dikkat çeken *Prof. Dr. Çelik*, "Şehirler artık markalaşıyor. En çok bilinen özellikleri ile kalkınıyorlar. Örneğin Urfa inanç turizmini iyi kullanıyor. Bingöl de doğa turizmini iyi kullanabilir. Bingöl hem doğa turizmi hem de kış turizmi için uygun bir yer. Kaplıcalar önemli bir değer katabilir" şeklinde konuştu.

Erzincan Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Muhammet Köse ise, aile eğitimine dikkat çekerek, çocuğun ilk eğitim gördüğü yerin aile olduğunu ve ailelerin eğitilmesi gerektiğini vurguladı. Gençleri bekleyen üç temel

tehlike olduğunu ve bunları terör, uyuşturucu, sosyal medya olarak sıralayan *Yrd. Doç. Dr. Köse*, bu tehlikelere karşı önerilerini ise şöyle sıraladı: “Etkin bir aile eğitiminin olması gerekir. Kahvehaneleri birer kùltür ve bilinçlendirme mekânına çevirebiliriz. Algı yönetimlerine ve propagandalarına karşı dikkatli olmalıyız. Cami sohbetleri, toplantıları yapılabilir. Çocuklara ve gençlere aile sevgisi verilmeli. İnsan ve vatan sevgisi verilmelidir”

Bingöl Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ramazan Solmaz ise, Bilim ve Teknoloji Merkezinin önemi üzerinde durarak, “Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun aldığı karara göre, 2016 yılı içerisinde bütün büyükşehirlerde, 2023 yılına kadar da tüm illerde Bilim ve Teknoloji Merkezinin kurulması öngörülüyor. Bingöl Belediyesinin de böylesi bir çalışma içerisinde girmesi ve bu merkezi kurması gerekiyor. Bizler de bunun projelendirilmesi ve uygulanması aşamalarında belediyeye yardımcı olacağız ve katkı sunacağız” dedi.

İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez, Bingöl’de kitap fuarı geleneğinin olmadığını hatırlatarak, bu fuarların aynı zamanda şehrin tanıtımı için bir değer olduğunu ifade etti.

Gençlere örnek olacak şahsiyetlerin ön plana çıkarılması gerektiğini de belirten *Prof. Dr. Söylemez*, “Gençleri rol model olacak insanlar ile buluşturmamız lazım. Örneğin Ali Haydar Haksal, Bingöl için önemli bir değerdir. Böylesi önemli değerleri gençler ile buluşturmamız gerekir. Gençlerde tarih bilincini uyandırmak gerekiyor. Her şehrin bir müzesi var. Aileler çocuklarını alıp bu müzeleri geziyor ve geçmişlerini öğreniyorlar. Bingöl’de de bunun eksikliğini görüyoruz. Bilgi evlerinin kurulması gerekir. Bu merkezlerde gençler için atölye çalışmaları olabilir. Yazarlık atölyesi ve buna benzer çalışmalar yapılabilir” şeklinde konuştu.

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Barca, üniversitelerin global bir yapıya sahip olduklarını, ancak her üniversitenin bir yerel misyona da sahip olduğunu hatırlatarak, Bingöl Üniversitesinin de Bingöl ile ilgili bir veri deposunun oluşturulmasını kendisine bir yerel misyon olarak belirlemesi gerektiğini ifade etti.

Bingöl ile ilgili araştırmalar için bir merkeze de ihtiyaç olduğunu ifade eden *Prof. Dr. Barca*, “Bingöl Araştırmaları Merkezinin kurulması çok isabetli olacaktır. Fikir sahibi olmadan önce bilgi sahibi olmak gerekiyor. Bingöl’ün tarihini, kùltürünü, toplumsal yaşamını konuşurken öncelikle verilere ihtiyacımız var. Bunun için de birçok alan ile ilgili veri deposu oluşturmak gerekiyor. Adeta Bingöl’ün bir fotoğrafını çekmemiz lazım.

Hatta bu verileri yıllara göre analiz etmemiz ve oluşturmamız daha doğru bir yol olacaktır” dedi.

Bingöl Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Vehbi Türel, bu tür toplantılarda sadece Türkçe'nin değil Kurmanca ve Zazaca'nın da olması gerektiğini belirtti.

Konuşmasında Bingöl'ün sosyal sorunlarını ön plana çıkaran *Yrd. Doç. Dr. Türel*, “Genç bölgesine gittiğinizde gençler köprü altlarında uyuşturucu kullanıyor, bunu sadece biz mi görüyoruz, idareciler hiç mi görmüyor? Taksiciler kemer kullanmıyor, böyle bir alışkanlık yok. Trafik denetleme hiç mi yok, ya da biz mi göremiyoruz? Site yönetimi sistemi ve alışkanlığı olmalı. Yeşil alanlarımız çok az, bunların artırılması gerekiyor. Yöresel kent müzesi bir zorunluluktur. Anadil eğitimi, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur” şeklinde belirtti.

Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi İbrahim Dağulma, camilerin ve dinî mekânların yalınlaştırıldığını ve toplumsal hayatın dışında bırakıldıklarını vurguladı.

Gençler konusunda hassas davranılması gerektiğini de hatırlatan *Öğr. Gör. Dağulma*, “Gençlerimizin karşısına emrivaki bir tavır ile değil, rol model olarak çıkmamız gerekir. Onlara karşı empati kurmamız lazım. Çok az kelime ile duygu ve düşüncelerimizi aktarıyoruz. Temel eğitim olarak çocuklara verilebilecek kelime dağarcığımız geniş olmalı” dedi.

Toplantının son konuşmacısı olan *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turan Buzgan*, şehirlerin güçlü kimliklerinin olduğunu ve bu kimliğin şehre gelenleri de etkisi altına aldığını belirtti.

Gençlik politikaları bakımından çok da başarılı olunmadığını da ifade eden *Prof. Dr. Buzgan*, “Baskın bir gençlik politikamız yok. Sağlık ve ulaşım gibi konulara benzer bir şekilde, Türkiye'yi ileriye taşıyacak bir politika üretilmedi. STK'ların desteklenmesi ve aktif hale getirilmesi gerekir. İstihdama yönelik daha iyi ve daha fazla çalışmanın yapılması lazım. Üretime yönelik yeni alanlar oluşturulmalı. Muhafazakârlık geleneğimiz bir avantajdır. Olumlu bakma geleneğimiz var. Merkezi hükümet ve devlet desteğinin de iyi bir seviyede olduğunu söyleyebiliriz” diyerek sözlerini tamamladı.

Koordinatörlüğünü *Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez*, *Yrd. Doç. Dr. İsmail Narin* ve *Mahmut Arıçtekin*'in yaptığı *Bingöllü Akademisyenler Buluşma ve İstişare Toplantısı*, bir sonraki yıl başka bir başlık altında tekrar bir araya gelme temennisi ile sona erdi.

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

YAYIM İLKELERİ

1. Bingöl Araştırmaları Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmaları yayımlayarak edebiyat, tarih, ilahiyat ve sosyal bilimler alanında bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.

3. Derginin yayın dili Türkçe'dir. İslam medeniyetine ait dillerin yanı sıra Doğu ve Batı dillerinde de bilimsel çalışmalar yayımlanır.

4. Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki tercüme, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap ve tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.

5. Yayımlanması istenen yazılar, yazışma adresine CD ortamında ve bilgisayar çıktısı olarak posta yoluyla veya eposta adresine "ekli word belgesi" şeklinde gönderilmelidir.

6. Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.

7. Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.

8. Yayımlanmayan yazıların dergi arşivinde saklanma hakkı mahfuzdur.

9. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi durumunda yazının yayımlanmasına karar verilir ve hangi sayı-

da yayımlanacağı çalışma sahibine bildirilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. İki hakemden birinin olumsuz değerlendirmede bulunması halinde makale üçüncü hakeme gönderilerek yazı o hakemin olumlu raporu doğrultusunda dergide yayımlanır.

10. Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında “düzeltilmelerden sonra yayımlanabilir” görüşü belirtilmişse yazı, gerekli düzeltilmelerin yapılması için yazarına iade edilir. Yazar düzeltmeleri farklı bir renkle yapar. Düzeltilmelerden sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı kontrol edilerek yazı yeniden değerlendirilir.

11. Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayınlanmayacağı konusunda en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir.

12. Sayı hakemlerinin isimleri derginin ilgili sayısında yer alır.

13. Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla iki çalışma yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel raporlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.

14. Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez. Yazara ait makalenin bulunduğu dergiden üç adet gönderilir.

15. Yayımlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazarına ya da yazarlarına aittir.

16. Yayımlanmak üzere kabul edilen yazıların bütün yayın hakları Bingöl Araştırmaları Dergisi'ne aittir.

17. Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, Bingöl Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu'na aittir.

Yazım İLke ve Kuralları

1. Çalışmalarda TDV *İslam Ansiklopedisi'nin (DİA)* imlâ kaideleri esas alınır. Dipnot kullanımında yararlanılan kaynaklar ilk geçtiği yerde tam künyesi ile sonraki yerlerde ise uygun biçimde kısaltılarak verilmeli ve ayrıca çalışmanın sonuna kaynak gösterimine uygun olarak kaynakça eklenmelidir.

2. Yazılar MS Word programında A4 boyutunda editöre ulaştırılır. Sayfa ölçüsü, yazı karakteri, satır aralığı ve paragraf aralığı şu şekilde olmalıdır: Üst: 5.4 cm; Sol: 4,5 cm; Alt: 5,4 cm; Sağ: 4.5 cm; Karakter: Palatino

Linotype (Ana metin: 10; dipnot: 8 punto); Satır aralığı: Tam, Değer: 14 nk; Paragraf aralığı: önce: 0 nk; sonra: 3 nk kullanılmalıdır.

3. Her makalenin başına Türkçe ve İngilizce özetleri konulmalı, özetler 100-150 kelimeyi geçmemeli; makalenin ismi Türkçe ve İngilizce olarak yazılmalıdır. Ayrıca 5-6 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler verilmelidir.

4. Dergiye gönderilen yazıların hacmi kaynakça ve dipnotlarla birlikte 8000 kelimeyi geçmemelidir. Herhangi bir yazının hacminin bu üst sınırı aşması durumunda, yayın kurulunun vereceği karar geçerlidir.

5. Varsa yazıdaki tablo, grafik, resim vb. nesnelerin sayfa düzeni genişliği olan 12 cm ebadını taşmaması gerekir.

6. Kaynakça yazarın soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

7. Dipnotlar sayfa altında sıralı numara sistemine göre düzenlenmeli ve aşağıda belirtilen kaynak gösterme usullerine uyulmalıdır:

a) **Kitap** (yayımlanmış eser): Yazar-yazarların ad ve soyadı, eser adı (*italik*), (çeviri ise çevirenin, tahkikli ise tahkik edenin, sadeleştirme ise sadeleştirenin, edisyon ise editörün veya hazırlayanın adı soyadı), yayınevi, (varsa) kaçınıcı baskı olduğu, baskı yeri ve tarihi, cildi, sayfası.

b) **Tek yazarlı**: Sahip Beroje, *Günümüz ve İslâm Ceza Hukukunda Af*, Fecr Yay., Ankara 2013, s. 57.

c) **Çok yazarlı**: M. Mahfuz Söylemez, Abdullah Demir, *Arşiv Vesikaları Işığında Halveti Şeyhi Molla Hasan Bânûki Ve Zaviyeleri*, Araştırma Yay., Ankara 2010, s. 55.

d) **Çeviri**: Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban, Yarın Yay., İstanbul 2013, s. 161.

e) **Tez örneki**: Mustafa Kırkız, *Züheyr b. Ebî Sulma ve Hikmet* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998, s. 76.

f) **Yazma eser**: Yazar adı, eser adı (*italik*), kütüphanesi, varsa kütüphane bölümü, kayıt numarası, varak numarası. Örnek: Kâtib Çelebi, *Fezleketü't-tevârih*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10318, vr. 34Đ.

g) **Makale:** Yazar adı soyadı, makale adı (tırnak içinde), dergi veya eser adı (*italik*), çeviri ise çevirenin adı soyadı, baskı yeri, tarihi, cildi, sayısı, sayfası. (Kaynakçada makalenin geçtiği sayfa aralığı: ss. 63-85)

h) **Telif makale:** Gıyasettin Arslan, “Kur’an Okumalarında Fıkıhçı Perspektif”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: IX, sayı: 2, s. 15.

i) **Çeviri makale:** Michael E. Marmura, “Gazâlî’nin Mantık ve Dini Olmayan İlimlere Bakışı”, çev. İbrahim Çapak, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sayı: 11, s. 125.

j) **Ansiklopedi maddesi:** Hüseyin Hansu, “et-Tecrîdü’s-Sarih”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 251.

k) **Yayımlanmış sempozyum bildirisi:** Hayati Aydın, “Muhtasarü’l-meânî ve Onun İlahiyat Fakültelerinde Okutulma Lüzumu”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, (ed. İsmail Narin), Bingöl Üniversitesi Yay., Bingöl 2013, II, 308.

l) **Kitapta bölüm:** Turel, V. (2014). “The use and design of supplementary visuals for the enhancement of listening skills in hypermedia”, In C. M. Akriopoulou& N. Garipidis (Eds.), *Human rights and the impact of ICT in the public sphere: Participation, democracy, and political autonomy* (pp. 268-293). Hershey, PA: IGI-Global. DOI: 10.4018/978-1-4666-6248-3.ch016.

m) Dipnotlarda kullanılan kaynak ilk geçtiği yerde yukarıdaki şekilde tam künye ile verilmelidir. İkinci defa gösterilen aynı kaynak için; yazarın soyadı veya meşhur adı, eserin kısa adı, birden çok cilt varsa cildi ve sayfa numarası yazılır. Örnek: Gazâlî, *İhyâ*, IV, 98.

n) Arapça eser isimlerinde, birinci kelimenin ve özel isimlerin baş harfleri büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Farsça, İngilizce, vb. diğer yabancı dillerdeki ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan eser adlarının her kelimesinin baş harfleri büyük olmalıdır. Birden çok yazarı ve hazırlayanı olan eserlerde her şahıs isminden sonra virgül konmalıdır.

o) Âyetler italik karakterle yazılmalı, referansı (sûre adı sûre no/âyet no) sırasına göre verilmelidir. Örnek: el-Bakara 2/45.

p) Hadis kitaplarında, ilgili eserin hadis alanında meşhur olan referans yöntemi kullanılmalıdır. Örnek: Ebû Dâvûd, "Salât", 4.

r) İnternet kaynaklarında yararlanıldığı tarih belirtilmelidir.

s) Dipnot referans numaraları noktalama işaretlerinden sonra konulmalıdır.

8. Kaynak gösteriminde APA (American Psychological Association/ Amerikan Psikoloji Derneği) kuralları tercih edilmişse, kaynakça da ona uygun olmalıdır. Detaylı bilgi için APA'nın web sitesine (<http://www.apastyle.org>) bakılabilir.

